

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Ana PLEJ

**SKUPNOSTNI URBANI VRTOVI:
NOVA DRUŽBENO-PROSTORSKA PARADIGMA**

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Ana PLEJ

**SKUPNOSTNI URBANI VRTOVI:
NOVA DRUŽBENO-PROSTORSKA PARADIGMA**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**URBAN COMMUNITY GARDENS:
A NEW SOCIO-SPATIAL PARADIGM**

GRADUATION THESIS
University Studies

Ljubljana, 2015

Diplomsko delo je zaključek univerzitetnega študija krajinske arhitekture. Opravljeno je bilo na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete v Ljubljani.

Diplomsko delo je odobrila študijska komisija Oddelka za krajinsko arhitekturo in za mentorja imenovala izr. prof. dr. Draga Kosa in za somentorico prof. dr. Ano Kučan.

Komisija za oceno in zagovor:

- Predsednik: prof. dr. Davorin GAZVODA
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo
- Član: izr. prof. dr. Drago KOS
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede
Katedra za analitsko sociologijo
- Član: prof. dr. Ana KUČAN
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo
- Član: doc. dr. Tatjana CAPUDER VIDMAR
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Datum zagovora:

Podpisana izjavljam, da je naloga rezultat lastnega dela. Izjavljam, da je elektronski izvod identičen tiskanemu. Na univerzo neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravici shranitve avtorskega dela v elektronski obliki in reproduciranja ter pravico omogočanja javnega dostopa do avtorskega dela na svetovnem spletu preko Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete.

Ana Plej

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Dn
DK	UDK 712.25:316.334.54/.56 (043.2)
KG	krajinska arhitektura/urbanizem/urbani vrtovi/mestne zelene površine/sodelovanje javnosti/prostorska sociologija
AV	PLEJ, Ana
SA	KOS, Drago (mentor)/KUČAN, Ana (somentorica)
KZ	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo
LI	2015
IN	SKUPNOSTNI URBANI VRTOVI: NOVA DRUŽBENO-PROSTORSKA PARADIGMA
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	X, 111 str., 3 pregl., 46 sl., 128 vir.
IJ	sl
JJ	sl/en
AI	Diplomsko delo obravnava različne pojavne oblike urbanih vrtov s poudarkom na primerjavi izbranih primerov iz Slovenije. Mestni vrtički kot jih poznamo še danes, so se začeli pojavljati v 19. stoletju, kot odgovor na slabe bivanjske razmere industrijskih delavcev. Kot neposredni odgovor na določene vidike obsežne problematike sodobnih mest, so se nove oblike skupnostnih vrtov sprva začele razvijati v Združenih državah Amerike v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja, v devetdesetih letih pa po njihovem vzoru tudi v Evropi. Za lažje razumevanje možnih pristopov k organiziranju in oblikovanju urbanih vrtov, diplomska naloga izdvoji tri novejša primera karseda različnih oblik urbanih vrtov iz Slovenije, in jih med seboj primerja. Podrobneje je predstavljen primer Skupnostnega urbanega eko vrta v Mariboru, ki lahko služi kot zgled dobre prakse oziroma kot možna (nova) oblikovalsko-ureditvena alternativa obstoječim (organiziranim) oblikam urbanih vrtov, ki se pojavljajo v slovenskem prostoru. Iz primerjave izbranih primerov urbanih vrtov, so izpeljane glavne specifične skupnostnega urbanega vrta v Mariboru, ki lahko služijo kot smernice za organizacijo in oblikovanje urbanih vrtov v Sloveniji. Te specifične so: močan poudarek na skupnosti, sodelovanje uporabnikov, organiziranost uporabnikov preko vrtičkarskega društva, samoupravljalvska struktura, celostno oblikovanje, certificirana ekološka pridelava in spodbujanje trajnostnega razvoja.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN Dn
DC UDC 712.25:316.334.54/.56 (043.3)
CX landscape architecture/urbanism/urban gardens/urban green space/public participation/spatial sociology
AU PLEJ, Ana
AA KOS, Drago (supervisor)/KUČAN, Ana (co-supervisor)
PP SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Landscape Architecture
PY 2015
TI URBAN COMMUNITY GARDENS: A NEW SOCIO-SPATIAL PARADIGM
DT Graduation Thesis (University studies)
NO X, 111 p., 3 tab., 46 fig., 128 ref.
LA sl
AL sl/en
AB The graduation thesis discusses different forms of urban gardens, with an emphasis on a comparison of selected examples from Slovenia. Allotments, as we know them today, have started to occur as an answer to the poor living conditions of the industrial workers in 19th century. New forms of the community gardens had initially started to develop in the 1970s in United States of America, as a direct response to the certain aspects of the extensive issues of the modern cities. Following their example, the urban gardens also started to develop in Europe in the 1990s. For better comprehension of possible approaches to the organization and design of the urban gardens, the graduation thesis extracts three recent examples as much as various forms of urban gardens in Slovenia, and compares them with each other. The thesis especially focuses on the case study of Community urban eco garden in Maribor, which serves as an example of good practice and it is as a possible (new) design-regulatory alternative to existing (organized) forms of urban gardens appearing in Slovenia. With the comparison of selected examples, the main specifics of community garden in Maribor have been extracted. They can serve as the guidelines for the organisation and design of urban gardens in Slovenia. These specifics are: a strong emphasis on the community, participation of the users, organisation of the users through the garden clubs, a self-management structure, integrated design, certified organic production and promotion of a sustainable development.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija (KDI)	III
Key Words Documentation (KWD)	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo preglednic	VII
Kazalo slik	VIII
1 UVOD	1
1.1 OPREDELITEV PROBLEMA IN HIPOTEZ	1
1.2 NAMEN IN CILJI NALOGE	2
1.3 METODE DELA	3
2 SOŽITJE MESTA IN PODEŽELJA	5
2.1 PROTIURBANOST V SLOVENSKEM PROSTORU	5
2.2 UTOPIČNE IDEOLOGIJE MEST	9
2.2.1 Salines du Chaux	9
2.2.2 Utopični socialisti	11
2.3 VRTNO MESTO	13
2.3.1 Moderno mesto	15
2.3.2 »Mesto širnih oralov«	17
2.4 TRAJNOSTNA MESTA	18
2.4.1 Problematika sodobnih mest	18
2.4.2 Urbano kmetijstvo v trajnostnih mestih	19
2.5 MESTNE ZELENE POVRŠINE	20
2.6 SODELOVANJE JAVNOSTI PRI OBLIKOVANJU MESTNEGA PROSTORA	22
3 URBANI VRTOVI	25
3.1 ZGODOVINSKI RAZVOJ	25
3.1.1 Razvoj skupnostnih vrtov v Združenih državah Amerike	29
3.2 OPREDELITEV RAZLIČNIH VRST URBANIH VRTOV	30
3.2.1 Urbano kmetijstvo	30
3.2.2 Mestni vrtniki	34
3.2.3 Skupnostni urbani vrtovi	35
3.3 VLOGA IN POMEN URBANIH VRTOV	37
3.3.1 Vloga in pomen skupnostnih urbanih vrtov	39
3.4 PRIMERJAVA KLASIČNIH MESTNIH VRTIČKOV IN SKUPNOSTNIH URBANIH VRTOV	40
3.5 RAZVOJ URBANEGA VRTIČKARSTVA V LJUBLJANI	43
3.6 PRAVNA UREDITEV URBANEGA VRTIČKARSTVA V LJUBLJANI	45
3.6.1 Odlok o urejanju in oddaji vrtnikov v zakup	46
3.7 PREDSTAVITEV IZBRANIH PRIMEROV URBANIH VRTOV V LJUBLJANI	52
3.7.1 Ureditev vzorčnih vrtnikov v Ljubljani	52
3.7.2 Skupnostni urbani vrt Onkraj gradbišča	56

4	ŠTUDIJA PRIMERA: ANALIZA SKUPNOSTNEGA URBANEGA VRTA V MARIBORU	60
4.1	URBANI KONTEKST	60
4.1.1	Razvoj urbanih vrtov v Mariboru	60
4.1.2	Območja urbanih vrtov v Mariboru	61
4.2	SPLOŠNE ZNAČILNOSTI	62
4.2.1	Vrsta urbanega vrta	63
4.2.2	Lokacija in zemljišče	63
4.2.3	Uporabniki in vrsta uporabe	64
4.2.4	Dodatne dejavnosti	64
4.3	ORGANIZACIJSKI VIDIK	64
4.3.1	Izvedba projekta	64
4.3.2	Pravila vrta	66
4.4	DRUŽBENI VIDIK	67
4.4.1	Skupnost in sodelovanje	67
4.5	OBLIKOVALSKI VIDIK	69
4.5.1	Urbanistična zasnova	70
4.5.2	Krajinska zasnova	71
4.5.3	Posebnosti	73
5	PRIMERJAVA IZBRANIH PRIMEROV URBANIH VRTOV IZ SLOVENIJE	74
5.1	SPECIFIKE SKUPNOSTNEGA URBANEGA EKO VRTA V MARIBORU KOT SMERNICE ZA ORGANIZACIJO IN OBLIKOVANJE URBANIH VRTOV V SLOVENIJI	79
5.1.1	Splošne značilnosti	79
5.1.2	Organizacijski vidik	79
5.1.3	Družbeni vidik	80
5.1.4	Oblikovalski vidik	81
5.2	PROBLEMATIKA URBANIH VRTOV	82
5.2.1	Prostorska problematika	83
5.2.2	Okoljevarstvena problematika	83
5.2.3	Oblikovalska problematika	83
5.2.4	Formalno organizacijska problematika	84
5.3	USMERITVE ZA ORGANIZACIJO IN OBLIKOVANJE URBANIH VRTOV V SLOVENIJI	84
5.3.1	Usmeritve za umeščanje v prostor	85
5.3.2	Usmeritve za mestne službe in organizacijo dejavnosti	87
5.3.3	Usmeritve za oblikovanje	89
6	SKLEP	97
7	POVZETEK	99
8	VIRI	100
8.1	CITIRANI VIRI	100
8.2	DRUGI VIRI	111

ZAHVALA

KAZALO PREGLEDNIC

str.

Preglednica 1: Primerjava značilnosti različnih oblik urbanega kmetijstva (Privoznik, 2010: 179)33

Preglednica 2: Primerjava glavnih značilnosti mestnih vrtičkov (*»allotment gardens«*) in skupnostnih urbanih vrtov (*»community gardens«*) na primeru trenutnega stanja in razvoja urbanih vrtov v Švici (Drilling in Tappert, 2013)42

Preglednica 3: Primerjava izbranih primerov urbanih vrtov iz Slovenije.....74

KAZALO SLIK

str.

Slika 1: Pogled nad mestom Chaux (Ledoux, 1837, cit. po Gruson, 2008). in maketa Salines du Chaux (Verdun, 2009).....	10
Slika 2: Modela "idealnih naselij": Fourier in Owen (Košir, 1993).	12
Slika 3: Levo:mesto in podeželje je Howard videl kot dva magneta, ki neprestano tekmujeta v tem kateri bo ljudi pritegnil vsak na svojo stran in iz tega stalnega tekmovanja se rojeva ideja o nastanku novega načina življenja. Slednji vključuje značilnosti obeh magnetov, kar slikovito ponazarja »diagram treh magnetov« (»The Three Magnets«). Desno: onstran krožne železnice, ki obdaja vrtno mesto, se razprostirajo prostrana kmetijska zemljišča - mešanica velikih kmetij, malih gospodarstev, pašnikov in vrtičkov (Howard, 1970).	14
Slika 4: Le Corbusierjeva risba »tri človeške naselbine«: (1) enota kmetijske naselbine, (2) linearno industrijsko mesto in (3) žarkasto mesto menjave (Benevolo, 2004).	15
Slika 5: Ozelenjene terase in strehe stavb značilne za Le Corbusierjeve zamisli o sodobnem mestu (Ogrin, 2010)	16
Slika 6: Modela »Broadacre City«, Frank Lloyd Wright. Levo je model objavljen leta 1945 v »When Democracy Builds« (Košir, 1993), desno pa model iz pobarvanega lesa (1934-35) (Jordana, 2014).....	17
Slika 7: Gosto pozidano nemško srednjeveško mesto, spremljajo na zunanji strani obzidja ostanki gozdov in primestni vrtički, ki se nahajajo tudi znotraj obzidja (Ogrin, 2010).....	25
Slika 8: Schreberjevi vrtovi (Zeno.org, 2014).	26
Slika 9: Muzejski vrt vrtičkarskega združenja dr. Schreber v Leipzigu iz leta 1864 velja za prvi ustanovljeni Schreberjev vrt. Celotno območje je danes pod spomeniškim varstvom. Na levi je fotografija celotnega območja, na desni strani pa primer vrtička iz leta 1900 (Dieckmann, 2010).....	27
Slika 10: »The Tower of London« in mestni vrtički (1939-1945) (Howe in sod., 2005).....	28
Slika 11: Sedem slikic predstavlja zgodovinsko perspektivo razvoja urbanega vrtnarjenja v ZDA (po vrsti od leve proti desni si sledi sedem zgodovinskih obdobj) (Lawson, 2009)....	29
Slika 12: Urbano kmetijstvo na Kubi predstavlja poseben primer, izmed najuspešnejših pri samooskrbi osnovani na modelu urbanih vrtov (Nicolau, cit. po Levenston, 2008).	31
Slika 13: Skupnostni urbani vrt <i>Prinzessinengärten</i> v Berlinu (Prinzessinnengärten, 2013).	34

Slika 14: Tipična shema nemških mestnih vrtičkov iz zraka in tipični nemški mestni vrtiček (Drescher, 2001).....	35
Slika 15: Pogled iz zraka na primer skupnostnega urbanega vrta in na območje mestnih vrtičkov (PolicyPitch.com, 2008; Hawkes, 2014).	41
Slika 16: Krakovski vrtovi so 1,8 hektarja veliko vrtičkarsko območje v samem središču Ljubljane in so zaščiteni kot kulturna dediščina (Vadnal in sod., 2010).	43
Slika 17: Za enega izmed bolj znanih primerov vrtičkarstva v Ljubljani veljajo tudi vrtički ob Fondovih blokih (foto: Samec, cit. po Krajčinović, 2011).	44
Slika 18: Območje vrtičkarskega kompleksa med Šmartinsko cesto in Žalami pred odstranitvijo (levo) in po preureditvi v park (desno) (Jamnik in sod., 2009).	46
Slika 19: Območja vrtičkov leta 2005 (zelena barva) in načrtovane lokacije območij vrtičkov (rdeča barva), predvidene v osnutku izvedbenega prostorskega načrta Mestne občine Ljubljana (Jamnik in sod., 2009: 184).	47
Slika 20: Vrtički na zemljiščih pri Jaršah, ki jih v najem oddajajo zasebni lastniki kmetijskih zemljišč in primer vrtičkov ob starejši soseski v Črnučah (Jamnik in sod., 2009).	49
Slika 21: Tipična »nenačrtovana« vrtičkarska območja v Ljubljani (Jamnik in sod., 2009).	50
Slika 22: Princip organizacije vrtičkov z lopami in zabojniki na območju 1 ha – tloris ureditve (Odlok o vrtičkarstvu ..., 2009).	51
Slika 23: Princip organizacije vrtičkov na območju 1 ha – prostorski pogled na celotno območje (Odlok o vrtičkarstvu ..., 2009).	52
Slika 24: Idejna zasnova lope in umestitev lope v vrtičku – različica 1 in različica 2 (Odlok o vrtičkarstvu ..., 2009).	52
Slika 25: Vzorčni vrtički Štepanja vas (Mestni vrtički, 2010).	53
Slika 26: Pogled na sanitarije, otroško igrišče in skupni prostor za druženje (STA, 2009)...	53
Slika 27: Vzorčni vrtički Štepanja vas (Mestni vrtički, 2010).	54
Slika 28: Ureditveni načrt in prostorski prikaz mestnih vrtičkov Dravljje (Razpisna ..., 2009; Krajinaris.si., 2009).	54
Slika 29: Ureditveni načrt in prostorski prikaz mestnih vrtičkov Štepanjska vas (Razpisna ..., 2009; Krajinaris.si., 2009).	55
Slika 30: Vrtički <i>Onkraj gradbišča</i> leta 2010 (foto: Kos, cit. po Zajc, 2013).	56

Slika 31: 3D prikaz – od pričetkov v 2010 do pogleda v možno prihodnost (avtorica: Woelle, cit. po Onkraj ..., 2013).....	58
Slika 32: Gredice iz recikliranih materialov (foto: Abram, cit. po Zajc, 2013); skupna vrtna uta, v kateri shranjujejo orodje in semena; ter ploščad namenjena druženju, opremljena s podarjenimi stoli (Logar, 2011a).	59
Slika 33: Prostorska kakovost železničarske kolonije v Mariboru se izraža preko oblikovne in urbanistične razsežnosti, ki se zrcalita v: tlorisni mreži, vrtovih okoli stavb, arhitekturi, drevoredih in splošnem vzdušju (Zgodovina ..., 2005).....	61
Slika 34: Razporeditev vrtičkov po grajenem tkivu mesta Maribor (Klemenčič, 2011).	62
Slika 35: Izbor lokacije – kmetijsko zemljišče v občinski lasti na robu večstanovanjske pozidave (Urbane brazde, 2012).	63
Slika 36: Skupnostni urbani eko vrt (Skupnostni ..., 2012).	70
Slika 37: Načrt in fotografija lope za orodje ter skupnostnega objekta (Okretič Resulbegović, 2013).....	70
Slika 38: 3D predstavitev skupnostnega objekta in otroškega igrišča (Okretič Resulbegović, 2013)	71
Slika 39: 3D predstavitev lope za shranjevanje orodja in dvignjenih gredic za invalide (Okretič Resulbegović, 2013).	71
Slika 40: Pogled na celotno območje (avtor: Okretič Resulbegović, cit. po 3D načrt ..., 2014)	72
Slika 41: 3D predstavitev glavnega vhoda na območje vrta in dveh parkirnih površin (Okretič Resulbegović, 2013).	72
Slika 42: Fotografije krajinske ureditve skupnostnega urbanega vrt (Okretič Resulbegović, 2013).	72
Slika 43: Urejanja vrtičkov v Mestni občini Ljubljana (Pravilnik za urejanje ..., 2009).	94
Slika 44: Območje ovalnih vrtičkov se nahaja blizu velike javne stanovanjske sheme imenovane Nærumvænge za katero je značilen izrazito enoten videz. (Amazing ..., 2015). 95	
Slika 45: Ureditev posameznih parcelic (Naerum ..., 2014).	95
Slika 46: Razporeditev nærumskih vrtičkov in vmesni poljavni prostori med individualnimi vrtički (Amazing ..., 2015).	96

1 UVOD

Urbano vrtnarstvo »kot vrtnarjenje¹ na najetih, posojenih in zasedenih zemljiščih, na strehah in balkonih, v loncih in na vertikalnih stenah, bolj ali manj organizirano, bolj in manj načrtovano je postalo ena od najbolj popularnih urbanih praks v kontekstu okoljske ozaveščenosti sodobne družbe« (Simoneti, 2014). Gre za dejavnost, katere razvoj je povezan zlasti z razvojem industrijskega mesta in socialnih dejavnosti². Skozi razvoj mest sta se spreminjala obseg in podoba urbanih vrtov, hkrati pa tudi njihova vloga in pomen za mestno skupnost in mestno okolje. Za razliko od že več kot stoletje uveljavljenih vrtnikov, ki mestnim prebivalcem omogočajo predvsem pridelavo lastne hrane ter možnost oddiha, rekreacije in socializacije, so se nove oblike skupnostnih vrtov, sprva v Združenih državah Amerike v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja, v devetdesetih letih pa po njihovem vzoru tudi v Evropi, začele razvijati kot neposredni odgovor na določene vidike obsežne problematike sodobnih mest. Tovrstni vrtovi nastajajo z namenom: ponovnega povezovanja mestnih prebivalcev in posledičnega utrjevanja oziroma ustvarjanja novih skupnosti; aktivnega sodelovanja mestnih prebivalcev pri načrtovanju, vzdrževanju in upravljanju mestnih zelenih površin, pridelovanja kakovostne, ekološko pridelane hrane; promocije ekoloških načinov pridelave hrane; promocije vzdržnega razvoja in alternativnih načinov bivanja ter delovanja.

»Vrtnarstvo deluje kot socialni korektiv in kot prvinsko vezivo skupnosti, zato ga razvoj industrije in kmetijstva tudi nikoli nista v celoti izrinila iz mest« (Simoneti, 2014). Vendar pa spremenjene družbene razmere v sodobnem mestu zahtevajo uporabo novih pristopov pri organiziranju in oblikovanju urbanih vrtov. Slednji naj bi temeljili zlasti na upoštevanju aktualnih potreb mestnih prebivalcev in v dejavnem vključevanju javnosti v urejanje mestnega prostora. V sodobnih mestih se potreba prebivalcev po stiku z naravo in sodelovanju pri urejanju mesta velikokrat izraža kot samoiniciativna akcija manjših skupin ljudi, ki zasedejo zapuščene mestne površine. Iz množice takšnih praks se izoblikujejo novi načini oživljanja mestnega prostora. Skupnostno urbano vrtnarjenje je ena takšnih novih paradig, ki je nastala kot odgovor na aktualne družbeno-prostorske trende.

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA IN HIPOTEZ

Urbani vrtovi že več kot stoletje predstavljajo pomemben del mestnih zelenih površin in pomemben del zgodovine. Poleg že dlje časa uveljavljenih tradicionalnih oziroma klasičnih mestnih vrtnikov, je v zadnjih desetletjih po svetu opaziti porast skupnostnih urbanih vrtov in drugih novih oblik urbanega vrtnarjenja. Skupnostni urbani vrtovi so se iz Združenih držav Amerike malo kasneje razširili tudi v evropski prostor, v zadnjih nekaj letih pa beležimo porast pojava tudi v Sloveniji.

¹ V SSKJ je **vrtnarstvo** opredeljeno kot »gospodarska dejavnost, ki se ukvarja z gojenjem vrtnine, okrasnih

² ... »kot so varstvo otrok, skrb za brezposelne, brezdomne in podobno« (Simoneti, 2014).

Zloglasno problematiko nenačrtovanih in neoblikovanih območij urbanih vrtov, ki niso regulirana, so v Ljubljani pred leti poskušali reševati z uvajanjem načrtovanih, oblikovanih in strogo reguliranih območij urbanih vrtov. Na ta način je ljubljanska mestna politika, v javnosti in predvsem med vrtničarji, požela kritiko zaradi pretirano formaliziranega, dragega in »od zgoraj navzdol« organiziranega načina urejanja mestnih vrtov (Kaj pa mestni vrtnički, 2013). Kot nova alternativa že obstoječim oblikam urbanih vrtov se, kot že omenjeno, v zadnjih letih vse bolj uveljavljajo nove oblike urbanega vrtnarjenja, s skupnostnimi urbani vrtovi na čelu. Primer dobre prakse v organiziranju in oblikovanju urbanega vrta predstavlja Skupnostni urbani eko vrt v Borovi vasi v Mariboru. V omenjenem primeru so se načrtovanja urbanega vrta lotili nekoliko celoviteje; poleg oblikovalskega, so velik poudarek namenili tudi družbenemu vidiku.

Diplomska naloga predpostavlja, da bi primer dobre prakse urbanega vrta v Mariboru lahko predstavljal zgled oziroma možno (novo) oblikovalsko-ureditveno alternativo obstoječim (ne)organiziranim oblikam urbanih vrtov, ki se pojavljajo v slovenskem prostoru.

1.2 NAMEN IN CILJI NALOGE

Namen naloge je odgovoriti na vprašanja zakaj (motivi) in kako (oblike, primeri) nastajajo urbani vrtovi (družbeni vidik), ter kako jih oblikovati (krajinsko-arhitekturni vidik). Poudarek naloge je na opisu dinamike razvoja fenomena v izbranih slovenskih mestih (Ljubljana, Maribor). V osredju diplomske naloge je poglobljena študija primera Skupnostnega urbanega eko vrta v Borovi vasi v Mariboru in primerjava slednjega z izbranimi primeri prevladujočih sodobnih trendov v razvoju urbanih vrtov v Sloveniji. S primerjavo splošnih značilnosti, organizacijskega, družbenega in oblikovnega vidika treh izbranih primerov urbanih vrtov iz Slovenije, poskuša naloga izluščiti glavne značilnosti mariborskega primera, ter jih povezati s splošnimi usmeritvami za organizacijo in oblikovanje urbanih vrtov v Sloveniji.

Cilji diplomske naloge so:

- raziskati širše ozadje pojava urbanih vrtov;
- umestiti urbane vrtove v kontekst mestnih zelenih površin in opredeliti pomen vključevanja javnosti v urejanje mestnega prostora;
- prikazati zgodovinski razvoj fenomena urbanih vrtov od bolj individualnih oblik vrtničarstva do novih oblik skupnostnih urbanih vrtov (s poudarkom na razvoju urbanih vrtov v evropskem prostoru in v Združenih državah Amerike);
- opredeliti različne vrste, vloge in pomen urbanih vrtov ter primerjati različne pojave oblike;

- pregledati stanje urbanega vrtičkarstva v Sloveniji (osredotočenost na problematiko urbanih vrtov v Ljubljani) ter krajše opisati izbrane primere;
- podrobneje analizirati primer urbanega vrta v Mariboru;
- iz primerjave izbranih primerov urbanih vrtov iz Slovenije izluščiti glavne specifične Skupnostnega urbanega eko vrta v Borovi vasi;
- podati splošne usmeritve za nadaljnjo organizacijo in oblikovanje urbanih vrtov v slovenskem prostoru.

1.3 METODE DELA

Po pregledu strokovne literature, internetnih virov in slikovnega gradiva slovenskih in tujih avtorjev, je v začetnem delu naloge predstavljeno širše ozadje skupnostnih urbanih vrtov. Krajše so predstavljene nekatere teme, merodajne za kasnejša poglavja naloge. Uvodni splošni predstaviti širšega ozadja fenomena sledi poglavje, v katerem je fokus na urbanih vrtovih, pri čemer je ves čas v osredju primerjava tradicionalnih mestnih vrtičkov in skupnostnih urbanih vrtov. Študij urbanih vrtov je poleg pregleda strokovne literature temeljil predvsem na pregledu različnih vrst urbanih vrtov iz tujine, preko virov dostopnih v svetovnem spletu. Osredotočila sem se na internetne strani vrtičkarskih društev in drugih organizacij, ki se ukvarjajo z urbanim vrtičkarstvom, ter internetne strani različnih urbanih vrtov po svetu, s poudarkom na primerih iz evropskega prostora³ ter primerov skupnostnih vrtov iz Združenih držav Amerike. V drugem delu poglavja o urbanih vrtovih je pod drobnogledom stanje urbanega vrtnarstva v Ljubljani, pri čemer se naloga opira na študije različnih aktualnih virov dostopnih na internetu. Za boljše razumevanje stanja urbanega vrtnarstva v slovenskem prostoru je bilo potrebno poiskati najnovejše vire, kajti stanje se zlasti v zadnjih letih izjemno hitro spreminja, prav tako je bilo potrebno preučiti veljavno zakonodajo iz področja vrtičkarstva. Med internetnimi viri je bilo med drugim dostopnih veliko člankov o problematiki urbanega vrtnarstva v Sloveniji, ter povzetki iz raznih nedavnih strokovnih posvetovanj, srečanj in seminarjev na temo urbanega vrtnarstva iz tujine in Slovenije. V pomoč so bili zlasti članki, intervjuji in razne predstavitve slovenskih strokovnjakov, ki se že dlje časa posvečajo problematiki urbanih vrtov v Sloveniji⁴.

Osrednji del naloge je namenjen poglobljeni študiji Skupnostnega urbanega eko vrta v Mariboru. Preden sem se lotila raziskave, sem vzpostavila stik z glavnim koordinatorjem projekta Urbanega vrtnarstva v Mariboru, z g. Matejem Zonto, ki mi je dal koristne napotke in usmeritve za nadaljnjo analizo. Študij izbranega primera je potekal v glavnem na osnovi pregleda aktualnih internetnih virov povezanih z izbranim vrtom. Posebno koristni so bili številni intervjuji z glavnim koordinatorjem projekta g. Matejem Zonto, članki in video dokumentacija predavanj o dotičnem urbanem vrtu v Mariboru, internetna stran vrtičkarskega društva Urbani eko vrt in Centra za alternativno in avtonomno

³ Primeri vrtov zlasti iz Anglije, Irske, Danske, Nemčije, Avstrije in Slovenije.

⁴ Pri tem imamo v mislih predvsem Majo Simoneti in Ino Šuklje Erjavec.

produkcijo (CAAP) oziroma Urbane brazde. Za bolj poglobljeni uvid v delovanje vrta in razvoj skupnosti, je bil koristen ogled dokumentarnega filma *Zelena utopija*⁵. Območje skupnostnega urbanega vrta v Borovi vasi sem si ogledala in fotografsko dokumentirala na terenu.

V zaključnem poglavju naloge je izvedena primerjalna analiza treh izbranih primerov urbanih vrtov iz Slovenije, iz katere so kasneje izpeljane specifike skupnostnega urbanega vrta v Mariboru. Slednje so uporabljene kot pomoč pri določanju splošnih usmeritev za organizacijo in oblikovanje urbanih vrtov v Sloveniji. Določanju usmeritev je pripomogel še pregled strokovne literature s področja organizacije in oblikovanja urbanih vrtov ter dostopni internetni viri – članki in predvsem povzetki ter predstavitev iz različnih nedavnih seminarjev ter posvetovanj (iz tujine in Slovenije) na temo urbanega vrtičkarstva.

⁵ Avtorja dokumentarnega filma *Zelena utopija* sta Marko Kumer – Murč in Urban Zorko. Film je nastal po daljšem spremljanju in dokumentiranju dogajanja v skupnostnem urbanem vrtu v Borovi vasi.

2 SOŽITJE MESTA IN PODEŽELJA

Mesto in podeželje sta skozi stoletja v mnogih disciplinah bila opredeljena v nasprotju drug do drugega. Danes ko je nasprotje med dvema terminoma sicer več kot očitno in tudi spremenjeno, se v oblikovalski praksi vse pogostejše pojavljajo razprave o možnostih vključevanja kmetijstva v mestno okolje. S povečanjem okoljske pismenosti oblikovalcev in strokovnjakov, narašča navdušenje za različne oblike kmetijske proizvodnje znotraj in v okolici mest, opaziti pa je tudi porast zanimanja javnosti za hrano in njeno pridelavo ter distribucijo. Kot pravi Šuklje Erjavec (2014), pridejo ob vstopu podeželja v mestni kontekst na dan številna pomembna vprašanja.

Kategoriji *urban* in *ruralen* smo običajno jasno ločevali. Razmerje med mestom in podeželjem je bilo v različnih časovnih obdobjih navadno dovolj jasno opredeljeno. Kot pravi Rotar (1981), je skupni imenovalac mest navadno njihova ločenost od poljedelske proizvodnje. Mesto se je od podeželja že od nekdaj ločilo kot značilna naselbinska enota, na kateri so se porabljali in menjavali presežki kmetijske proizvodnje, hkrati pa so tam nastajale tudi nove oblike proizvodnje, ki so služile podeželju. Značilnost mest je torej sistem delitve in menjave, ki je prispeval k nastanku družbenih razredov, političnega sistema in sistema vlaganj ter menjav z zunanostjo (Rotar, 1981). Za moderno mesto je značilna t.i. *urbanost*, ki po navedbah Rotarja (1981) pomeni spremenjen način predstavljanja kmetijske in druge proizvodnje na družbeno-simbolni ravni mesta. Strukturiranje urbanosti oz. samozavedanja mesta se spreminja glede na različne zgodovinske okoliščine. Kot pravi Kos (2007), predstavlja mesto kot izraz kulture nekaj nenaravnega oziroma celo protinaravnega, zavoljo česar se pojavlja dvom v smiselno razprave o simbiozi narave in mesta⁶. Razprava naj bi bila vseeno potrebna, da bi lažje razumeli tako kompleksno problematiko.

2.1 PROTIURBANOST V SLOVENSKEM PROSTORU

Večina ljudi moderno urbanizacijo dojema kot neke vrste »kazen za greh«, zato si ljudje prizadevajo, da bi vsaj deloma ponovno vzpostavili »izgubljeno podobo raja«. Gre za protiurbano ideologijo, v kateri je mestno življenje sinonim za odtujenost⁷, (pre)hiter potek

⁶ Kos (2007) pravi, da osnovne pomanjkljivosti urbanega življenja izhajajo iz stalne napetosti med »kulturo in naravo«. Starodavna napetost med urbanim in naravnim se tekom časa, z družbeno-prostorskim razvojem, ni razrešila, temveč se je spremenil le kontekst vprašanja sožitja »nature in kulture«. Slednji se je iz nekdaj zgolj mestnega prostora danes razširil na nivo celotnega prostora. Zaradi vse bolj opazne dezurbanizacije in ob spremembah odnosa med podeželskim ter urbanim prostorom, se pojavlja vprašanje o smiselnosti razprave o naravi v mestu.

⁷ Povzeto po Mlinar (1973), predstavlja odtujenost ljudi eno izmed osnovnih značilnosti življenja v sodobnem vele mestu, ki je spodbudila različne družboslovne razlage ter urbanistične ukrepe. V podeželskem življenju v razmeroma majhni vaški skupnosti, je prevladoval občutek pripadnosti in zakoreninjenosti, medtem ko se človek v mestu z več tisoči oz. milijoni prebivalcev znajde v množici ljudi, s katerimi ne more

življenja, nehumanost, slab zrak in kraj kjer se ljudje med sabo ne poznajo (Kos, 2007). »Protiurbanost kot način življenja« oz. protiurbana ideologija združuje različna vrednotna in nazorska nasprotovanja urbanemu in urbanosti kot načinu življenja, pri čemer gre za stalno prisotno opredeljevanje razmerja med ruralnim in urbanim v sociologiji⁸ (Uršič in Hočevar, 2007).

Po opredelitvi, ki poudarja prepletanje mesta s podeželjem, obsega urbanizacija »koncentracijo ekonomskih in socialnih dejavnosti prebivalstva, prostorsko in funkcijsko povezovanje sosednjih naselij, dekoncentracijo družbenoekonomskih dejavnosti ter zmanjševanje razlik v življenjski ravni med mestnim in podeželskim prebivalstvom« (Berg et al., 1982, cit. po Uršič in Hočevar, 2007: 9). »Urbanizacija je dinamičen demografski, socialnoprostorski, komunikativni in kulturni proces, v katerem se nenehno pojavljajo novi elementi, ki spreminjajo razmerja med načinom dela, opravljanjem priložnostnih aktivnosti in načini bivanja« (Uršič in Hočevar, 2007: 8). Louis Wirth (cit. po Uršič in Hočevar, 2007: 26) v članku *Urbanost kot način življenja* (*»Urbanism as a Way of Life«*) pojasnjuje, da igrajo pri opredeljevanju razlik med mestnimi in podeželskimi strukturami človekovega delovanja pomembno vlogo tri spremenljivke: število, gostota in družbenokulturna raznolikost prebivalstva, ki ustvarjajo različne vzorce družbene organiziranosti oz. urbani način življenja.

V razvoju mest je od začetka 19. stoletja bila ključna industrializacija, saj je za industrijske družbe značilna močna rast urbanega prostora, pri čemer so mesta preraščala mnoge bližnje vasi ipd. Kljub očitni povezanosti industrializacije in urbanega razvoja, ne smemo pri pospešeni rasti mest po vsej Evropi spregledati razmerij, ki izhajajo iz lokalnih posebnosti, značilnih za določeno družbo. V primerjavi z drugimi državami v istem obdobju, je za Slovenijo značilna počasnejša oblika urbanizacije. Na njo so vplivale lokalne posebnosti, kulturni vzorci in družbenozgodovinska situacija (Uršič in Hočevar, 2007). Za Slovenijo sta značilni relativno visoka stopnja suburbanizacije in relativno nizka stopnja urbane koncentracije, predvsem zaradi specifičnega razvoja slovenskega prostora⁹.

več vzdrževati neposrednih osebnih odnosov. V sodobnem vlemestu posameznik postane del anonimne množice, do katere je večinoma ravnodušen in brezbrizen, prav tako pa tudi množica do njega. Čeprav človek fizično in prostorsko predstavlja del te množice, lahko do nje čuti določeno odtujenost, ki pride do izraza zlasti takrat ko posameznik potrebuje pomoč, ki je brezosebne formalne institucije in organizacije, ne morejo nuditi. Gre za paradoks – človek je velikem mestu prostorsko sicer najbližje sočloveku, a mu je hkrati družbeno najbolj odtujen.

⁸ V strokovnih planerskih krogih ima protiurbanost dolgo in vplivno tradicijo, primer tega so razprave o »mestih po meri človeka« in o vrtnih mestih.

⁹ V obdobju industrializacije je, v primerjavi z bolj razvitimi deli Evrope, naraščanje prebivalstva v mestih in uvajanje procesov industrializacije pri nas bilo počasnejše in manj intenzivno. Nikoli ni prišlo do oblikovanja zares velikih industrijskih proizvodnih obratov, hkrati pa je prebivalstvo na podeželju v vrednotnem pogledu ohranilo še določeno zadržanost do »mesta kot načina bivanja«, kar je vplivalo še na nadaljnje procese urbanizacije (Uršič in Hočevar, 2007: 104).

Za slednje Kos (2007) uporabi izraz »urbani primanjkljaj« oziroma neusklajenost med deležem mestnega in nekmečkega prebivalstva. Velik del nekmetov živi v podeželskem prostoru, delež mestnega prebivalstva pa je ob popisu leta 1971 znašal le 54 %. Časovno lahko procese, ki so vplivali na nastanek urbanega primanjkljaja oziroma suburbanega presežka v Sloveniji, povežemo z razvojem urbanizacije in industrializacije¹⁰. Pri proučevanju protiurbanosti v Sloveniji je poleg nekoliko drugačnega poteka urbanizacije v primerjavi z drugimi državami, gotovo potrebno upoštevati še vpliv specifičnosti kulturnih vzorcev in vrednote ter bivanjske preference Slovencev povezane z rabo prostora (Bukvič, 2009). Med bivanjskimi preferencami, ki jih imajo Slovenci in so povezane z rabo prostora, je potrebno izpostaviti izsledke javnomnenjskih raziskav, ki kot navaja Kos (2007) že več kot trideset let beležijo visoko vrednotenje bivanja v prostostoječi individualni družinski hiši z vrtom, umeščeni v manjše naselje na samem, toda v bližino večjega mesta. Velik delež slovenskega prebivalstva je tovrstne stanovanjske želje v preteklosti tudi uresničil. (Eno)družinska hiša z vrtom je s časom »postala dominantna družbena norma, ki je in še vedno močno usmerja stanovanjske, bivanjske in s tem povezane lokacijske želje in ravnanja velikega števila ljudi« (Kos, 2007: 142).

Kot eno izmed bistvenih praktičnih ideologij v slovenskem prostoru omenja Rotar (1985) »domačijstvo« in druge protiurbane ideologije¹¹. Z elementi domačijstva se dobro povezujejo tipične podobe pastoralizma, ki idealizirajo podeželsko življenje in omogočajo, da se domačijske vrednote iz preteklosti prenesejo v današnji čas. Življenje na vasi se prikazuje kot polna harmonije, z lepo naravo in prijaznimi ter poštenimi ljudmi. V tem kontekstu pastoralizem omogoča pobeg iz sodobnega življenja v mestih, ki za nekatere ljudi predstavlja nič drugega kot »asfaltno džunglo«, promet in stres. »Pastoralizem kot romantična podoba vaškega življenja« (Uršič in Hočevar, 2007: 68) pri mestnih prebivalcih v Sloveniji obstaja predvsem kot domišljajska podoba, saj bi dejanska uresničitev tega ideala, z opustitvijo mestnega življenja, s preselitvijo na podeželje in kmetovanjem, poleg idile prinesla tudi težavne plati ruralnega življenja. Kot pojasnjujeta

¹⁰ Do začetka druge svetovne vojne je urbanizacija oz. selitev prebivalstva v mesta potekala sorazmerno z razvojem industrije, tj. povečevanjem delovnih mest v industriji in zametkom v storitvenih dejavnostih. Po drugi svetovni vojni pa je v Sloveniji opaziti počasnejše naraščanje industrializacije, ki ni sovpadalo s prostorskim razvojem, tj. naraščanjem deleža mestnih prebivalcev (Uršič in Hočevar, 2007). Kot glavne razloge zakaj so se ljudje manj selili v mesta in v večjem številu ostajali na podeželju navajata Uršič in Hočevar (2007) sledeče: sorazmerno dobra dostopnost, prevladujoča politika zmernega policentrizma, gradnja na podeželju je cenejša kot nakup nepremičnin v mestu, priljubljenost »polkmetstva« in odpor do življenja v gosto naseljenih območjih.

¹¹ »Spomnimo se samo na večno ponavljajoče se kritike sivega betonskega in asfaltnega urbanizma, ki utesnjuje, ne da dihati ipd. V mestu z nadpovprečno visokim odstotkom zelenih površin in kjer se po petih minutah vožnje iz strogega centra že srečamo z originalnimi kmečkimi motivi, kmalu zatem pa se znajdemo na travnikih in gozdovih, je torej jadikovanje nad betonom in asfaltom lahko zgolj izraz poudarjene agrikulturne nostalgije, ki je očitno še vedno bistvena značilnost Slovencev in tudi Ljubljčanov« (Gantar in Kos, 1993). V »urbani kulturi« Ljubljčanov je prisoten ruralizem, na katerega se navezuje tudi »ozkosrčnost, majhnost in borniranost, ter strah pred nečem, kar je drugačno« (Gantar in Kos, 1993:110).

Uršič in Hočevar (2007), uporablja večina prebivalcev Slovenije pastoralizem zgolj za fantaziranje oz. miselni eskapizem ali pa za kratkočasno podoživljanje pastoralne utopije s pogostimi ne predolgimi vikend izleti na podeželje. »V isto skupino eskapizmov lahko uvrstimo tudi pogoste poskuse posnemanja pastoralne idile oz. dejanske realizacije nekakšne psevdopastoralne idile z gradnjo počitniških hišic v neokrnjeni naravi ali vrtičkanjem na obrobju mest¹²« (Uršič in Hočevar, 2007: 68).

Povzeto po Rozman (2012) sovpadajo očitnejše ločitve mesta in podeželja s pojavom treh »družbenih revolucij«:

1. agrarna revolucija (7000 pr. Kr.): kmetijstvo in stalna naselitev;
2. predindustrijska urbana revolucija (4000 pr. Kr.): družbena delitev dela, neagrarne dejavnosti, prva mesta;
3. industrijska revolucija (2. pol. 18. stol.): masovna industrijska proizvodnja, pospešena urbanizacija.

Pomembno prelomnico v zgodovini družbenega in prostorskega razvoja je pomenila **industrijska revolucija**, tj. proces katerega začetki segajo v drugo polovico 18. stoletja v Angliji. Masovno preseljevanje ljudi iz podeželja v mesta, v bližino delovnih mest, je v 19. stoletju privedlo do urbane eksplozije. Ob nezadržni rasti se mesta soočajo s spremljajočimi problemi: slabe bivalne razmere tovarniških delavcev v velikanskih predmestjih; pomanjkanje osnovne higijene; nezadostne javne površine; razpad obrobja oziroma značilne mestne oblike in razpad mestnega središča zaradi izseljevanja mestnih prebivalcev ter širitve mesta navzven. Vse bolj opazen konflikt med mestom in podeželjem so pogosto poskušale razrešiti različne »utopične ideologije mest«¹³. Zanima nas zaradi katerih motivov in na kakšne načine so v okviru idealnih mest in pripadajoče okolice predvidevali pridelovanje hrane oziroma različne oblike urbanega kmetijstva, ter kakšen pomen so pripisovali javnim zelenim površinam. S krajšo predstavitevijo izbranih teoretičnih modelov se bomo seznanili z različnimi možnostmi povezovanja podeželja in

¹² Ob priljubljenosti omenjenih praks v Sloveniji, se v okviru naloge zastavlja vprašanje, ali vrtičkarstvo v slovenskem prostoru izvira iz urbanosti ali protiurbanosti.

¹³ »Utopija je kraj, ki ga ni. Utopija je nasprotje realnega in celo možnega, utopija je »nemogoče«« (Brglez, 1979: 11). Kot opozarja Chodorkoff (cit. po Zonta, 2013), je besedo *utopija* leta 1516 prvič uporabil Thomas More, in je za razliko od grške besede *outopia* (»kraj, ki ga ni«), pomenila »dobri kraj«. Kot navaja Choay (1978), je Thomas More sam odkril igro besed na kateri je zgrajena skovanka *utopija* in njegovo dvojno etimologijo: »dobri kraj« in »kraj, ki ga ni«. Bistvo vseh utopij je iskanje načinov, da bi naredili človeka srečnega, pri čemer se vsaka na svojstven, bolj ali manj domišljjski način, odziva na različna družbena stanja. Z namenom opredelitve »pravega načina življenja« za srečne ljudi, se utopije ukvarjajo z urbanistično ureditvijo mest in načrtovanjem tlorisa »idealnih bivanjskih enot«. Za utopije je značilna močna okoljska in moralistična dimenzija. Njihovi ustvarjalci so menili, da se bo zadovoljstvo in vedenje ljudi izboljšalo, če bodo bivali v družbeno in fizično ustrezno urejenem okolju. Vsem utopijam je skupno prizadevanje za pravičnost in enakost vseh ljudi, toda ravno v nezmožnosti uresničevanja tovrstnega egalitarizma, se jasno razkriva njihov utopizem.

mesta preko vključevanja različnih oblik urbanega kmetijstva in zelenih površin v mestni prostor.

2.2 UTOPIČNE IDEOLOGIJE MEST

Misel o »boljši družbi« oziroma »najboljšem svetu«, je bila vedno prisotna med ljudmi, ki niso nikoli bili zadovoljni z družbo v kateri so živeli. V mestih sta industrializacija in z njo povezana pospešena urbanizacija sčasoma postali izvor različnih problemov, zato se je večina družbenih in drugih mislecev takratnega časa, ukvarjala z mislijo kako ustvariti pogoje za kakovostnejše bivalno okolje za vse. V oči bodeči neustrezni bivalni pogoji v industrijskem mestu, zlasti slabe življenjske razmere industrijskih delavcev, so številne posameznike napotile k iskanju izboljšav v mestnem načinu življenja. Tekom časa so nastajali celotni miselni sistemi, ki so se osredotočali na »arhitekturo idealne družbe« v prihodnosti ali kot da bi ta že nekje obstajala. Ti misleci so prihodnost razumeli kot model, mesto pa kot stvar ali predmet in ne kot proces ali problem (Choay, 1978). Ker je uresničljivost tovrstnih modelov zaradi njihovega pogostega idealiziranja življenjskih razmer bolj ali manj vprašljiva, jih opredeljujemo kot utopične. Povzeto po Choay (1978), so se vsi omenjeni modeli mest, s svojim hkrati racionalnim in utopičnim značajem, izkazali za močna orodja za ukrepanje, saj so vplivali na obstoječe mestne strukture ter prispevali k opredelitvi in uvajanju nekaterih osnovnih mestnih norm, zlasti na področju higiene.

2.2.1 Salines du Chaux

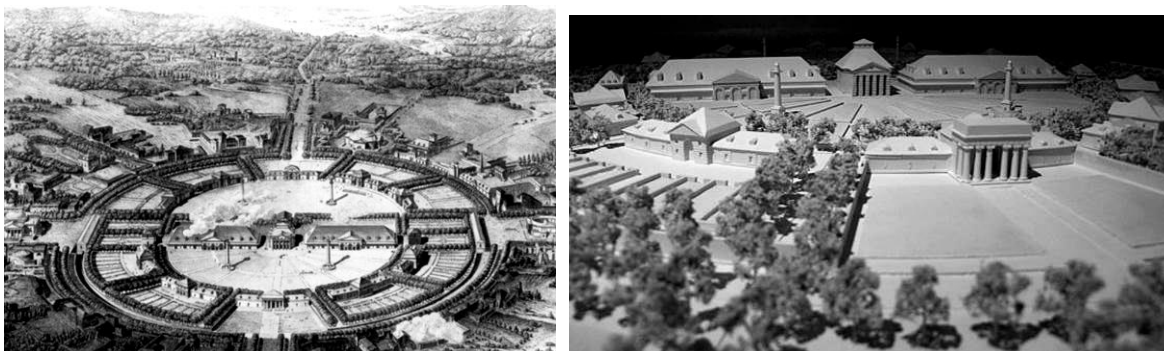
Salines du Chaux ali *Saline Royale d'Arc-et-Senans* (Kraljevske soline), so zgodovinska zgradba v Arc-et-Senans, blizu ogromnega gozda Chaux in mesta Besançon, na področju Doubs, v vzhodni Franciji. Kompleks je zasnoval pomemben pariški arhitekt tistega časa Claude-Nicolas Ledoux (1736-1806), ki ni bil samo slaven francoski utopični arhitekt iz 18. stoletja, temveč je imel tudi nekaj zelo modernih idej o industrijski proizvodnji, urbanizmu in »teritorialni inteligenci« (Gruson, 2008). Kraljevske soline Arc-et-Senans (1775-79) so moderna in utopična razširitev velikih solin v Salins-les-Bains¹⁴ in primer vizionarskega arhitekturnega projekta »vzorčne tovarne«¹⁵ (UNESCO, 2014). Gradnja solin pomeni prvi velik dosežek industrijske arhitekture¹⁶ in pomemben primer zgodnjega

¹⁴ V Salins-les-Bains, približno 20 km oddaljeni vasi od Arc-et-Senans, se je izraba soli začela že v rimskih časih. Arhitekt Ledoux je kralju predlagal, da v Arc-et-Senans zgradijo novo, bolj prezračeno tovarno za proizvodnjo soli (Gruson, 2008).

¹⁵ Gre za prvi arhitekturni kompleks takšne velikosti in standardov, zasnovane kot prostor za delo. Gre za prvi primer tovarne, zgrajene z enako skrbjo za arhitekturno kakovost, kot pri kakšni palači ali pomembni verski stavbi (UNESCO, 2014).

¹⁶ *Saline Royale* pričajo o temeljni kulturni spremembi v Evropi ob koncu 18. stoletja, tj. rojstvo industrijske družbe, ob enem pa so napovedale industrijsko arhitekturo, ki se je razvila pol stoletja kasneje (UNESCO, 2014).

razsvetljenskega projekta. Velikanski polkrožni kompleks je bil zasnovan tako, da je omogočal racionalno in hierarhično organizacijo dela, sledila pa bi mu naj gradnja idealnega mesta¹⁷ – projekta, ki ni bil nikoli realiziran. UNESCO je leta 1982 dodal Salines Royales na seznam Svetovne dediščine.

Slika 1: Pogled nad mestom Chaux (Ledoux, 1837, cit. po Gruson, 2008). in maketa Salines du Chaux (Verdun, 2009).

Povzeto po Gruson (2008), je Ledoux za kraljevske soline pripravil dva zaporedna načrta, ki ju je predstavil kralju. V drugem projektu so soline oblikovane kot sončna ura, pri čemer žarkasta organizacija omogoča funkcionalno razporeditev. V celotni zasnovi prevladuje toga geometrija. Gre za radialno koncentričen načrt, z obroči delavskih stanovanj, ki so obdajala središčno tovarno za pridobivanje soli. Vsaki stavbi je na voljo ustrezna osončenost, prav tako pa tudi del javnega in zasebnega prostora (zlasti vrtov). Vsaka stavba ima eno javno, središčno orientirano fasado in eno zasebno fasado, skrito pred opazovalci, kjer so delavci imeli kopalnice in zelenjavne vrtove¹⁸. Slednji so obdajali celotno območje in so omogočali dopolnilo k dohodku za delavce. Celoten kompleks je obdajal zid, ki je varoval območje pred tatovi. Kot pojasnjuje Gruson (2008) gre za neke vrste komunitarističen sistem, katerega vizijo krepi organizacija skupnih prostorov okoli ognjišča za vsako stavbo, pri čemer bi si delavci naj delili harmonično življenje in od koder je Fourier gotovo črpal navdih za snovanje svojega falansterija¹⁹. Kasneje je Ledoux projekt razširil v vizionarsko shemo urbanega in ruralnega razvoja, ki ga je predstavil v svoji razpravi²⁰ izdani leta 1804.

¹⁷ Kraljevske soline so bile zasnovane kot srce idealnega mesta, katerega si je Ledoux zamislil, da bi obkrožalo tovarno. Nedokončana utopična arhitektura solin še vedno nosi celoten vpliv njegovega futurističnega sporočila (UNESCO, 2014).

¹⁸ Ledoux je v svojih načrtih posebno skrb posvetil zagotavljanju higiene, varnosti in zdravja za delavce. S tem namenom so bile tudi natančno preračunane potrebe po zelenjavnih vrtovih za delavce (Gruson, 2008).

¹⁹ Ne samo Fourier, Ledouxovemu načrtu mesta, ki bi naj olajšalo gospodarsko proizvodnjo in zagotovilo zdrave in srečne pogoje za delavce, so sledila tudi podobna prizadevanja Roberta Owena in drugih utopičnih socialistov 19. stoletja.

²⁰ »L'Architecture considérée sous le rapport de l'art, des mœurs et de la législation« (Arhitektura v odnosu do umetnosti, morale in zakonodaje).

Gruson (2008) pojasnjuje, da ni mogoče jasno razlikovati med projektom solin in mestom Chaux. Verjetno je, da je Ledoux od vsega začetka razmišljal o ustanovitvi industrijskega mesta v Franche-Comté. Ob tem se srečamo z idejo o življenju v skupnosti, kot tudi z idejo o novem industrijskem urbanizmu. Ledouxova utopija je na prvem mestu družbena. Vendar pa so večeri, ki so jih delavci preživljali ob ognju v skupnih dvoranih, gotovo bili zanje manj očarljivi, kot si je te prvotno zamislil Ledoux. Njegov velik projekt v katerem si je s pomočjo arhitekture prizadeval, da bi ljudje lahko živeli srečno v skupnosti, zato ostaja dobesedno utopija (Gruson, 2008).

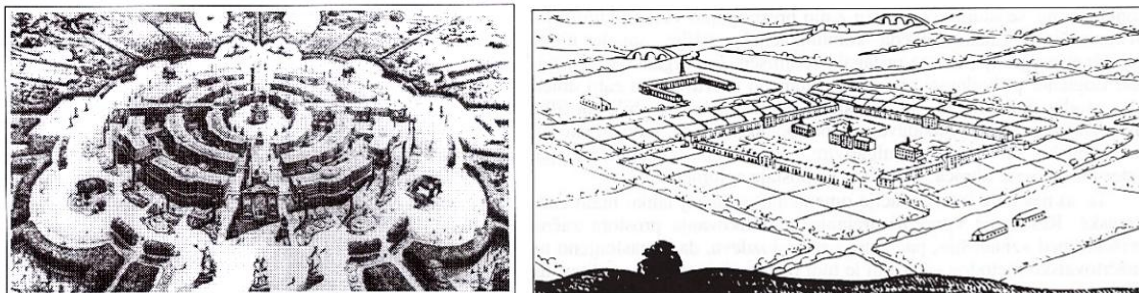
2.2.2 Utopični socialisti

Pri načrtovanju »idealnih mest« so bile še posebno odmevne zamisli utopičnih socialistov iz konca 18. in začetka 19. stoletja. Vrh utopične misli, nastale v že modernem industrijskem svetu, predstavljajo sodobniki angleške industrijske revolucije: Saint-Simone, Fourier in Owen. V kontekstu naloge nas v modelih utopičnih socialistov še posebej zanima vloga, ki so jo pripisovali zelenim površinam v načrtovanih naseljih in njihovi okolici.

Charles Fourier (1772-1837) je do podrobnosti izdelal t.i. »falansterski sistem«, v katerem je natančno opredeljen »idealni svet«, temelječ na sreči in ugodju vseh ljudi. Na približno 250 hektarjih je bila predvidena ustanovitev osnovne družbene enote oz. skupnosti imenovane falanga, ki naj bi štela okoli 1600 do 1800 prebivalcev. Falange naj bi bile organizirane kot pretežno agrarne zadružne skupnosti, v katerih bi se razvijala tudi industrija. Načrtovana vas, optimalno oddaljena od velikega mesta, naj bi bila umeščena v lepo dolino znotraj hribovite in gozdnate okolice, kjer bi bil omogočen dostop do vode in obilje obdajajoče zemlje, katero bi lahko obdelovali prebivalci naselja. Prostor za skupno življenje in delo skupnosti predstavlja velikanska palača imenovana *falansterij*, v katerem bi poleg stanovanj in delavnic bili še vsi ostali potrebni javni servisi. Skupnost ljudi naj bi sestavljala čim bolj raznolika mešanica oseb – različnih starosti, značajev, imetja, teoretičnega in praktičnega znanja – ki bi skupaj opravljale široko paleto dejavnosti in ob enem ustvarjale ubrano celoto. Ljudje bi po svoji izbiri lahko sodelovali pri obdelovanju zemlje, delu v rastlinjakih, v zimskih in deževnih dneh pa bi bile na voljo najmanj tri tovarne. Poskrbljeno bi bilo tudi za šolsko izobraževanje ter znanstveno in umetniško udejstvovanje. Med leti 1841-1850 beležijo v Združenih državah Amerike kar 41 poskusov organiziranja falansterija, vendar pa se noben ni obdržal daljši čas (Brglez, 1979; Javornik, 2006; Rotar, 1981).

Robert Owen (1771-1858) je svoj koncept utopične družbe osnoval na prepričanju, da posameznikov značaj oblikuje zunanje okolje. Menil je, da bi se z nadzorovanjem zunanjega okolja lahko razvil imenitnejši človeški značaj, posledično pa tudi novi utopični

družbeni red²¹. V Indiani, v Združenih državah Amerike je Owen ustanovil skupnost imenovano *New Harmony*. Osnovno enoto »popolne družbe« je predstavljalo naselje z okrog 1200 prebivalci in pripadajočimi 500 hektarji obdelovalne zemlje. Odprto površino kvadratne oblike so obdajale hiše, prostorsko organizirane v veliko palačo. Osrednji del celotnega območja so ustvarjale javne stavbe (šole, knjižnice, restavracije idr.) ter obsežne zelene površine namenjene športu in rekreaciji. Naselje je vse okrog obdajala obodna cesta, ki so ji sledili prostrani vrtovi, nato pa še pripadajoča kmetijska poslopja in tovarne. Owen je kot temelj skupnosti poudarjal delo, izobraževanje in sodelovanje vsakega posameznika v skupnosti. Odpravljeni sta bili zasebna lastnina in denar; delavci so glede na čas dela prejeli bankovce, ki so jih lahko zamenjali za različne dobrine. Premirje med reveži in bogatimi naj bi omogočal »societarni ali sestavljeni lastniški duh«, s katerim naj bi vsi plačani delavci postali pridruženi in zavzeti lastniki, člani združenja. Kljub vsem prizadevanjem, da bi *New Harmony* postala model nove družbe, poskus zaradi različnih dejavnikov ni uspel. Kot posebno problematično se je izkazalo dejstvo, da so mnogi posamezniki bili premalo zavezani skupnosti, ki so se ji pridružili (Brglez, 1979; Javornik, 2006; Rotar, 1981).

Slika 2: Modela "idealnih naselij": Fourier in Owen (Košir, 1993).

Utopični socialisti so odprtemu prostoru torej pripisovali predvsem proizvodno in higiensko vlogo. Zelene površine so bile navadno zlahka dostopne vsem ljudem, umeščene v neposredno bližino bivalnih prostorov, v samo središče celotnega območja, in so ljudem omogočale prostor za rekreacijo ter ustrezne higienske pogoje. Zlasti zanimivo je, da so utopični misleci velik poudarek namenjali obdelovanju zemlje in samooskrbi skupnosti s hrano, čemur so služile velike površine obdelovalne zemlje v okolici načrtovanega naselja. Že v osnovi so skupnosti bile umeščene v odprto, vizualno privlačno kulturno krajino. V utopičnih vizijah je pastoralna krajina sinonim za idealen svet, kjer domujejo svoboda, pravičnost in demokracija. Kljub dobri veri mislecev utopičnega socializma v sodelovanje in delovanje ljudi za dobrobit skupnosti, pa so se vsi konkretni poskusi ustanavljanja novih skupnosti izjalovili zaradi prevladujočega individualizma v družbi.

²¹ Owen je s svojimi znamenitimi poskusi začel v New Lanarku, kjer je kupil veliko tekstilno tovarno. S poskusom je uspešno pokazal, da se je sorazmerno s povečanjem plač, s skrajšanjem delovnega časa in s skrbjo za boljše zdravstvene in življenjske pogoje delavcev, povečala tudi produktivnost.

Konec 19. in v začetku 20. stoletja se začne postopoma uveljavljati **sodobno urbanistično planiranje**. Načrtovalci prostora so iskali in oblikovali številne in razsežne zelene površine. Proti koncu 19. stoletja so se pojavile nove zamisli o mestni zasnovi, pri čemer je bila pomembnejša vloga namenjena tudi krajini. V tem času so posebej izstopale ideje pobudnikov gibanja »idealnih mest«, ki so iskali rešitve za neustrezne življenjske razmere v stanovanjskih naseljih industrijskih delavcev. Nevarnosti morebitnih uporov delavskega razreda, so v mestih skušali zmanjševati s sanacijami okolja, nadzorom gostote prebivalstva, izboljšanjem stanovanjskih standardov in povečanjem obsega mestnih zelenih površin. V 19. stoletju sta se uveljavila dva najizrazitejša, nasprotujoča si oblikovalska vzorca:

- **vrtno mesto** oz. »*Garden City*« (Howard 1898/1902) - mesto v stiku z naravo;
- **industrijsko mesto** oz. »*Cité Industrielle*« (Garnier 1901/1904 in 1917)²² - mesto kot stroj.

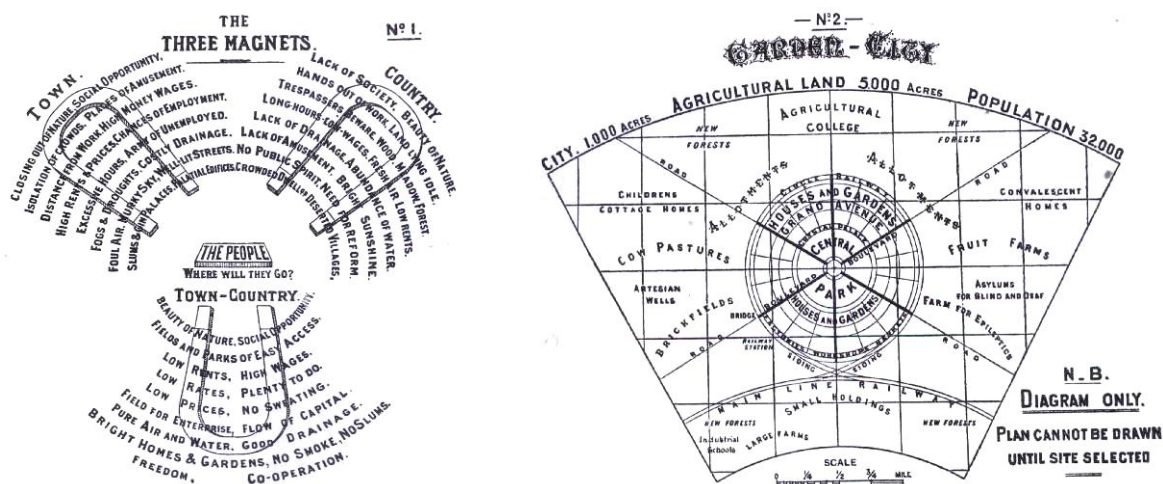
2.3 VRTNO MESTO

Posebno izčrpno je pridelovanje hrane v mestu in še zlasti vrtničarstvo predstavljeno v knjižici Ebenezerja Howarda »*Tomorrow: A Peaceful Path to Real Reform*«, prvič izdani leta 1898 in ponatisnjeni leta 1902 kot »*Garden Cities of Tomorrow*«. V ideji vrtnega mesta je Howard predvideval načrtno razpršenost prebivalstva iz prenatrpanih britanskih industrijskih mest v nova mesta, ki bi od matičnega mesta bila ločena z zelenim pasom. Mesta, vsako s približno 32.000 prebivalci, bi s svojo razvrščenostjo okoli večjega osrednjega mesta ustvarjala t.i. socialno mesto²³ večjedrne oblike. Kot navajajo Howe in sod. (2005), je ključni element vrtnih mest pridelovanje hrane znotraj ali v okolici mest, zato je bilo tej dejavnosti namenjenega kar 5/6 celotnega območja; območja okoli bivališč naj bi bila razdeljena v parcele, ki bi po velikosti zadostovale za preskrbo s hrano za vsaj petčlansko družino; poleg tega pa so vrtniki obkrožali še obrobja naselij²⁴.

²² Z ustrojem industrijskega mesta se je prvi podrobneje seznanil francoski arhitekt Tony Garnier, ki je za svoje načrte pridobil številne privržence, med katerimi je bil tudi Le Corbusier. Povzeto po Košir (1993), se je ideja vrtnega mesta v realnosti izkazala za preprost koncept in pod njegovim vplivom so v prvih desetletjih 20. stoletja nastajala številna konkretna vrtna mesta, medtem ko je model industrijskega mesta s časom zastarel v svoji idealizirani abstraktno-teoretični obliki.

²³ Manjša vrtna mesta bi se skupaj premišljeno povezovala v novo politično in kulturno organizacijo imenovano »socialno mesto« (Howard, 1970).

²⁴ Celotno območje vrtnega mesta naj bi zavzemalo 6000 juter (»acres«) kmetijskih zemljišč, od tega bi 1/6 v središču ozemlja zavzemalo samo mesto s 30.000 prebivalci, preostalih 5/6 območja pa bi bilo namenjenih za obkrožajoči zeleni pas (»green belt«) stalno odprtih in produktivnih kmetijskih zemljišč – prepletanje naravne in kulturne krajine (travniki, pašniki, vrtniki, sadovnjaki, gozdovi, ipd.) z 2000 prebivalci. Slednji bi bili zaposleni na zelenem poljedelskem pasu, za zaposlitev ostalih prebivalcev pa bi bila na voljo raznolika podjetja. Prebivalstvo bi bilo mešano in zaposleno v različnih poklicih, vsi pa bi lahko živeli srečno družbeno življenje (Howard, 1970; Howe in sod., 2005).

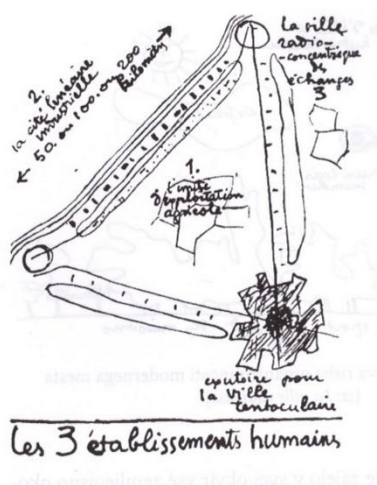

Po mnenju Mumforda (1969) predstavlja glavni prispevek ideje vrtnega mesta načelo obdajanja mest s trajnimi zelenimi pasovi. Howard je v mesto vključil osnovne biološke kriterije organske uravnoveženosti: ekološko ravnovesje med mestom in deželo, uravnoveženost med različnimi mestnimi funkcijami ter uravnoveženost, ki se je vzpostavljala z omejevanjem površine, števila in gostote poselitve. Mumford (1969) pravi, da je potreben organski nadzor mesta nad samim seboj, da bi lahko ohranjalo svoje življenjske funkcije za potrebe svojih prebivalcev²⁵. Ideja vrtnega mesta je bila, zlasti pri premožnejšem sloju prebivalstva, zelo priljubljena v prvih treh desetletjih dvajsetega stoletja, kljub temu pa njene izvedbe v realnosti niso bile preveč zanimive. Dva značilna primera poskusa ustanovitve vrtnega mesta sta *Letchworth* (1902) in *Welwyn* (1920), oba bolj ali manj neuspešna. Ogrin (2010) je mnenja, da je Howardova predstavitev zamisli, kljub svoji splošnosti in shematičnosti, vseeno doživela izjemen odmev. Na eni strani gre uspešnost zamisli pripisati enostavni in pregledni krožni obliki, na drugi strani pa tudi velikemu ideološkemu naboju, ki ga je prinašala sintagma »vrtno mesto«. S slednjo se je v urejanje mesta vračal duh antičnega ideala – Arkadije, saj je jasno izkazoval prizadevanje po združitvi mestnega s podeželskim, blizu geslu starih Rimljanov »*Rus in urbe*«²⁶ (Ogrin, 2010: 251).

²⁶ Kot navaja Košir (1993), se Howard verjetno zgleduje po Olmsteadovem *Riversideu*, medtem ko skuša »združiti prednosti podeželskosti in mestnosti («rus in urbe»), hkrati pa preseči vse pomanjkljivosti omenjenih okolij« (Košir, 1993: 262).

2.3.1 Moderno mesto

Howardova ideja o vrtnem mestu je nedvomno imela daljnosežne učinke na urbanizem po vsej Evropi. Kljub temu so teorije mestnega načrtovanja razložene v knjigi Le Corbusiera »*The City of Tomorrow and its Planning*«, prvič izdani leta 1924, morebiti imele še večji mednarodni vpliv na arhitekturo in urbanistično planiranje 20. stoletja. Le Corbusier je bil glavni ideolog gibanja v arhitekturi in urbanizmu, ki je funkcionalnost postavilo za izhodišče oblike. V svojih vizijah sodobnega mesta je pomembno vlogo pripisoval zelenju, pri čemer ne moremo zaobiti dejstva, da moderni urbanizem temelji tudi na dediščini vrtnega mesta, saj v mesto prinaša zelenje in nekatere novosti, ki so zanimive tudi za sodobno urbanistično načrtovanje. Le Corbusier je zamisel o snovanju mesta v zelenju, ki se je nakazovala že pri Garnieru, privedel do skrajnosti (Howe in sod., 2005; Ogrin, 2010). Ob izrazitem poudarjanju naravnega značaja odprtega prostora, je v urbanistično tipologijo uvedel novo zvrst mesta imenovano »zeleno mesto« (»*La ville verte*«)²⁷. Med Le Corbusierjevi deli so bili še posebej odmevni predlogi za modernizacijo Pariza: »*Plan Voisin*« (1925) in »*Ville Radieuse*« (1935).

Slika 4: Le Corbusierjeva risba »tri človeške naselbine«: (1) enota kmetijske naselbine, (2) linearno industrijsko mesto in (3) žarkasto mesto menjave (Benevolo, 2004).

Sijoče mesto (»*Ville Radieuse*«) je znan kot načrt, ki vsebuje vsa njegova bistvena teoretska načela in predstavlja osnovo modernizma. To je linearno mesto abstraktne oblike, ki spominja na strukturo človekovega telesa in vključuje značilne visoke stanovanjske bloke, prosto kroženje prometa ter veliko zelenih površin (Košir, 1993). Blizu središča mesta je Le Corbusier predvidel štiriindvajset nebotičnikov, okrog katerih bi bile obsežne parkovne površine, v njih pa umeščene razkošne restavracije, gledališča in trgovine. Večina ljudi bi živela v visokih večstanovanjskih stavbah, kjer bi vsako stanovanje imelo svoj zasebni viseči vrt, nekaj ljudi pa bi živelo v kolonijah individualnih hiš. Stavbe bi bile dvignjene na stebre, prvine vrtno rabe pa prenesene na balkone, terase in strehe. Omenjeni koncept je Corbusier (cit. po Ogrin, 2010: 170), poimenoval »v višino razvito vrtno mesto«.

(*«cité jardin en hauteur»*), ki predstavlja njegovo pojmovanje mesta in še posebej stanovanjskega okolja.

Blowers in sod. (1974) menijo, da gre pri Le Corbusierjevem predlogu pravzaprav za novo različico vrtnega mesta, v katerem je prebivalstvo zgoščeno z namenom, da bi v mestu ostalo čim več odprtih zelenih površin, namenjenih kmetijstvu, rekreaciji in oddihu v naravi. Eno izmed temeljnih načel modernega mesta je povečanje parkovnih in odprtih površin oziroma oblikovanje celotnega mesta kot parka. Poleg vrtov, parkov in drevoredov, ki bi obdajali nebotičnike v samem središču mesta, bi celotno mesto bilo obdano še s t.i. »varovanim območjem« (»protected zone«)²⁸ gozdov, zelenih polj in športnih igrišč.

Slika 5: Ozelenjene terase in strehe stavb značilne za Le Corbusierjeve zamisli o sodobnem mestu (Ogrin, 2010)

Po prvi svetovni vojni, ko so se začeli oblikovati zametki novega pojmovanja mesta, je prišlo do velikega napredka, ki je zaznamoval urbanizem 20. stoletja. Odločilni pomen v tem razvoju je imel **Mednarodni kongres za moderno arhitekturo – CIAM** (*«Congres International del'Architecture Moderne»*), ustanovljen leta 1928. V Atenah so leta 1933 na četrtem kongresu izoblikovali temeljna urbanistična načela funkcionalizma, katere je objavil Le Corbusier v knjigi *Atenska listina*²⁹ (*«La Charte d'Athènes»*, 1933/1943). Kot navaja Ogrin (1993), naj bi kritiki funkcionalizmu očitali preveč poenostavljeno in omejeno reševanje kompleksne družbene problematike, pri čemer naj bi načrtovane mestne zasnove bile premalo odzivne na spreminjajoče se družbene potrebe. Kritike so bile deležne tudi obširne zelene površine v modernističnih vizijah mest, ki naj bi bile premalo razčlenjene, poenostavljene, brez prave funkcije in povezave z bivalnimi enotami. Mestno tkivo se je, z vnosom velikih površin zelenja v Le Corbusierjevih in drugih modernih urbanističnih zasnovah, močno zredčilo, s čimer se je začela izgubljati mestnost. Kljub temu, da Le Corbusierjeve zamisli niso prinesle tako zadovoljivih dosežkov kot so morda obetale, je vseeno potrebno poudariti, da so izhajale iz želje po humanizaciji mesta, »pri

²⁷ Podrobneje opredeljeno in opisano v delu Sijoče mesto (*La ville radieuse*).

²⁸ Gre za območje, v katerem je prepovedana kakršnakoli gradnja, saj naj bi to območje bi bilo pridržano za rast mesta. Naprej od omenjenega pasu se nadalje razširjajo še vrtna mesta, ki tvorijo širok obkrožajoč pas (Le Corbusier, 1971, cit. po Blowers in sod., 1974).

²⁹ Slednja predstavlja najpomembnejši manifest urbanizma in arhitekture v zgodovini, z Atensko listino pa sta bila prvič opredeljena tudi vloga in položaj krajine v mestu (Ogrin, 2010).

čemer bi prvič v urbanistični teoriji mesta tvorno sodelovala tudi oblikovana krajina» (Ogrin, 1993: 370).

2.3.2 »Mesto širnih oralov«

V kontekstu mestnega kmetijstva in vrtičkarstva je potrebno omeniti tudi severnoameriškega arhitekta Franka Lloyd Wrighta, ki je sredi 20. stoletja objavil serijo esejev, kasneje združenih v knjigi »*The Living City*«. Howe in sod. (2005) pojasnjujejo, da bi Wrightovo vizijo »živečega mesta« lahko povzeli kot vključevanje kmetijstva v razpršena primestna naselja. Wright je menil, da vsak človek za normalno življenje potrebuje vsaj oral (»acre«) – 64 x 64 metrov, zato je njegov velikopotezni model dobil ime »mesto širnih oralov« (»Broadacre City«). Po mnenju Koširja (1993), Wrightov model ni »nič drugega kot socialno in tehnično moderniziran Garden City« (Košir, 1993: 298). Wright (1932, cit. po Blowers in sod., 1974) je verjel v ponovno spojitev mesta in podeželja, k čemur bi pripomogla razpršitev mestnih funkcij po vsej deželi. Za razliko od Le Corbusierja, ki je zagovarjal zgoščevanje mestne družbe, se Wright zavzema za razpršitev ljudi in njihove dejavnosti ter za organsko povezanost zidanega z naravo.

Slika 6: Modela »Broadacre City«, Frank Lloyd Wright. Levo je model objavljen leta 1945 v »*When Democracy Builds*« (Košir, 1993), desno pa model iz pobarvanega lesa (1934-35) (Jordana, 2014).

Tloris mesta širnih oralov sestavlja šestnajst virtualnih kvadratov, stavbe so razvrščene decentralizirano, prometnice so organizirane v pravokotni raster, zazidava in narava pa sta kot prvini povsem enakovredni. Osnovni vzorec različno velikih stanovanjskih in krajinskih tipov je pomešan z lahko industrijo, majhnimi trgovskimi centri in tržnicami, mestnimi stavbami ter povsod navzočo avtocesto. Ustanove kot univerze in muzeji, so po velikosti prilagojene manjšim kmečkim posestvom in lahko dostopne z avtomobilskim prevozom. Ceste združujejo in ločujejo različne vrste enot: kmetijska območja, tovarne,

obcestne tržnice, vrtné šole, bivalne enote in prostore za preživljanje prostega časa. Vse omenjene enote bi bile razvrščene tako, da bi imeli vsi ljudje omogočen dostop do vseh oblik proizvodnje, distribucije in uživanja in to v radiju največ sto petdeset milj od svojega doma. Z lastništvom enega orala na osebo, kot pravica ob rojstvu, bi prebivalci Broadacra živeli v modernih hišah sredi obilnih vrtov in majhnih kmetij. Prebivalci bi na svojem približno oral velikem zemljišču lahko pridelovali zelenjavo, občasno pa bi lahko delali tudi v nekaj milj oddaljeni tovarni. Vse ravni upravljanja v mestu širnih oralov bi prevzela okrožna vlada (pod vodstvom okrožnega arhitekta), ki bi vodila populacijo mestnih kmetovalcev in posestnikov (Wright, 1932, cit. po Blowers in sod., 1974).

2.4 TRAJNOSTNA MESTA

2.4.1 Problematika sodobnih mest

Ob koncu 20. stoletja so glavni habitat človeške vrste postala velika mesta. Nezadržna rast mest korenito spreminja obličje zemlje in stanje človeštva. Naraščajoče število prebivalcev velikih modernih mest in njihov fizični obseg presega vse predstave, rastoče mestne naselbine in njihovo potratno koriščenje naravnih virov pa vse bolj opazno vplivajo na gostiteljski planet in njegove ekosisteme (Deelstra in Girardet, 2000). Mesta dandanes porabljajo preveč naravnih virov in ustvarjajo preveč odpadkov, učinki razsipnega mestnega življenja pa se raztezajo daleč preko njihovih fizičnih meja. Mesta zahtevajo obsežne površine zemljišč za svoje vzdrževanje in postala so odvisna od velikih količin hrane, pripeljane iz območij izven kmetijskih površin, ki jih sama zasedajo. Veliko mest je prehransko odvisnih od različnih kmetijskih območij po svetu. Hrana je večini mestnih prebivalcev enostavno dostopna, ob čemer pa se le redki sprašujejo o okoljskih vplivih oskrbe s hrano, vključno z energijo, potrebno za pridelavo, predelavo in prevoz hrane. Današnji prehranski transportni sistemi, ki temeljijo na motornem in zračnem prometu, povzročajo trajne spremembe v okolju, čemur botrujejo zlasti uporaba fosilnih goriv, onesnaževanje zraka in vpliv na habitate divjih živali zaradi gradnje cest (Deelstra in Girardet, 2000). Ob vse bolj urbaniziranem svetu, je kot pomemben vidik vzdržnega mestnega razvoja potrebno obravnavati vedno večjo lokalno prehransko samooskrbo vključno s porabo hranil, ki se kopičijo v mestih. Mesta so soočena z izzivom, ali se lahko preoblikujejo v samo-regulacijske trajnostne sisteme, tako v njihovem notranjem delovanju, kot tudi v njihovem odnosu do zunanjega sveta. Deelstra in Girardet (2000) se sprašujeta ali je mogoče ustvariti »svet mest«, ki bi bil dolgoročno družbeno, ekonomsko in okoljsko uspešen. Odgovor na to vprašanje naj bi bil bistven za prihodnost planeta in človeštva, saj trajnostni svet ne more obstajati brez trajnostnih mest (Deelstra in Girardet, 2000).

2.4.2 Urbano kmetijstvo v trajnostnih mestih

Do obdobja 2015-2020 bo več kot polovica svetovnega prebivalstva živela v mestnih in primestnih območjih, pri čemer se tovrstni trend odvija večinoma v mestih manj razvitih držav. Z napredovanjem trenutnega stanja bo glavina teh ljudi bivala v nenačrtovanih naseljih in v slabih bivalnih razmerah. V ta namen je leta 2000 Generalna skupščina OZN sprejela »*UN Millenium Declaration*«, v kateri so skupaj z drugimi razvojnimi programi sprejeli cilje za vzdržno rast mest in zmanjšanje revščine. Ker predstavlja neformalno urbano kmetijstvo eno izmed pomembnih strategij preživetja za določene skupine mestnih prebivalcev, bo zavzelo pomemben položaj v raziskavah in politiki (Mougeot, 2005).

Vzdržen mestni razvoj zajema družbeno, ekonomsko in okoljsko trajnost. Eno izmed najbolj poznanih in priljubljenih definicij vzdržnega razvoja je podala Bruntlandova komisija v poročilu iz leta 1987, ki pravi: »Vzdržen razvoj pomeni zadovoljevanje potreb sedanje generacije, ne da bi s tem ogrožali sposobnost prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih potreb« (Our Common Future, 1987). Gre za medgeneracijski koncept, pri čemer mora vsaka sedanja generacija zapustiti planet Zemljo in njegove ekosisteme vsaj v takšnem ali v boljšem stanju kot jih je podedovala. Kot pravi Plut (2006) so prizadevanja vzdržnega razvoja³⁰ usmerjena v zagotavljanje splošnega urbanega blagostanja, visoke kakovosti življenja za vse mestne prebivalce, primerne materialnega blagostanja in stopnje socialne varnosti ter pravičnosti, hkrati pa tudi v ohranjanje primernih prostorskih in življenjskih pogojev za prihodnje mestne generacije. V deželah v razvoju je vzdržen razvoj močno povezan z odpravo revščine, v razvitih državah pa z okoljskimi problemi.

Girardet (2004) opozarja, da bomo z nadaljevanjem trenutnih netrajnostnih trendov pridelave hrane za naraščajoče mestno prebivalstvo, prej kot slej trčili ob meje svetovnih zalog hrane. Zato je nujno potrebno, da preučimo trajnost naših prehranskih sistemov in ugotovimo kako potrebno bi bilo, da več hrane pridelamo v mestih in v njihovi bližnji okolici. Tudi Smit in Nasr (1992) sta mnenja, da je trajnostna urbanizacija nepredstavljiva brez mestnega in primestnega kmetijstva. Slednje namreč predstavlja najbolj učinkoviti način za predelavo mestnih odpadkov v hrano in zagotavlja nova delovna mesta. Poleg omenjenega Smit in Nasr (1992) omenjata še druge koristi mestnega kmetijstva: izboljšano življenjsko okolje, boljše javno zdravje, energetska varčnost, ohranjanje naravnih virov, ohranjanje zemlje in vode, oživljanje neizrabljenih mestnih površin ter znižanje stroškov

³⁰ Kos (2004) v zvezi z trajnostnim razvojem izraža dvom, ki se poraja ob lahkotnosti in enostavnosti razprav povezanih s to sicer celovito in temeljito razvojno zamisljo. Kos (2010) se sprašuje ali gre pri konceptu trajnostnega razvoja bolj za utopijo ali za realno možnost, saj kot pravi: »Navkljub institucionalni podpori in vključitvi v mnoge, praktično vse uradne razvojne dokumente je TR še vedno zgolj »obča uvodničarska tema«, zgolj bolj ali manj utopična, t.j. operativno praktično neobdelana zamisel!« (Kos, 2010).

mestnega upravljanja. Mesta imajo torej potencial, da se iz zgolj potrošnikov kmetijskih pridelkov preobrazijo v njihove aktivne ustvarjalce³¹.

2.5 MESTNE ZELENE POVRŠINE

Narava oz. zelene površine v mestu so v sedanjem močno urbaniziranem svetu zelo aktualna tema in odpirajo nekatera osnovna vprašanja o modernem mestnem življenju. V mestu je bila narava vedno prisotna tako načrtovana kot spontana, predvsem pa v različnih oblikah mestnega zelenja: mestnih parkih, zelenicah, zgodovinskih vrtovih, drevoredih, vrtovih na strešnih terasah in vrtičkih. Jamnik in sod. (2009) pravijo, da je uveljavitev narave v nadzorovani mestni krajini in prevladujočem grajenem okolju v prvi vrsti odvisna od človekovega odnosa do narave. Javno zelenje in druga naravna ali z naravnimi sistemi rabljena zemljišča vse bolj pridobivajo na pomenu. Slednje gre pripisati rasti mest in spremljajočemu razvrednotenju okolja, ob enem pa tudi vse večjim potrebam in zahtevam mestnih prebivalcev po možnostih za doživljanje mestne krajine in oddiha v njej (Ogrin, 2010). Tudi urbani vrtovi so vedno bolj prepoznani kot del mestnih zelenih površin, enakovredni mestnim parkom in rekreacijskim površinam, ter se vedno bolj vključujejo v mestne načrtovalske politike. Mestni vrt je ena izmed številnih vrst mestnega odprtega prostora, ki že sestavlja in bo tudi v prihodnje pomembno soustvarjala mestno krajino.

Simonetijeva (1997a: 19) pripisuje zelenim površinam v mestu številne funkcije: oblikovalsko-strukturno, funkcionalno-programsko, zdravstveno-higiensko, psihosocialno funkcijo in prispevek k mestotvornosti. Javne zelene površine³² odražajo pomen, ki ga ima za človeka narava in stik z njo. Povzeto po Kos (2007), lahko narava v mestu kot del kulturnega (grajenega) okolja, predstavlja pristno naravo le do določene mere. Mestne zelene površine sicer nimajo veliko skupnega s samonastajajočo in samoregulirajočo obliko narave, vendar pa lahko z bolj ali manj uspešnim oponašanjem vseeno zadovoljujejo osnovno potrebo mestnih prebivalcev po naravi. Z vnašanjem elementov, ki posnemajo naravo v urbani prostor, omilimo nasprotje med »kulturno in naturo«. Poleg

³¹ Kljub velikemu potencialu mest za pridelovanje hrane, mestne politike nemalokrat zapostavljajo kmetijstvo misleč, da je »umazan posel«, poleg tega pa je pri načrtovalcih zaznati pomanjkanje razumevanja za potrebe ljudi po pridelovanju hrane v mestih. Ker pa za več sto milijonov mestnih prebivalcev tovrstna dejavnost predstavlja vitalni del vsakdanjega življenja, v težkih časih pa tudi »strategijo za preživetje«, postajajo meščani vse bolj zavzeti v prepričevanju načrtovalcev, da jim namenijo ustrezen prostor za gojenje rastlin. Naraščanje potrebe po zemljiščih za pridelovanje hrane v mestu ne beležijo zgolj v državah v razvoju, temveč tudi v razvitih državah, zlasti v mestih z višjo stopnjo brezposelnosti (Deelstra in Girardet, 2000).

³² Zelene površine so lahko javne, tj. neovirano dostopne za širšo javnost, lahko pa so poljavne, ko sta pristop in raba delno omejena in nadzirana. Pri javnih mestnih zelenih površinah ima velik pomen jasna in končna ureditev ter redno vzdrževanje, saj je zanje značilno, da so bolj izpostavljene spreminjajoči se skupini uporabnikov. Manj javne oziroma poljavne zelene površine pa so lažje prepuščene posegom in vzdrževanju ožje skupine uporabnikov, saj so že v osnovi namenjene bolj določeni skupni uporabnikov (Simonet, 1997a).

tega, da zelene površine v mestu simbolno predstavljajo naravo, opravljajo še številne druge naloge: blažijo neugodne vplive modernosti, urbanosti in kulture; v ljudeh vzbujajo nostalgichen spomin na »izgubljeni raj«; ter omogočajo navidezni umik iz grajenega okolja (Kos, 2007).

Ljudje na različne načine zadovoljujemo primarno potrebo po stiku z naravo. Slednja se pogosto izraža kot potreba po različno intenzivnem dejavnem stiku, pri čemer nekatere ljudi zadovolji že zgolj prisotnost v naravnem okolju, opazovanje in dotik naravnih prvin, drugi ljudje pa potrebujejo možnost poseganja v naravno ali naravnemu sorodno okolje. Razvoj smeri v krajinsko arhitekturnem oblikovanju izkazuje potrebo ljudi po vse bolj neposrednem doživljanju narave in dejavnem odnosu do zelenih površin. Z vključevanjem meščanov v urejanje in vzdrževanje javnih zelenih površin se širi krog prebivalcev, ki imajo neposreden stik z naravo v mestu (Simoneti, 1997a). Ker je navezanost na zelene površine in naravno okolje zelo ukoreninjena v ljudeh, se opaža, da so ob posegih v javne zelene površine meščani zelo občutljivi in pripravljeni na sodelovanje v dejavnostih, ki so s tem povezane. Mestni prebivalci so do posegov v javne zelene površine zaščitniško kritični, ob enem pa se vse bolj zanimajo za urejanje, aktivno rabo in vzdrževanje zelenih površin. Slednje so številčno obiskane, opazen je porast javnih zelenih površin, ki jih meščani preurejajo v skladu s svojimi potrebami, predvsem pa je opazna tudi priljubljenost urbanega vrtičkarstva. Glede na trende se količina prostega časa povečuje in v prihodnosti se pričakuje še večja navezanost na bivalno okolje ter posledično na javne zelene površine.

Vrtičkarstvo predstavlja eno izmed sodobnih mestnih rab prostora ter kot tako tudi avtonomni del prostorskih planov. Kot pravi Simonetijeva (1997a), je območja vrtičkov potrebno obravnavati kot pomemben del zelenih površin mesta, to pa zaradi njihovega dopolnjevanja strukturne podobe zelenega sistema, rekreacijskega potenciala in soustvarjanja mestne podobe. Skupnostni urbani vrtovi v številnih mestih že predstavljajo novo obliko javnih odprtih prostorov³³. Crouch in Wiltshire (2005) primerjata urbane vrtove z mestnimi parki in drugimi odprtimi mestnimi površinami, ter ugotavljata, da se urbani vrtovi razlikujejo v tem, da lahko mestnim prebivalcem omogočijo neke vrste pobeg od rutine vsakdanjega življenja. V javnem parku je formalni okvir vedenja ljudi dosledneje opredeljen, četudi je oblikovan za neformalno dejavnost. V urbanih vrtovih lahko ljudje izkušajo še druge vidike rabe mestnih zelenih površin s tem, da skupaj sodelujejo pri oblikovanju zemljišča po svojih željah in potrebah ter soustvarjajo krajino, ki se spreminja z dinamiko letnih časov, organsko rastjo ter človeško dejavnostjo. Slednja ima lahko velik vpliv na spreminjanje in oživljanje mestnega prostora, s čimer se v ljudeh zbuja tudi občutek lastništva in odgovornosti do javnih mestnih površin (Crouch in Wiltshire, 2005).

³³ Francis (1989) kot ključno problematiko urbanih vrtov kot javnih mestnih prostorov navaja, da so slednji neprestano tarča kritičnih raziskav, načrtovanj in političnih vprašanj. Med najbolj kritična vprašanja v zvezi z upravljanjem vrtov sodijo politike opredeljevanja vrtov kot trajnih mestnih odprtih prostorov, saj so vrtovi že od nekdaj predmet tržnih silnic, spremenljivih političnih ter ideoloških pritiskov (von Hassel, 2005).

2.6 SODELOVANJE JAVNOSTI PRI OBLIKOVANJU MESTNEGA PROSTORA

Vključevanje javnosti v postopke načrtovanja in urejanja mestnega prostora je naraven proces, ki se je začel razvijati skladno z zakonitostmi razvoja družbe, gospodarstva in mest, ter postaja način življenja. Povzeto po Simoneti (1997a), sodelovanje z uporabniki v prostorskem načrtovanju ne predstavlja novosti. Za obdobje industrijske revolucije je bilo značilno izrazito strokovno usmerjeno urejanje prostora, po koncu druge svetovne vojne pa so se stroka in uporabniki pričeli ponovno zblíževati. Gre za odraz novih družbenih razmer, ko se v prostorskem načrtovanju pričakuje več prilagodljivosti. Prebivalci si vse bolj želijo sodelovanja pri oblikovanju mestne podobe, strokovnjakom se vse manj zaupa, spreminja pa se tudi tradicionalni pomen planiranja. Ob bok prevladujoči predstavniški demokraciji se postavlja civilna pobuda, ki izraža vse večje nezaupanje v formalno reševanje problemov³⁴.

Povzeto po Simoneti (1997a), potreba po sodelovanju ne prihaja samo s strani javnosti, ampak tudi s strani strokovnjakov. Načrtovalci se brez poznavanja potreb mestnih prebivalcev kmalu znajdejo v zadregi, javnost pa ne more zanikati svoje primarne potrebe po aktivnem zadovoljevanju potreb v bivalnem okolju. Strokovnjaki lahko s pomočjo javnosti načrtujejo prostore, ki jih bodo prebivalci raje uporabljali, jih bolj cenili in zaradi večjega občutka soodgovornosti tudi bolj skrbeli zanje. Povzeto po Simoneti (1995), ima vključevanje javnosti v načrtovalske postopke dva med seboj dopolnjujoča in prepletajoča se cilja: iskanje uspešnega zadovoljevanja potreb javnosti in priprava javnosti na določene posege v prostor oziroma prizadevanja za uspešno sprejemanje načrtov. Pri sodelovanju lahko govorimo o vključevanju prebivalcev v predpisane načrtovalske postopke ali o načinu vsakodnevne rabe in življenja. Pri strokovnem obvladovanju neformalnih oblik sodelovanja lahko pobuda pride iz strani stroke ali javnosti; lahko gre za enkratne, občasne ali redne akcije in procese; stroka je lahko v projekt vključena na različne načine; o sodelovanju lahko govorimo tudi kadar so ljudje bolj ali manj pasivni. Sodelovanje prebivalcev pri vseh fazah prostorskega urejanja lahko deluje kot pobudnik novih družbenih razmerij v prostoru, kar kaže še na druge razsežnosti pomena tovrstnega sodelovanja³⁵. Javnost lahko pri prostorskem načrtovanju sodeluje v različnih fazah od

³⁴ Simonetijeva (1997a) opozarja, da so na področju prostorskega načrtovanja še vedno pogosto prisotna nasprotovanja med lastniki, upravo, politiko, strokovnjaki, načrtovalci in javnostjo. Ob pomanjkljivem sodelovanju z javnostjo ostajajo prostorske rešitve, kljub svoji strokovnosti, še vedno nezadovoljive in nesprejemljive. Ključ za uspešnost prostorskih rešitev je v prilagoditvi stroke na nove družbene razmere z dejavnim sodelovanjem prebivalcev pri ustvarjanju mestnega prostora. Prepričanost v pomembnost sodelovanja je nekoliko omajalo dejstvo, da sodelovanje ne more vedno nadomestiti strokovnega dela, ne more vedno preprečiti nesporazumov in nasprotovanj posegom v prostor, postopki dela pa se zaradi sodelovanja občutno podaljšajo, podražijo in vsestransko obremenijo. Vendarle pa je vsako sodelovanje boljše kot nobeno.

³⁵ Povzeto po Mlinar (1973) je, z vidika možnosti vzajemnih stikov in medsebojne pomoči v vsakdanjem življenju, za mestno življenje značilna osamljenost ljudi v neposrednem stanovanjskem okolju. Prav tako je

zgodnjega in rednega seznanjanja s projektom do posameznih primerov neposrednega vključevanja javnosti v urejanje in vzdrževanje. Vključevanje javnosti v načrtovalske postopke poteka od razvoja ideje, programov, funkcionalno-oblikovalskih rešitev, zbiranja in porabe sredstev itd. (Simoneti 1997a).

Razlogi za vključevanje javnosti v načrtovalske postopke so: relativiziranje tujih vplivov in osebnih strokovnih pogledov; ustvarjanje potrebnega zaupanja med javnostjo in stroko; doseganje soodgovornosti javnosti za stanja v prostoru; in pridobivanje argumentov (Simoneti, 1995: 121). Nadalje Simonetijeva (1997a: 85) izpostavlja sledeče razloge za vključevanje javnosti v urejanje in vzdrževanje zelenih površin:

- boljše sodelovanje med stroko in javnostjo, med mestnimi službami in javnostjo;
- potreba in možnost za dejavno rabo javnih zelenih površin;
- zagotavljanje zelene rabe in podobe;
- osnova za boljše istovetenje in odgovornejši odnos do ureditev ter prostora;
- spletnje novih družbenih vezi med ljudmi in
- razbremenitev mestnih služb.

Povzeto po Gulič in Rozin-Šarec (1981: 8-12), lahko izpostavimo pet sklopov razlogov za vključevanje stanovalcev v urejanje bivalnega okolja v naselju:

- **Politični razlogi**

Za mestni način življenja značilna ločitev bivalnega in delovnega okolja povzroča vse večjo privatizacijo ljudi v njihovem bivališču ter zapiranje v družinski krog. Samoupravljanje se zaradi zahtev delovnih procesov pri nas razvija predvsem v delovnem okolju, medtem ko »individualizacija in privatizacija sfere bivanja, prostega časa in rekreacije« (Gulič in Rozin-Šarec, 1981: 8-9) pomenita veliko osiromašenje človekovega življenja. Sodelovanje pri ustvarjanju bodočega stanovanjskega okolja ter njegovo vzdrževanje in upravljanje, odpirajo možnosti za postopno osamosvajanje ter večjo družbeno osveščenost. Preko sodelovanja se posameznik samouresničuje, aktivno spoznava svoje mesto v družbi, dobi vpogled v njeno delovanje ter razvija občutek pripadnosti in zadovoljenosti.

- **Psihosocialni razlogi**

V svojih delovnih zamislih se človek odpre navzven, v odnose z drugimi ljudmi. V preoblikovanje zunanje stvarnosti vnaša samega sebe, razvija svoje sposobnosti, ter se samouresničuje do največje možne mere. Privatizacijo in zapiranje ljudi v lastna stanovanja je mogoče preseči z družabnostjo v stanovanjskem okolju. Slednja se uresničuje preko aktiviranja posameznikov, ki v svojem neposrednem okolju pomagajo ustvarjati in skrbijo za skupne stvari. Tovrstni načini sodelovanja lahko

za mestno življenjsko okolje značilno vse bolj utesnjeno bivanje ljudi med številnimi sivimi zidovi in ulicami, vse večja odtujenost od narave in posledično manjšanje možnosti za rekreacijo v naravnem okolju. Sodelovanje javnosti pri oblikovanju mestnega prostora lahko med drugim povezuje mestne prebivalce med sabo in z naravo v mestu.

pomenijo edino možnost za razvoj občutka družbene pripadnosti še posebej pri brezposelnih ljudeh, ki živijo sami.

- **Funkcionalni razlogi**

Fizično okolje mora biti oblikovano tako, da se prilagaja spreminjajočim se potrebam uporabnikov, zato je priporočljivo, da sodelujejo pri njegovem načrtovanju. Statične rešitve, ki ne omogočajo prilagajanja, lahko sčasoma pomenijo omejitve v bivanju in aktivnosti prebivalcev. Za zagotavljanje trajnosti oblikovalskih rešitev, ki se prilagajajo potrebam uporabnikov, so potrebne ustrezne urbanistične in tehnične rešitve.

- **Ekonomski razlogi**

Če je fizično okolje oblikovano in urejeno na način, ki zadovoljuje potrebe in želje stanovalcev, bodo slednji bolj verjetno v njem želeli trajno bivati. To dvoje vpliva tudi na odnos stanovalcev do vzdrževanja in urejanja naprav v naselju. Stanovalci so za neposredno fizično okolje pripravljeni storiti koristna dejanja in težijo k zmanjševanju stroškov obratovanja ipd., če imajo za to izpolnjene pogoje.

- **Kulturni razlogi**

V zunanjih oblikah okolja se odraža način življenja, na katerega med drugim vpliva kulturna tradicija. Gulič in Rozin-Šarec (1981) ob tem poudarjata pomen identitete in kontinuitete razvoja prostora ter prispevek vsakega posameznika.

V trenutni slovenski prostorski praksi načrtovalci, v svoje delo, samo v redkih primerih vključujejo tehnike sodelovanja z javnostjo³⁶. V tujini so znani številni pozitivni zgledi, ki prikazujejo boljše sodelovanje stroke in javnosti ter boljše razumevanje javnosti in njenega vključevanja v reševanje prostorske problematike. Številne možnosti za vzajemno sodelovanje se odpirajo zlasti na področju zelenih površin. Vpliv na rabo in podobo lokalnih zelenih površin je osnovna potreba ljudi. Če izpolnjevanje te potrebe ni formalno omogočeno, ljudje določene površine preprosto okupirajo in pišejo proteste, s katerimi skušajo vplivati na pristojne strokovne in politične organe. Za doseganje boljših rezultatov mora biti stroka pripravljena in dati pobudo za stalno vključevanje lokalnega prebivalstva v urejanje ter vzdrževanje javnih zelenih površin (Simoneti, 1997a).

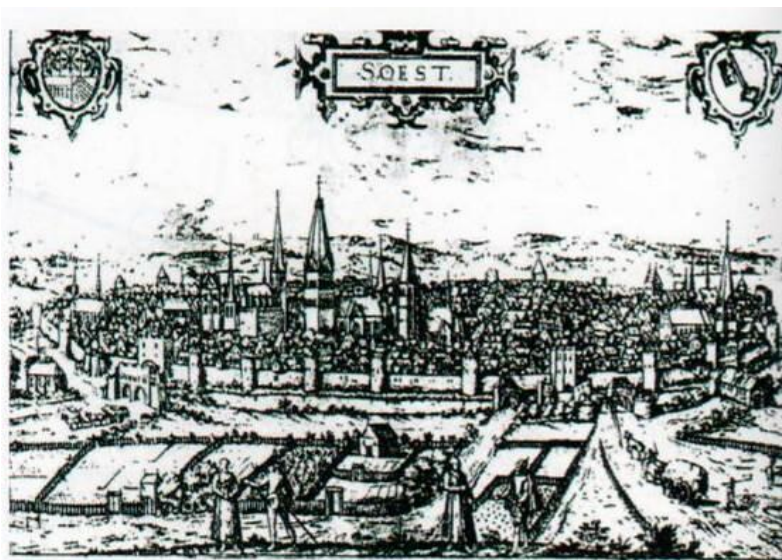
³⁶ Razlogi za pomanjkljivo vključevanje javnosti v prostorske prakse so: časovna in finančna omejenost načrtovalcev, nezainteresiranost širše javnosti za posege izven ožjih interesov posameznikov in pomanjkanje pobud za sodelovanje s stroko (Simoneti, 1997a).

3 URBANI VRTOVI

3.1 ZGODOVINSKI RAZVOJ

Obdelovanje vrtov že stoletja predstavlja pomembno dopolnilno gospodarsko dejavnost, pa naj se pojavlja v mestih, na njihovem obrobju ali na podeželju. Kot pravijo Smit in sod. (2001), je malo mest, v katerih bi urbano kmetijstvo lahko šteli za nov pojav. Po vsem svetu so prisotne dolge tradicije intenzivnega kmetovanja znotraj in na robu mest, pri čemer je »vsaka tradicija globoko zakoreninjena v lokalnih konceptih mesta in skupnosti ter v lokalnih družbenih ter kulturnih praksah« (prosti prevod po Smit in sod., 2001: 2). Kot navaja Vastl (2000, cit. po Jamnik in sod., 2009), se je kmetovanje in vrtnarjenje pred 10.000 leti pojavilo na Bližnjem vzhodu, v dolinah Evfrata in Tigrisa, od koder se je razširilo v Evropo.

Po navedbah Smita in sod. (2001), se razprava o urbanem kmetijstvu v Evropi lahko začne s frankovskim kraljem Karlom Velikim, ki je kot cesar Svetega rimskega cesarstva v 8. stoletju izdal odredbo, ki je določala vrste rastlin za gojenje znotraj mest. Od srednjega veka pa do 18. stoletja naj bi približno polovica območja znotraj mestnega obzidja bila kmetijsko obdelana, medtem ko je intenzivni pridelavi hrane bilo namenjeno tudi območje okoli mestnega obzidja, kjer se je pasla še živina. Večina mestnih odpadkov je služila kot gnojilo za polja. Vrtovi na obrobju srednjeveških mest in tudi v nekaterih delih njegovega središča naj bi med obleganji, kot pravi Goriup (1984: 6), predstavljali skoraj edini vir preživetja, obenem pa so bili pomembni še zaradi gospodarskih, higienskih in okrasnih razlogov.

Slika 7: Gosto pozidano nemško srednjeveško mesto, spremljajo na zunanji strani obzidja ostanki gozdov in primestni vrtnički, ki se nahajajo tudi znotraj obzidja (Ogrin, 2010).

Z industrijskim mestom so se začeli tudi domači vrtovi in mestni vrtički (»allotments«) za delavce. Čeprav so hitro rastoča industrijska mesta po opisih velikokrat delovala kot zgolj sivi beton, so bili nekateri predeli mestne krajine ozelenjeni in namenjeni različnim produktivnim rabam. Zelenjadarstvo (»market farming« ali »truck farming«) je bilo po navedbah Smit in sod. (2001) za industrijsko mesto značilno nič manj kot tekoči trak. Mestni kmetje (»truck farmers«) so si prizadevali pridobiti čim večjo obdelovalno površino ob reki ali železniški progi, zaradi bližine vodnega vira za namakanje in trga za prodajo pridelkov. Sredi 19. stoletja sta se na slabe življenjske in prehranske razmere mestnih revnih prebivalcev odzvala Abbé Lemire v Franciji in dr. Schreber v Nemčiji, ki sta uvedla gibanja mini-kmetij in vrtov za meščane. Tovrstna gibanja še danes uspevajo v večini evropskih držav.

Pomembna prelomnica v razvoju urbanih vrtov je torej začetek uveljavljanja gibanja oziroma organizacije vrtičkarskih kolonij leta 1864 v Nemčiji. Za začetnika organiziranega vrtičkarstva, t.i. gibanja **Schreberjevi vrtovi** (»Schrebergärten«), velja nemški zdravnik Daniel Gottlieb Moritz Schreber (1808-1861) iz Leipziga (Goriup, 1984). Po navedbah Krasnyeve (2012), naj bi Schreberjevi vrtovi nastali po vzoru samoupravnih skupnosti v Angliji, s ciljem spodbujanja samozaupanja, opolnomočenja in neodvisnosti. Von Hasselova (2005) pravi, da je razlika med predhodnimi prizadevanji urbanega kmetijstva in gibanjem Schreberjevih vrtov v tem, da so slednji poleg drugih prednosti, izrazito poudarjali še idejo o pozitivnem vplivu vrtnarjenja na zdravje v povezavi z idejo estetskega in moralnega izboljšanja. Schreber je lastnikom tovarn predlagal, da bi v bližini mesta najeli manjše zemljišče za industrijske delavce in uradnike, ter ga opremili s športnimi površinami za vadbo odraslih in majhnimi vrtički za otroke. V praksi se je kasneje uresničilo ravno obratno; saj so odrasli obdelovali majhne parcele, medtem ko so se otroci igrali na športnih površinah. Prvi organizirani vrtovi so v Nemčiji nastali tri leta po smrti dr. Schreberja, in sicer na pobudo njegovega somišljenika Ernsta S. Hauschilda. Schreberjevi vrtovi so se navadno razprostirali v bližini železniških tirov in ob mestnih robovih, vsaka parcela s svojo ograjo in majhno lopo za orodje ali poletno hiško (Ingersoll, 2010).

Slika 8: Schreberjevi vrtovi (Zeno.org, 2014).

Gibanje Schreberjevi vrtovi sredi 19. stoletja, je v Nemčiji in Avstriji privedlo do urejanja **mestnih vrtničkov** (»allotment gardens«), ki so načeloma bili oblikovani po vzoru zgodnejših **vrto** **revez**ev (»Armerngärten«). Predhodniki današnjih vrtničkov so torej vrto **revez**ev, ubožnih in delavcev iz druge polovice 19. stoletja, ki so se prvotno pojavljali v Nemčiji, Belgiji, Franciji in drugod. Rast industrializacije in posledično povečana urbanizacija sta v velikih mestih povzročili politične, zdravstvene in družbene napetosti ter krize. Slednje je postopoma privedlo do načrtnega urejanja malih vrto **revez**ev za mestne prebivalce, ki so z vrtnarjenjem združevali prijetno s koristnim (Goriup, 1984). »Vrtnički se zlasti pojavljajo v obdobjih kriz, saj pride tedaj najbolj do izraza njihova ekonomska in preskrbna funkcija. Vrtnarjenje ustvarjata torej stiska in potreba« (Goriup, 1984: 6). Mestni vrtnički so postali nov tip mestnega odprtega prostora, ki se je pod različnimi imeni (Schreberjevi vrto **revez**ev, delavski vrto **revez**ev, vrtn **revez**ev kolonije itd.) razširil po skoraj vseh večjih mestih. Organizacijo tovrstnih vrto **revez**ev so prevzemale cerkvene organizacije, delavska združenja ali Rdeči križ (Goriup, 1984).

Slika 9: Muzejski vrt vrtničarskega združenja dr. Schreber v Leipzigu iz leta 1864 velja za prvi ustanovljeni Schreberjev vrt. Celotno območje je danes pod spomeniškim varstvom. Na levi je fotografija celotnega območja, na desni strani pa primer vrtnička iz leta 1900 (Dieckmann, 2010).

V Nemčiji so leta 1910 ustanovili **Zvezo vrtničarskih društev**, v kateri so določili »pravila o najemu in rabi vrtničkov ter zaščiti v primeru odpovedi najemnega razmerja« (Jamnik in sod., 2009: 64). Število takšnih druženj se je zaradi delne samooskrbe mestnega prebivalstva povečalo zlasti med 1. svetovno vojno, v prvih povojnih letih in proti koncu dvajsetih ter v začetku tridesetih let dvajsetega stoletja. V obdobju med svetovnima vojnoma se je gibanje razširilo še v druge države, pri čemer je razcvet doživelo zlasti na Nizozemskem, v Švici, Angliji in Italiji (Goriup, 1984). Povzeto po Smit in sod. (2001), je v času med vojnoma približno polovica vse hrane za mesta (razen žita) bila pridelana znotraj in na obrobju mest. Kljub temu, sta vojni predstavljali izjemo znotraj več desetletij trajajočega trenda – upadanja mestnega kmetijstva, ki se je začelo v poznem 19. stoletju in se je po drugi svetovni vojni še pospešilo. Urbano kmetijstvo je v povojni polovici stoletja v razdeljeni Evropi sledilo različnim potem. V sedemdesetih in osemdesetih letih dvajsetega stoletja se je začel njegov preporod tako na vzhodni kot zahodni polovici kontinenta. Dandanes je tovrstna oblika rabe prostega časa prisotna pravzaprav v vseh industrijskih družbah.

Po kratkem pregledu razvoja mestnih vrtov lahko vidimo, da slednji že več kot stoletje predstavljajo obliko javne mnogovrstne oskrbe in hkrati pomemben del zgodovine. Kot pravi Goriup (1984), gre za obliko izrabe mestnega zemljišča, ki je sprva temeljila na zadovoljevanju osnovnih prehranskih potreb, dandanes pa vrtički predstavljajo del mestnega zelenja z večnamensko vlogo. Von Hasselova (2005) pojasnjuje, da so se premiki v pojmovanju vrtnarske dejavnosti začeli odražati v gibanju Schreberjevi vrtovi in v njegovih kasnejših izvedbah. Mestni vrtovi so sprva bili zamišljeni kot koristna dejavnost za člane delavskega razreda, ki je omogočala eksistenčno kmetovanje in pridelavo domačih izdelkov. Kasneje so na svojem pomenu začele pridobivati ideje olepševanja duše in okolja, v skrbi za zdravje pa je vrtnarjenje predstavljalo tudi protiutež stresnemu industrijskemu mestu. V zadnjih desetletjih se v novih pobudah urbanega vrtnarjenja znova povečuje pomen prehranske oskrbe in organske pridelave, ter zadovoljevanje potrebe po ponovnem izkustvu pridelave hrane v vsakodnevem življenju. Poleg pridelovanja hrane, se vedno bolj poudarja tudi pomen urbanih vrtov kot prostorov za ponovno povezovanje ljudi.

Povzeto po Starec (2013), je k preporodu vrtnarjenja doprinesel življenjski slog okoljsko ozaveščenih in družbeno angažiranih mestnih prebivalcev, ki jim je mar za to v kakšnem okolju živijo, kaj se dogaja z javnimi mestnimi površinami in kakšno hrano uživajo vsakodnevno. Po drugi strani preporod vrtnarjenja izvira iz iskanja alternativnih načinov delovanja družbe, ki temelji na skupnosti, aktivni civilni udeležbi in na trajnostnih načinih bivanja. Skupnostni urbani vrtovi so postali prostori udejanjanja aktivne civilne družbe, s pestro starostno in statusno strukturo vrtičkarjev, ki jim je blizu upoštevanje načel trajnostnega razvoja, poznavanje problematike okolja in želja po pridelavi ekološke hrane. Kot pravi von Hasselova (2005), se uporabni in estetski pomen urbanih vrtov v današnjem času najbolj tesno povezujeta v globalnem okoljskem gibanju, ki ga sestavljajo pridelava hrane, trajnostni razvoj in ozelenjevanje oziroma olepševanje okolja.

Slika 10: »The Tower of London« in mestni vrtički (1939-1945) (Howe in sod., 2005).

3.1.1 Razvoj skupnostnih vrtov v Združenih državah Amerike

Povzeto po von Hassel (2005), se skupnostni vrtovi v Ameriki danes razlikujejo od urbanih vrtov kjerkoli drugje. Za Združene države Amerike je značilna bogata in pestra zgodovina razvoja skupnostnih urbanih vrtov, zato ne preseneča dejstvo, da predhodniki današnjih skupnostnih vrtov izvirajo prav od tam. Gibanje »urbano vrtnarjenje« se je v New Yorku začelo pojavljati že veliko prej kot v Evropi in sicer v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja. Skupnostni urbani vrtovi, ki v Evropi veljajo še za sorazmerno nov pojav (iz sredine devetdesetih let), so v ZDA že trdno ustaljeni in predstavljajo del življenjskega sloga številnih mestnih prebivalcev. Kot navaja Jungblut (2012), je novost, ki so jo prinesli ameriški »community gardens« v tem, da so med sabo povezali vrtnarska, prehranskopoliitična, gospodarska, družbena, umetniška in urbanistična vprašanja, ter predstavljajo alternativo prevladujočim (bivanjskim) modelom. Iz teh zgodnjih skupnostnih vrtov, so se torej razvili različni koncepti nekomercialnih skupinskih vrtnih projektov, ki se nadalje širijo.

V zgodovini urbanega vrtnarjenja v ZDA lahko opredelimo sedem obdobj (Bassett, 1979, cit. po von Hassel, 2005):

1. »Krompirjeve zaplate« oz. »Potato patch gardens« (1894-1917),
2. »Šolski vrtovi« oz. »School gardens« (1900-1920),
3. »Vrtne mestne parcele« oz. »Garden city plots« (1905-1920),
4. »Svobodni vrtovi« oz. »Liberty gardens« (1917-1920),
5. »Tolažilni vrtovi« oz. »Relief Gardens« (1930-1939),
6. »Zmagoviti vrtovi« oz. »Victory gardens« (1941-1945), in
7. »Skupnostni vrtovi« oz. »Community gardens« (1970-sedanost).

Slika 11: Sedem slikic predstavlja zgodovinsko perspektivo razvoja urbanega vrtnarjenja v ZDA (po vrsti od leve proti desni si sledi sedem zgodovinskih obdobj) (Lawson, 2009).

Po mnenju Lawsonove (2005), predstavljajo družbene spremembe in gospodarska negotovost skupni imenovalec vsakega ponovnega večjega zagona skupnostnega vrtnarjenja, ob enem pa je vsako novo obdobje skupnostnih vrtov poudarjalo nekoliko drugačne cilje. Omenjenih sedem obdobji v zgodovini urbanih vrtov v ZDA lahko nadalje razdelimo še v dve glavni kategoriji: vrtovi, ki so jih vpeljale mestne in državne oblasti (1894-1945) in vrtovi nastali kot rezultat lokalnih ljudskih pobud (1979-sedanost). Sprva je urbano vrtnarjenje nudilo predvsem tolažbo za revne, dobro je vplivalo na dušo in telo, omogočalo je dvig morale, spodbujalo samozaupanje in trdo delo, bogatilo prehransko oskrbo z domačimi in svežimi pridelki, olepševalo soseske, pomagalo odpravljati družbene napetosti in zmanjšati nered, v vojnih časih pa je služilo tudi kot neposredni prispevek k vojnim naporom (Bassett, 1979, cit. po von Hassel, 2005: 95).

Povzeto po von Hassel (2005), so se pobude skupnostnih vrtov sčasoma razvile v živahna, lokalna ljudska gibanja, vse bolj povezana s svetovno perečimi zadevami. Sedemdeseta leta dvajsetega stoletja veljajo za začetek gibanja skupnostnih urbanih vrtov v ZDA, ko so se urbani vrtovi začeli pojavljati v različnih delih države, na nezasedenih površinah v soseskah znotraj mest. Ustanovljene so bile številne lokalne in mestne vrtnarske zveze in združenja, organizacije za ozelenjevanje in vsedrjavna zavezištva. Omenjene organizacije so se osredotočale na skupnostne vrtove, urbano ekologijo, urejanje javnega lastništva zemljišč, upravljanje z odpadki in oživljanje skupnosti. Ideološki zagon značilen za šestdeseta in sedemdeseta leta dvajsetega stoletja, je nadalje vplival še na gibanja skupnostnih vrtov v zadnjem delu dvajsetega stoletja. Gibanju za državljanske pravice, so se kasneje pridružile še revščina ter stanovanjska, delavska in okoljska problematika, v osemdesetih letih pa še oživljanje skupnosti. Naraščajoča zavest o ogroženosti okolja, je v javnosti povzročila množstvo ljudskih pobud - od organskega vrtnarjenja do iniciativ »nazaj k naravi«. V kontekstu skupnostnega aktivizma so se, v 80. in 90. letih 20. stol., lokalne pobude izkazale za obliko stvarnega upora in akcije nasproti prevladujočemu odtujenemu in neprepustnemu svetovnemu gospodarstvu (von Hassel, 2005).

Pri severnoameriških skupnostnih vrtovih, ima zelo velik pomen družbeni vidik skupnostnih vrtov, še posebej družbena udeležba. Vse to se začne že pri načrtovanju vrtov, nadaljuje z organizacijo in nato rabo. Uspešno delovanje skupnostnih vrtov je lahko zagotovljeno samo z nenehnim vključevanjem vseh udeležencev v vse postopke.

3.2 OPREDELITEV RAZLIČNIH VRST URBANIH VRTOV

3.2.1 Urbano kmetijstvo

Za t.i. uradno definicijo urbanega kmetijstva je obveljala opredelitev, ki jo je podal eden izmed glavnih svetovnih strokovnjakov za področje mestnega kmetijstva Luc J. A. Mougeot. »Mestno kmetijstvo je dejavnost, ki je locirana v mestih, velemestih ali

metropolah oziroma na njihovem obrobju in obsega pridelovanje/rejo, predelavo in razpečevanje različnih prehranskih in neprehranskih dobrin, pri čemer v veliki meri uporablja in ponovno izrablja človeške in naravne vire, izdelke/pridelke in storitve, ki so neposredno na razpolago v urbanem območju oziroma v njegovi bližnji okolici ter zagotavlja človeške in gmotne vire, izdelke/pridelke in storitve temu urbanemu območju» (Mougeot, 2006, cit. po Vadnal in Alič, 2008: 195). André Viljoen in Katrin Bohn, ki se z urbanim kmetijstvom ukvarjata na konceptualni in oblikovalski ravni, opisujeta urbano kmetijstvo kot kmetijstvo znotraj mesta, pri čemer gre v večini primerov za tržno visoko donosne vrtove, na katerih pridelujejo zelenjavo in sadje. Vrtovi so lahko na tleh, strehah, fasadah in ograjah. V težjih gospodarskih razmerah spada sem tudi gojenje manjših živali, prav tako se v mestih razvija tudi ribogojstvo (prosti prevod po Viljoen, 2005: xviii). Vadnal in Alič (2008: 191) kot ključne določitve mestnega kmetijstva opredeljujeta prostorsko, ekonomsko, sociološko in ekološko umeščenost v živo tkivo sodobnih mest, ki je odvisna od potreb meščanov. Najbolj razširjena modela mestnega kmetijstva sta vrtičkarstvo in lokalno podprto kmetijstvo, uveljavljajo pa se tudi novi, potrošniško usmerjeni modeli.

Slika 12: Urbano kmetijstvo na Kubi predstavlja poseben primer, izmed najuspešnejših pri samooskrbi osnovani na modelu urbanih vrtov (Nicolau, cit. po Levenston, 2008).

Povzeto po Mougeot (2005), je za urbano kmetijstvo značilna raba zemljišč, ki so le v redkih primerih namenjena kmetijski rabi. V mestih se kmetijstvo pojavlja v različnih velikostih in različnih mestnih strukturah, ter na zasebnih, poljavnih in javnih površinah.

Od velikosti okenske police ali balkona na zasebnih območjih, do vrtičkov, dvorišč, zemljišč in večjih neobdelanih površin. Velikost potrebne površine je odvisna od različnih načinov pridelave: intenzivni rabi, kot zelenjadarstvu in sadjarstvu, gojenju gob ter majhnih živali, zadostuje sorazmerno majhen prostor v mestu, medtem ko so za gojenje in predelavo žita potrebne večje površine, ki jih najdemo na mestnem obrobju. Vrtovi nudijo različne možnosti, od pridelovanja hrane do oddiha v mestnem prostoru. Mestno kmetijstvo je lahko začasne narave ali pa se pojavlja v daljšem časovnem obdobju. Mestni kmetovalci pogosto delujejo na prostorih, za uporabo katerih niso pridobili ustreznih zakonskih dovoljenj, in zaradi tega pogosto nimajo zagotovljenih osnovnih pogojev za delo. Zlasti v državah v razvoju je njihov položaj lahko celo nevaren, kjer tudi načini proizvodnje z vidika virov in ekologije niso optimalni. Družbena zavest o mestnem kmetijstvu je večja v tistih državah, kjer je v ospredju pridelovalna vloga oz. pomembnost preživetja. Howe in sod. (2005) pojasnjujejo, da se pomen mestnega kmetijstva znotraj sodobnega odprtega mestnega prostora v odnosu na obravnavano mesto zelo spreminja. Še posebej so opazne razlike v pomenu, ki se pripisuje urbanemu kmetijstvu v razvitih državah in državah v razvoju. V državah v razvoju se mestno kmetijstvo v veliki meri pojavlja zaradi potreb gospodarstva, v razvitih državah pa predvsem kot odgovor na družbene in rekreativne potrebe ter želje mestnih prebivalcev.

Fundacija RUAF (»Resource Centres on Urban Agriculture and Food Security Foundation« oziroma »Centri virov na področju mestnega kmetijstva in prehranske varnosti«) skupno opredeljuje osem tipov oz. proizvodnih sistemov urbanega kmetijstva (RUAF, 2013):

1. mikrokmetovanje v bivališčih in okrog njih,
2. skupnostno vrtnarjenje (mestni vrtički),
3. institucionalno vrtičkarstvo,
4. majhna (pol)komercialna hortikultura dejavnost,
5. majhna (pol)komercialna živinoreja in ribogojstvo,
6. specializirano urbano kmetijstvo in gozdarstvo,
7. velika kmetijska podjetja,
8. večnamenske kmetije.

Privoznikova (2010: 179) razdeli različne pojavnne oblike urbanega kmetijstva v naslednje funkcionalne vrste (Preglednica 1):

- skupnostni vrtovi (»*Gemeinschaftsgärten*«), ki jih deli na vrtove sosesk in medkulturne vrtove;
- vrtički (»*Kleingärten*«);
- obdelana zemljišča (»*Grabeland*«); in
- gospodarsko urbano kmetijstvo (»*Betriebliche urbane Landwirtschaft*«).

Omenjene vrste urbanega kmetijstva nato Privoznikova (2010: 179) med sabo primerja glede na: povod za nastanek (preživetje, socialni, politični, družbeni, gospodarski); organizacijo (društvo, privatno, mesto, podjetje, zakonito, nezakonito); oblikovanje (čiste parcele za pridelovanje, prosto oblikovane parcele, skupnostne površine, parku podoben značaj); in rabo (preživetje, oddih, socialno, gospodarsko). Privoznikova (2010) ugotavlja, da pri skupnostnih vrtovih izstopa družbena motivacija, ustanovljeni pa so privatno ali preko institucij. Vrtički so društveno organizirane površine in na njih so članom na voljo majhne parcele za nakup ali najem. Obdelana zemljišča oz. individualno urbano kmetijstvo opredeljuje zgolj proizvodna funkcija, medtem ko gospodarsko urbano kmetijstvo služi izključno ekonomskim ciljem, pri čemer posredno izpolnjuje še družbeno in izobraževalno vlogo.

Preglednica 1: Primerjava značilnosti različnih oblik urbanega kmetijstva (Privoznik, 2010: 179)

	Entstehungsimpuls					Organisation						Gestaltung				Nutzung			
	Subsistenz	Sozial	Politisch	Gesellschaftlich	Betrieblich	Verein	Privat	Stadt	Unternehmen	Legal	Illegal	Reine Anbauparzellen	Frei zu gestaltende Parzellen	Gemeinschaftsflächen	Parkähnlicher Charakter	Subsistenz	Erholung	Sozial	Betrieblich
Gemeinschaftsgärten		x	x	x		x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	
Nachbarschaftsgärten		x		x		x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	
Interkulturelle Gärten		x	x			x				x		x		x		x		x	
Kleingärten	x					x				x			x	x	x	x	x	x	
Grabeland	x						x	x		x	x	x				x			
Bestehende Anbaukultur	x						x	x			x	x				x			
Neue Anbaukultur	x						x	x		x		x				x			
Betriebliche urbane Landwirtschaft					x				x	x		x							x

V enem izmed pregledov trenutnega stanja in razvoja urbanih vrtov, na primeru Švice³⁷, Drilling in Tappert (2013) opredeljujeta štiri vrste urbanih vrtov: mestni vrtiček (*»allotment garden«*), najemni vrtiček (*»tenant garden«*), skupnostni vrt (*»community garden«*), in medkulturni vrt (*»intercultural garden«*). Durand (2012) pa vrste urbanih vrtov opredeljuje spet nekoliko drugače in sicer: skupnostni vrtovi, medkulturni vrtovi, vrtovi sosesk, gverilsko vrtnarjenje³⁸, urbano kmetijstvo, in mobilni vrtovi.

³⁷ Glej Preglednica 2.

³⁸ Pri gverilskem vrtnarjenju gre za skrivno zasajanje javnega prostora; gibanje, ki izhaja iz New Yorka in Londona (Durand, 2012). Ker tovrstne akcije navadno niso zakonite, so posebno priljubljene postale t.i. semenske bombe – posebej pripravljene mešanice rastlinskih semen, ki dobro kalijo in lahko rastejo na različnih lokacijah. Kot pojasnjuje Durand (2012) se za razliko od večine projektov urbanega vrtnarjenja, gverilski vrtnarji ne omejujejo zgolj na en prostor, temveč si prizadevajo olepšati celotno mesto. Zasajajo robove cest, prometne otoke, neobdelane površine in druge površine v mestu.

Razširjanje novih vrst urbanih vrtov pojasnjuje Francis (1989) kot posledico sprememb v javnem življenju in pravi, da novi vrtovi kažejo na spremenljivost odprtih prostorov v mestu. Projekti mestnih vrtov nastajajo v različnih okoljih in obsegih, pri čemer lahko vključujejo soseske, mestna središča in delovna mesta, lahko pa se povezujejo v omrežja mestnih odprtih prostorov, regionalne vrtove ali arboretume. V kontekstu urbanih vrtov kot javnih prostorov lahko, po mnenju Francis (1989), opredelimo sedem vrst urbanih vrtov: vrt kot prostor v bližini soseske; vrt na delovnem mestu oz. korporacijski vrt; vrt v parku; vrt na trgu; šolski vrt; bolnišnični vrt; in vrt kot zatočišče.

Slika 13: Skupnostni urbani vrt *Prinzessinnengärten*³⁹ v Berlinu (Prinzessinnengärten, 2013).

3.2.2 Mestni vrtički

Ob proučevanju primerov iz tujine lahko ugotovimo, da je pridelovanje hrane in vrtičkarstvo v mestu opredeljeno mnogo širše kot v Sloveniji. V Odloku o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup (2009) je vrtičkarstvo opredeljeno kot »prostočasna dejavnost, ki vključuje pridelovanje vrtnin in sadja ter gojenje okrasnih rastlin z namenom samooskrbe in gospodarske pridelave« (Odlok o urejanju ..., 2009). Vrtiček je opredeljen kot »zemljišče, namenjeno za pridelavo vrtnin in sadja ter gojenja okrasnih rastlin za lastne potrebe« (Odlok o urejanju ..., 2009), oziroma »vrtiček je površina, ki je vrtnarsko obdelana« (Simoneti, 1997a: 4). Simonetijeva (1997a) pojasnjuje, da je za vrtičkarstvo značilna predvsem pridelava vrtnin in redko poljščin, zato je bližje intenzivni zelenjadarski pridelavi kot poljedelstvu. Kot pravi Bukvič (2010), se vrtičkarstvo v Sloveniji v nekaterih

³⁹ V primeru skupnostnega urbanega vrta Prinzessinnengärten v Berlinu, gre za posebno vrsto začasnega urbanega vrta imenovano **mobilni vrt** (premičnih organskih zelenjavnih gredic). Ime ustanovnega društva Nomadsko Zelena (»Nomadisch Grün«) pomeni mobilno vrtnarjenje. Društvo se ukvarja z začasnim preoblikovanjem neizrabljenih mestnih površin (gradbišča, parkirišča, strehe, ipd.) v mestna kmetijska zemljišča in zelena shajališča. Prednosti mobilnega vrta so številne, pri čemer je omembe vredno zlasti to, da lahko premične gredice poljubno prestavljaš po prostoru, glede na fiziološke potrebe rastlin in na dostopnost mestnih zemljišč (Prinzessinnengärten, 2013).

določilih razlikuje od tujih opredelitev; na vrtničarskih območjih ni dovoljeno pridelovati hrano za trg, prav tako je prepovedana prisotnost, reja in trgovanje živali.

Slika 14: Tipična shema nemških mestnih vrtničkov iz zraka in tipični nemški mestni vrtniček (Drescher, 2001).

V kontekstu naloge besedo vrtničkarstvo uporabljamo za opisovanje vrtnarjenja v mestu, ki se, kot opredeljuje Simonetijeva (1997a), ne odvija na vrtovih, ki pripadajo individualnim in večstanovanjskim objektom, z besedo vrtničkarji pa poimenujemo mestne prebivalce, ki svojih vrtov ne obdelujejo ob stanovanjskih objektih, temveč na drugih lokacijah v mestu. Navadno gre za individualen ali organiziran najem obdelovalne površine z namenom manjše pridelave za lastno rabo. Kot pravi Simonetijeva (1997a: 5), se vrtničkarji med sabo povezujejo z namenom zmanjšanja stroškov, uspešnejšega reševanja problemov, večje stanovitnosti dejavnosti in lažjega navezovanja stikov z ustreznimi strokovnjaki. Privoznikova (2010: 69) opredeljuje vrtničke kot društveno organizirane površine, na katerih so članom, preko pogodbe o lastništvu ali najemu, na voljo parcelice. Organizacija parcelic in vrtničarskih območij je določena v statutu društva in pravilih vrta. Za vrtničarska območja je značilna kombinacija hortikulturnih in rekreacijskih namenov, vrtničarska društva pa so organizirana z nalogo ohranjanja in upravljanja površin. Po navedbah Simonetijeve (1997a: 4), se vrtnički v mestu najpogosteje pojavljajo: okoli večstanovajskih objektov, na javnih zemljiščih in v parkih, ob robu cest, na nezazidljivih območjih (npr.: velike strmine, brežine vodotokov, zamočvirjena in poplavna območja, varovalni pasovi letaliških stez itd.).

3.2.3 Skupnostni urbani vrtovi

Iles (2005) opredeljuje skupnostne vrtove in mestne kmetije kot lokalne projekte, za katere je značilna aktivna udeležba lokalnih prebivalcev. Navadno se pojavljajo na prostih površinah med pozidanimi območji, kot odgovor na pomanjkljiv dostop lokalne skupnosti do odprtih, neformalnih, skupnostno upravljanjih zelenih površin. Projekte skupnostnih vrtov in mestnih kmetij vodijo lokalne upravljaljske skupine, ki vključujejo veliko prostovoljcev. V sklopu projektov potekajo aktivnosti pridelovanja hrane, različni tečaji, obiski šol, skupnostni vrtnički in skupnostna podjetja, nekateri vključujejo še otroška in

športna igrišča ter šolske in počitniške programe. Viljoen (2005: xx) pravi, da so skupnostni vrtovi površine, ki jih upravljajo in uporabljajo lokalne skupnosti ali soseske za rekreacijo in izobraževanje. V mestu se navadno nahajajo na neuporabljenih ali zapuščenih mestnih površinah, ali na odprtih površinah ob javnih stavbah (npr. ob bolnišnicah in domovih starejših občanov). Za rabo skupnosti je na površinah vrtov pogosto umeščena manjša stavba.

Lawsonova (2005) pojasnjuje, da v Združenih državah Amerike termin »**skupnostni vrt**« sega nazaj vsaj do prve svetovne vojne in se pogosto povezuje z izrazom »**vrt soseske**«, za katerega je značilno, da imajo posamezniki svoje parcele, delijo pa si skupno upravljanje vrta. »**Mestni vrt**« predstavlja širše poimenovanje in vključuje več vrst programov, kot na primer: vrtovi sosesk, otroški vrtovi, vrtovi podjetij, vrtovi hortikulture terapije, društveni vrtovi, predstavitevni vrtovi itd. V tem kontekstu beseda *mestni* zajema mesto, njegova predmestja in mestni rob. Privoznikova (2010: 55-56) skupnostne vrtove opredeljuje kot vrtove na javnih mestih ali zasebnih zemljiščih, ki jih s posebnim namenom ustanavljajo organizacije ali posamezniki, pri čemer je v uporabo vključenih več oseb. Skupnostni vrtovi se pojavljajo v obliki vrtov sosesk ali tematskih vrtov. V vrtovih soseske so udeleženci večinoma sosede, ki se združijo v skupino in kot vrt koristijo bližnje odprte površine, kot na primer degradirane površine, nepozidane parcele ali dvorišča. Tematski vrtovi, na primer medkulturni vrtovi, so v večini primerov površine, ki jih upravljajo društva ali institucije in so namenjene določenim skupinam ljudi (na primer starejšim, otrokom, migrantom).

Kot pravi von Hasselova (2005: 99), so skupnostni vrtovi pogosto vključeni v osupljivo število projektov in programov, kot na primer: prehranske zadruge in skupnostno-podprti kmetijski programi, izobraževanje, umetnost, glasba, gledališče, ples, okoljski aktivizem, recikliranje, kompostiranje, ustvarjanje habitatov divjih živali, pridelava hrane, usposabljanje na delovnem mestu, svetovanje, ter programi za upokojece. Starec (2013) poleg omenjenega dodaja še, da društva, ki navadno skrbijo za delovanje večjih mestnih vrtov, na vrtovih pogosto organizirajo različne delavnice o okolju prijaznih načinih pridelave hrane in izobraževanja za lokalne šole in vrtce. Hkrati so z delovanjem vrta velikokrat povezani še različni projekti s področja trajnostnega razvoja okolja, opolnomočenja lokalne skupnosti, poklicnega usposabljanja, mladinskega dela in drugo. Dobro organizirani skupnostni vrtovi lahko omogočajo tudi nove možnosti za zaposlovanje lokalnih prebivalcev.

Skupnostni vrtovi se v mestih lahko pojavljajo na zasebnih zemljiščih, javnih zemljiščih, ali na zemljiščih ob določenih ustanovah. V večini primerov se skupnostni vrtovi pojavljajo na odprtih mestnih površinah. Njihova raba je bodisi dogovorjena s pogodbo, bodisi so površine v rabi nezakonito. Nekateri programi se osredotočajo izključno na pridelovanje zelenjave, medtem ko drugi vključujejo tudi gojenje rož, avtohtonih rastlin ali

kulturno pomembnih rastlin za namene izobraževanja. V nekaterih programih lahko posamezniki ločeno vrtnarijo in pridelujejo svoje pridelke, v drugih programih je vzpostavljen skupen vrt, na katerem se skupno družijo in medsebojno delijo pridelek, lahko pa gre tudi za kombinacijo obojega. Skupnostni vrtovi se razlikujejo tudi po dostopnosti in sicer so vrtovi lahko: javno dostopni; dostopni samo za člane; ali poljavni vrtovi, ki so odprti samo ob določenem času ali v pristonosti članov. Stroške za infrastrukturo, oskrbovanje vrta in drugo lahko prevzame mesto, odgovorna organizacija ali člani.

V določenih zgodovinskih obdobjih (vojne, krize ipd.), so projekti mestnih vrtov bili deležni širše javne podpore, vendar pa kljub temu le redko veljajo za trajne. Kot pojasnjuje Lawsonova (2005), je večina programov mestnih vrtov skozi stoletno zgodovina bila načrtovana začasno. Urbani vrtovi se najpogosteje pojavljajo na izposojenih zemljiščih, za organizacijsko in tehnično podporo so pogosto odvisni od začasnega vodstva, in se navadno nagibajo k izkoriščanju neposrednih priložnosti, brez zagotovil za trajnost projektov (Lawson, 2005). Zemljišča mestnih vrtov so vedno izpostavljena zaradi drugih bolj prednostnih prostorskih rab v mestu. Širok pomen urbanih vrtov je namreč pogosto spregledan in neodobravanje javnosti je nemalokrat povod za propad nekaterih območij.

3.3 VLOGA IN POMEN URBANIH VRTOV

Urbani vrtovi predstavljajo globalni fenomen. Kljub temu so ob primerjavi vloge in pomena urbanih vrtov, opazne razlike med posameznimi državami. Te razlike so bolj funkcionalne in ne toliko strukturne narave. V Južni Ameriki, Afriki in Vzhodni Evropi je v ospredju predvsem preživetje oz. samopreskrba z živili in drugimi proizvodi, v Aziji pa urbanim vrtovom poleg omenjenega pripisujejo še makroekonomski pomen. V Severni Ameriki in Srednji Evropi se vrtovi v mestih pojavljajo večinoma kot pristočasna dejavnost, vendar pa je še posebej pri severnoameriških skupnostnih vrtovih močno poudarjena tudi družbena komponenta. V srednjeevropskem kontekstu se pojavljajo mešane vrste urbanih vrtov – delno je prisotna še samopreskrbna tradicija iz prejšnjega stoletja, delno pa gre za nove trende (pojav novih oblik urbanih vrtov), ki združujejo politično komponento (kritiko globalizacije in kapitalizma) z družbenimi in ekonomskimi potrebami.

Vrtovi lahko s svojo prisotnostjo v urbanem prostoru bistveno izboljšajo kvaliteto življenja mestnih prebivalcev. Povzeto po Simoneti (1997a: 8), lahko mestni prebivalci s pomočjo vrtičkarstva zadovoljijo nekatere primarne potrebe: eksistenčne (pridelovanje ekološke ali konvencionalne hrane), psihološke (stik z naravo, možnost spreminjanja in vpliva na bližnje okolje, estetsko zadovoljevanje), socialne (druženje), in fizične (rekreacija, sprostitve in počitek). Obstaja veliko motivov zakaj se ljudje vključujejo v dejavnosti povezane z urbanimi vrtovi. Pomembno vlogo imajo lahko različni motivi in dejavniki, kot so starost, družina, narodnost ali dohodek. Pogosto se posameznik odloči

sodelovati v urbanem vrtu zaradi skupka večih razlogov. Simonetijeva (1997a: 7) kot glavne motive za vrtničarsko dejavnost povzema: ekonomski vidik, (neposreden) stik z naravo, zmerna fizična aktivnost v naravnem okolju, druženje in preživljanje prostega časa z družino ali drugimi ljudmi, ter dejavno sodelovanje pri spreminjanju okolja. Mestni prebivalci postajajo vse bolj zahtevni glede svojega okolja in pri večini lahko opazimo potrebo po dejavnejšem sodelovanju pri oblikovanju okolja. Želijo videti in nadzorovati posledice svojega dela. Pri urbanem vrtnarjenju lahko meščani v polnosti izživijo svoj ustvarjalni potencial in neposredno zaznajo posledice svojega dela.

Povzeto po Simoneti (1997a), je raznolikost motivov v ozadju vrtničarske dejavnosti, v veliki meri odvisna tudi od socialnega statusa skupin prebivalcev, ki se ukvarjajo z vrtničarstvom. S tem v zvezi razdeli Simonetijeva (1997a) vrtničarje v dve skupini: na tiste z nizkimi dohodki in na tiste s srednjimi ter visokimi dohodki. Za vrtničarje z nizkimi dohodki je značilno, da s pomočjo vrtnarjenja navadno prihranijo pri nakupu hrane in si ob tem zagotovijo kvalitetnejšo hrano kot bi jo sicer kupili. Večinoma so dolgoročno usmerjeni v vrtničarsko dejavnost, ki lahko v nekaterih primerih predstavlja tudi obliko dodatne zaposlitve. Za vrtničarje s srednjimi ter visokimi dohodki je značilno, da navadno vrtnarijo zaradi osebnega zadovoljstva in želje po zdravi hrani, vrtničarstvo pa v večini primerov predstavlja občasno dejavnost.

Bukvič (2010: 21) navaja tri vidike pomena vrtničarske dejavnosti: družbeni, okoljski (ekološki) in vidik mesta kot prostorske entitete. Pri pomenu vrtničarske dejavnosti za družbo je mišljeno predvsem neposredno zadovoljevanje potreb uporabnikov, širše gledano pa pomeni tudi posredne posledice, ki vplivajo na meščane in se izražajo kot okoljske prednosti ter pozitivni vpliv na mesto. »Vrtničarska dejavnost je torej pomembna z ekološkega vidika in vidika trajnostnega razvoja, za mesto pa z estetskega in ekonomskega vidika kakovostnega bivanjskega prostora« (Bukvič, 2010: 22). Kot nadaljuje Bukvič (2010), je pomen vrtničarske dejavnosti za družbo, okolje in še zlasti za mesto pogosto spregledan, saj se v raziskovanju vrtničarstva pogosto bolj poudarja pomen vrtničarstva za uporabnike, zlasti v eksistenčnem in ekonomskem smislu.

Kot pojasnjuje Goriup (1984: 9), je pomen vrtničarstva zelo širok, saj se vrtničke povezuje z zgodovino družbe in gospodarskim pomenom, s sprostivjo in rekreacijo v prostem času. Vrtnički nudijo nadomestilo za psiho-fizične poklicne in druge obremenitve, ter dajejo občutek navidezne posesti zemljišča. Goriup (1984: 5) strne pomen vrtničkov in pravi, da vrtnički služijo kot objekt za preživljanje prostega časa posameznikov, kot javna zelena površina, ter kot območja za ponovno vzpostavljanje medčloveških stikov. Najpomembnejše funkcije vrtničkov so: zdravstvena (izravnava učinkov poklicnega dela), gospodarska, družbena, rekreativna in ekološka. Vrtničarstvo se dandanes povezuje predvsem s področjem prostega časa, zdravstva, prometa in načrtovanja zelenih površin (ekološka vloga vrtničkov v širšem kontekstu javnega zelenja) (Goriup, 1984: 9).

3.3.1 Vloga in pomen skupnostnih urbanih vrtov

»Skupnostni vrtovi predstavljajo veliko več kot zelene površine. Predstavljajo okolje za izkušanje rasti in razvoja, ter dejavno udeležbo v takšnih procesih. Vrtovi so prostori, kjer se dogaja življenje« (prosti prevod po von Hassel, 2005: 92). Von Hasselova (2005: 92) izpostavlja sledeče koristi skupnostnih vrtov: priložnost za skupnostno življenje, pridelovanje hrane, sodelovanje z naravo, psihološke in fizične koristi za zdravje, ter politično delovanje. Skupnostni vrtovi lahko delujejo kot shramba spreminjajočih se ideoloških smernic in zgodovinskih prepričanj, ter nudijo prostor za nastanek novih mestnih politik (von Hassel, 2005: 103). Za lokalno prebivalstvo predstavljajo skupnostni urbani vrtovi ekonomski, ekološki, družbeni in kulturni izziv. Prav tako so »družbeni in kulturni popravek«; prostor druženja, sodelovanja, izmenjave, učenja in samooskrbe; in omogočajo ponovno povezavo življenja z neposrednim zadovoljevanjem človekovih potreb. Urbano vrtičkarstvo omogoča ustvarjalno rabo in urejanje zelenih površin; zmanjšuje stroške in onesnaževanje, ki je povezano s prevozom in skladiščenjem; obnavlja organski material v mestu; mestnim prebivalcem omogoča pridelavo lokalne, sezone in žive hrane; prebivalstvo postaja posledično manj odvisno od nafte, farmacevtskih korporacij in trgovskih lobijev. Vrtovi v mestu pripomorejo k novemu načinu zaznavanja javnih površin, agronomskemu opismenjevanju in vzpostavljanju odnosa do zemlje in okolja; predstavljajo prostor igre, rekreacije in sprostitve; in pozitivno vplivajo na zdravje ter počutje ljudi. Kulturni potencial urbanih vrtov je v njihovi izjemni izobraževalni vrednosti, izboljšanju zaznavnih kakovosti prostora s soustvarjanjem zelenih površin v mestu in preprečevanju nastajanja divjih odlagališč (Urbane brazde, 2012).

Iles (2005: 83-85) poudarja pomembnost projektov skupnostnih vrtov zlasti zaradi spodbujanja družbene udeležbe, ustvarjanja trajnostnih skupnosti in obnove mest preko:

- ustvarjanja in upravljanja skupnostnih zelenih površin;
- razvoja posameznika z vključevanjem ljudi v različne situacije (pridelava lastne hrane, srečevanje ljudi, prevzemanje upravljaljskih vlog ipd.);
- družbene vključenosti in kohezije;
- krepitev in regeneracije mestnih in drugih skupnosti z vključevanjem ljudi v dejavnosti skupnosti;
- dodatnih zelenih površin v mestnem okolju;
- priložnosti za neformalno in formalno izobraževanje;
- lokalnega izobraževanja o pridelavi hrane in skrbi za živali;
- tematskega izobraževanja odraslih; obiskov šol; predšolskih dejavnosti; otroških in športnih igrišč;
- obšolskih in počitniških programov;
- prakse za ljudi s posebnimi potrebami;
- skupnostnih vrtičkov in sadovnjakov;
- razvoja skupnostnih podjetij in usposabljanj.

Prednosti ureditve skupnostnih urbanih vrtov so naslednje (Urbane brazde, 2011):

- pridelava sveže hrane za gospodinjstva in pridobitev delovnih izkušenj;
- zmanjšanje transportnih stroškov in porabe goriva;
- možnost rekreacije in vpliv na zdravje;
- spodbujanje organizacije skupnosti z učenjem demokratičnih pravil v sprejemanju odločitev in reševanju konfliktov;
- participativni učni proces (vzajemno in medgeneracijsko učenje);
- možnost stika z naravo, učenja in otroške igre;
- ekološka pridelava;
- soustvarjanje zelenih površin v mestu.

Povzeto po Starec (2013), lahko skupnostni vrt opredelimo kot kakovosten javni prostor, ki na majhnem zemljišču združuje obilico znanj in izkušenj različnih družbenih skupin. Prav tako omogoča, da se ljudje med sabo spoznavajo, povezujejo in sodelujejo ob kakovostnem preživljanju prostega časa v lokalnem okolju. Skupnostni vrtovi prinašajo v mesta številne koristi in z njimi vidno prispevajo k izboljšanju kakovosti življenja. To je še posebej vidno v mestnih predelih, ki jih pestijo večji družbeno-ekonomski problemi. Urbani vrtovi pomagajo k splošnemu razvoju mesta na način oživljanja večjih stanovanjskih sosesk in ozelenjevanja degradiranih in zapuščenih mestnih površin, ki na ta način z njihovo pomočjo ponovno vzpostavijo svoj javni pomen. Mestni vrtovi torej služijo kot odgovor na v določenem času in prostoru aktualne probleme. Služijo lahko uravnavanju mestne prenatrpanosti ali depopulacije, izboljšanju izobraževanja, kot nova možnost za rekreacijo, izboljšavam v delovnem okolju in izboljšanju okoljskih razmer. Projekti urbanega vrtnarjenja lahko pomagajo pri spodbujanju družbene udeležbe meščanov, oživljanju zapuščenih mestnih prostorov in spodbujanju lokalnega podjetništva. Če povzamemo Lawsonovo (2005), je vrt sam po sebi redko končen cilj, ampak predvsem izboljšuje delovanje programov, ki presegajo področje vrtnarjenja.

3.4 PRIMERJAVA KLASIČNIH MESTNIH VRTIČKOV IN SKUPNOSTNIH URBANIH VRTOV

Skupnostni urbani vrtovi se od klasičnih mestnih vrtičkov razlikujejo po drugačnih oblikah vrtičkarskih površin in po drugačnem namenu in načinu delovanja teh površin. V primerjavi s tradicionalnim vrtičkarstvom, ki je izrazito samooskrbno naravnano, je pri skupnostnih urbanih vrtovih večji poudarek namenjen družbeni, okoljski, izobraževalni in razvojni komponenti (Starec, 2013). Poleg poudarka na ekološki pridelavi hrane za dobrobit narave in ljudi, je za skupnostni vrt ključnega pomena še oblikovanje skupnosti, osnovane na solidarnosti, vzajemni pomoči, soodločanju o skupnih zadevah, sooblikovanju prostora in pravil delovanja vrta (Urbane brazde, 2012). Glavne značilnosti skupnostnih vrtov lahko strnemo v tri točke: ekološka pridelava hrane, soudeležba oz. samoorganiziranje mestnih prebivalcev in oblikovanje skupnosti.

Slika 15: Pogled iz zraka na primer skupnostnega urbanega vrta in na območje mestnih vrtičkov (PolicyPitch.com, 2008; Hawkes, 2014).

Povzeto po Zonta (2012c), je za »običajni urbani vrtiček« značilno, da je individualen, in ga bodoči vrtičkarji lahko kadarkoli (ko je prosta kakšna gredica) najamejo od občine. Na vrtičku lahko nemoteno opravljajo svoje delo ne da bi poznali druge vrtičkarje; interakcije med vrtičkarji so navadno bolj redke. Vse to je pri skupnostnih urbanih vrtovih popolnoma drugače, saj je tukaj v osredju skupnost. Vrt je sicer pomemben dejavnik, vendar je še bolj pomembno druženje, preživljanje časa s prijatelji in sosedi, sklepanje novih poznanstev ipd. Za razliko od bolj individualnih oblik vrtičkarstva, gre pri skupnostnih vrtovih za projekt večjega števila prebivalcev ali skupine ljudi, ki se trudijo preseči medsebojne razlike in nerazumevanja, pri čemer družbeno atomizacijo ali fragmentacijo nadomeščajo s kolektivnim ustvarjanjem skupnosti in skupnega. Na skupnostnem vrtu se družijo različne generacije in kulture. Na enem prostoru se hkrati pridelujejo vrtnine in negujejo odnosi med ljudmi, ki jih potrošniška družba s tekmovalnostjo in izkoriščanjem naravnega ter družbenega bogastva preprečuje (Urbane brazde, 2012). S srečevanji, druženji, skupnimi delovnimi akcijami, sestanki, praznovanji in drugimi skupinskimi dogodki, se na vrtu ponovno povezuje družbeno tkivo. Kot pojasnjuje Starec (2013), se družbena komponenta skupnostnih vrtov krepi z medsebojnim delom, druženjem in skupno skrbjo za površine vrta. Vsi pripadniki skupnosti si delijo odgovornost za vzdrževanje vrta, ki deluje kot skupna lastnina in v korist vseh, ki zanjo skrbijo.

Von Hasselova (2005) se v okviru raziskovanja skupnostnih urbanih vrtov v New Yorku veliko ukvarja z vprašanjem koncepta individualnosti in skupnosti ter njune medsebojne povezanosti, pri čemer ugotavlja, da posamezniki doživljajo vrtnarjenje kot samostojno dejavnost in hkrati kot bistveno sestavino večje entitete. Mnoge vrtove je začelo nekaj posameznikov, a so se v kratkem razširili v projekte, ki vključuje celotno skupnost. Skupnostni urbani vrtovi povezujejo individualnost, sporočilnost in skupnost v dinamičnem odnosu, ter omogočajo prostor za individualno ustvarjalnost, hkrati pa tudi za srečevanje z drugimi. Nadalje zagotavljajo ogrodje za izkustveno učenje o naravi in vlogi

posameznika v njej, odvisno od prepoznavanja potreb skupnosti. Pri skupnostnih vrtovi se med seboj prepletata istovetenje s prostorom, določenim krajem in individualno parcelo na eni strani, na drugi strani pa istovetenje s celotnim vrtom, sosesko, mestom, drugimi kraji in državami. Presečišče zasebno-osebne in javno-politične sfere se odraža tudi v obstoju posameznih parcelic, ki jih imajo člani znotraj skupnih površin vrtov, pridelavo hrane za osebno in za skupno porabo, uporabo vrtov za družine in skupnostne dejavnosti, ter v značilnostih aktivizma individualnih in širših skupnostnih vrtov (von Hassel, 2005: 92).

Preglednica 2: Primerjava glavnih značilnosti mestnih vrtičkov (*»allotment gardens«*) in skupnostnih urbanih vrtov (*»community gardens«*) na primeru trenutnega stanja in razvoja urbanih vrtov v Švici (Drilling in Tappert, 2013)

	Pravna opredelitev	Opis / Vloga
(Klasični) mestni vrtički	- za nedoločen čas jih ponujajo mesta in občine - vzdržujejo in upravljajo jih vrtičkarska združenja (ali pa so vrtički dani neposredno v najem zasebnim najemnikom) z namenom vrtnarjenja v naravi	- nahajajo se znotraj vrtičkarskih območij - parcelica je v zasebni rabi in vključuje fiksne naprave - javne površine so: poti, igrišča, prostori za srečevanje združenja in rekreacijski prostori - največja velikost parcelice je 400 m² - namenjeni so neprofitni vrtnarski rabi in rekreaciji - prispevajo k izboljšanju ekološkega stanja in vzdrževanju biotske raznovrstnosti v urbanem območju - veljajo za produktivno prostočasno dejavnost, ki opravlja povezovalno in družbeno vlogo, ter sodelujejo pri promociji zdravja - gospodarska vloga
Skupnostni urbani vrtovi	- območja vrtov (večinoma vrtičkarska območja) ali neobdelana (kmetijska) zemljišča, ki jih ponujajo mesta in občine - organizacije jih najamejo začasno ali za nedoločen čas - dostopne za javnost	- nahajajo se na vrtičkarskih območjih, v parkih ali na neobdelanih (kmetijskih) površinah - razvijajo, zasajajo in vzdržujejo se preko skupinske zavezanosti prostovoljcev - dostopne in usmerjene v javnost - izpolnjujejo gospodarsko, ekološko in socialno vlogo - večinoma v uporabi za namene vrtnarjenja - poudarek je na skupni uporabi in vzdrževanju vrta, javni dostopnosti (vsaj začasni), in samozadostnem vzdrževanju ter organizaciji vrta preko skupnosti

Durand (2012) na primeru Nemčije primerja klasične mestne vrtičke (Schreberjeve vrtove) z novimi oblikami skupnostnih urbanih vrtov in ugotavlja, da so nove oblike urbanih vrtov bolj prilagojene na današnje čase, ko imata velik pomen spremenljivost in svoboda. Uporabnik, ki se odloči za najem parcelice na klasičnem vrtičkarskem območju, pridobi košček vrta, ki ga bo po vsej verjetnosti obdržal za celo življenje. Približno 400 m² veliko parcelo je potrebno negovati vso leto ter upoštevati pravila in dolžnosti, ki jih določa društvo. Posamezniki lahko uporabljajo svoj vrtiček in ni jim ga potrebno z nikomer deliti, vendar pa morajo svoje želje glede urejanja vrtička prilagoditi tudi drugim. Uporabnik, ki se odloči za obdelovanje gredice v skupnostnem urbanem vrtu, skrbi za samo približno 2 m² veliko gredico, vendar lahko preostanek vrta kljub temu uporablja. Od posameznega

skupnostnega vrta je odvisno ali je posameznikovo sodelovanje pri urejanju skupnih površin vrta obvezno ali pa prepuščeno svobodni izbiri posameznika. Razlike med oblikami urbanih vrtov so opazne tudi pri stroških. Najem parcelice na Schreberjevih vrtovih je sorazmerno drag, medtem ko je uporaba skupnostnega vrta ponavadi brezplačna. Med uporabniki klasičnih vrtičkov in novih oblik skupnostnih vrtov so pogosto opazne generacijske razlike, pri čemer med udeleženci Schreberjevih vrtov prevladujejo ljudje starejši od 55 let, za udeležence skupnostnih vrtov pa je značilna bolj mešana starostna struktura (Durand, 2012).

3.5 RAZVOJ URBANEGA VRTIČKARSTVA V LJUBLJANI

O vrtnarjenju na Slovenskem je prvi pisal Valvasor ob koncu 17. stoletja, ko v svojih delih omenja pridelovanje raznolike zelenjave, zelišč in cvetja (Bogataj, 1992, cit. po Jamnik in sod., 2009). V teh časih je obdelovanje vrtov spadalo med dopolnilne dejavnosti poljedelstva. Izjema so bili manjši posestniki, ki so živeli v bližini mesta in so se ukvarjali izključno z vrtnarstvom ter so pridelke prodajali meščanom na mestnih tržnicah. Primer tovrstnih večjih vrtov so v Ljubljani bili vrtovi v Krakovem in Trnovem, kjer so ljudje pridelali veliko več zelenjave kot je bilo potrebno za lastne potrebe. Na začetku 20. stoletja se je s pojavom industrializacije, tako na območju Republike Slovenije kot drugje v Evropi, poleg vrtnarstva, ki je bilo namenjeno prodaji pridelkov, močno razširilo tudi pridelovanje vrtnin za lastne potrebe. Ljudje so si okoli svojih hiš uredili vrtove, na katerih so gojili zelenjavo, sadje in okrasno cvetje (Jamnik in sod., 2009). Kot navaja Vastl (2000, cit. po Jamnik in sod., 2009), so se pojavili tudi prvi zakupniki manjših parcel, na katerih so pridelovali vrtnine. Vendar pa vrtičkarstvo v slovenskem prostoru še ni bilo organizirano v takšnem obsegu kot je v tistih časih bilo že marsikje v Evropi.

Slika 16: Krakovski vrtovi so 1,8 hektarja veliko vrtičkarsko območje v samem središču Ljubljane in so zaščiteni kot kulturna dediščina (Vadnal in sod., 2010).

Motivi za urbano vrtnarjenje so se po drugi svetovni vojni bistveno spremenili. Zmanjšala se je preskrbna vloga vrtičkov, medtem ko se je krepila vloga oddiha in rekreacije, vse to pa se je odražalo tudi na ureditvah vrtov. Vrtičkarstvo v Ljubljani je precejšnji razcvet doživelo v 80. letih 20. stoletja, v 90. letih so se vrtičkarske površine še povečale (2 km² sredi 80., 2,67 km² sredi 90. let) (Jurman, 2014: 7). Do upada skupne površine vrtičkov je prišlo v naslednjem desetletju (sredi 1. desetletja 21. stoletja je skupna površina vrtičkov obsegala 1,86 km²) (Jurman, 2014: 7). Vrtičkarstvo je v Ljubljani dobro delovalo vse do sredine osemdesetih let, nato se je začel postopen razpad organizacijske strukture

dejavnosti (Poročilo ..., 2013). Od sredine devetdesetih let 20. stoletja naprej je vrtičkarstvo v Ljubljani začelo veljati za problematično prostorsko prakso. Zlasti so kot problematične izstopale posamezne lokacije urbanih vrtov, podoba območij, razširjenost vrtičkarstva, onesnaženost zemljišč in ogrožanje okolja. Leta 2007 se je MOL v zvezi s spontano rastočimi in urejenimi območji vrtičkov odločila radikalno ukrepati. Sprva so odstranili prostorsko in vizualno »neprimerne« vrtičke (ob mestnem pokopališču Žale, ki velja za lokalni kulturni spomenik), nato pa še okoljsko neustrezne vrtičke na vodovarstvenih območjih (ob reki Savi). Do danes je bilo odstranjenih že preko 1000 mestnih vrtičkov (Poročilo ..., 2013) oziroma kot navajajo Jamnik in sod. (2009: 64-65), se je površina vrtičkov do leta 2008 zmanjšala na 1,3 km². Odstranjevanje nelegalnih vrtičkov je pomenilo začetek obširnega urejanja področja urbanih vrtov v Sloveniji, ki še vedno traja.

Slika 17: Za enega izmed bolj znanih primerov vrtičkarstva v Ljubljani veljajo tudi vrtički ob Fondovih blokih⁴⁰ (foto: Samec, cit. po Krajčinović, 2011).

⁴⁰ Fondovi bloki so bili zgrajeni okrog leta 1935 za železničarje. Naselje je zgradil in upravljal "Fond za gradbo stanovanjskih hiš na področju direkcije državnih železnic v Ljubljani" (Spopad ..., 2009). Naselje je urbanistično zaključena celota in primer "vrtnega mesta", Fondovi vrtovi pa so edina tovrstna vrtičkarska površina v Ljubljani, predvidena že z gradbenim načrtom (Spopad ..., 2009). Velik pomen se pripisuje socialni usmerjenosti gradnje Fondovih blokov. Poleg stanovanja je namreč vsak najemnik dobil še »precejšen kos zelenjavnega vrta« (Suhadolc, 2009). Med vrtički je bilo za druženje in igro urejenih devet polkrožnih železnih paviljonov obraslih z glicinijami in drugimi ovijalkami. V Fondovih blokih je poleg prebivanja bila predvidena še delna samooskrba z vrtovi, prostori za druženje in dvorišča za otroško igro (Suhadolc, 2009). Kot profana stavbna dediščina, je Fond je vpisan tudi v register kulturne dediščine.

3.6 PRAVNA UREDITEV URBANEGA VRTIČKARSTVA V LJUBLJANI

Prva zakonska podlaga za ljubljansko vrtičkarstvo je bil *Odlok o urejanju vrtičkarstva na območju ljubljanskih občin*, ki je postal veljaven leta 1985 (Jamnik in sod., 2009). Trenutno v Mestni občini Ljubljana (MOL) pogoje vrtičkarstva določajo (Mestni vrtički, 2010):

- **Občinski prostorski načrt (OPN)**
- **Odlok o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup (2009):** določa pogoje za urejanje in oddajo zemljišč v lasti Mestne občine Ljubljana v zakup za vrtičke ter rabo in vzdrževanje vrtičkov.
- **Pravilnik za urejanje območij vrtičkov v Mestni občini Ljubljana (2009):** določa pogoje, ki jih je potrebno upoštevati pri urejanju in opremljanju površin v lasti Mestne občine Ljubljana, trajno ali začasno namenjenih za vrtičkarstvo in merila za oddajo vrtičkov v zakup.

Kot navajajo Jamnik in sod. (2009: 32) je v dopolnjenem osnutku *Strateškega prostorskega načrta MOL* iz leta 2008 zapisano, da mora kmetijstvo, kot kompleksna dejavnost z večnamensko vlogo, z urbanim prostorom v občini tvoriti povezano celoto, v kateri se prepletajo in dopolnjujejo različne vloge obeh. Kot ustrezna območja za vrtičkarstvo se kažejo večja območja na prehodu iz mesta v njegovo naravno in rekreacijsko zaledje, na robovih urbanih kompleksov in tudi manjša območja med urbanim tkivom (kmetijstvo v kombinaciji z drugimi mestnimi zelenimi površinami). Območja morajo biti enotno urejena in opremljena ter opredeljena kot posebna namenska raba. Osutek prostorskega načrta predvideva še: dopustnost vrtičkarstva na vodovarstvenih območjih le v skladu s predpisi o varovanju vodonosnikov Ljubljanskega polja in Ljubljanskega barja; vrtički bi morali biti od zgornje brežine Save in Ljubljanice oddaljeni najmanj 15 m, ter najmanj 5 m od brežine drugih rek; vrtički naj bi bili od lokalnih zbirnih cest in cest v pristojnosti države oddaljeni vsaj 50 m, 100 m od avtocest ter 30 m od industrijskih objektov in pokopališč (Jamnik in sod., 2009: 32).

Dopolnjeni osnutek *Izvedbenega prostorskega načrta MOL*, prav tako iz leta 2008, predvideva površine za vrtičkarstvo v okviru območij zelenih površin (cit. po Jamnik in sod., 2009: 32). Na takšnih zemljiščih naj bi veljali posebni prostorski izvedbeni pogoji. Nekaj izmed določil, ki jih povzemajo Jamnik in sod. (2009: 32) so: določena velikost vrtičkov je od 50 do 250 m²; na robu območij je dovoljena gradnja žičnatih ozelenjenih ograj ali živih meja (višina do največ 1,60 m); dovoljeno je postavljanje enotnih lesenih zabojev (1,6 m x 0,7 m x 0,45 m) oziroma enotnih lop za shranjevanje orodja (do 2 m x 2 m na posamezen vrtiček oz. največ 60 m² na 1500 m² površine vrtičkov); dovoljena je napeljava vodovodnih priključkov. Predvidena urbana oprema na vrtičkarskih območjih vključuje: javne kolesarnice; urejene zelene površine za druženje uporabnikov vrtičkov (v velikosti do 150 m²), otroška igrišča (do 200 m²); montažne sanitarne enote; ter parkirišča

za uporabnike (eno parkirno mesto na vsakih 8 vrtičkov) (Jamnik in sod., 2009: 32). Kot še navajajo Jamnik in sod. (2009: 32), je 70 % površine posameznega vrtička namenjenega gojenju rastlin, 30 % pa postavitvi lop z zunanjo ureditvijo, z največ 6 m² tlakovanega zemljišča.

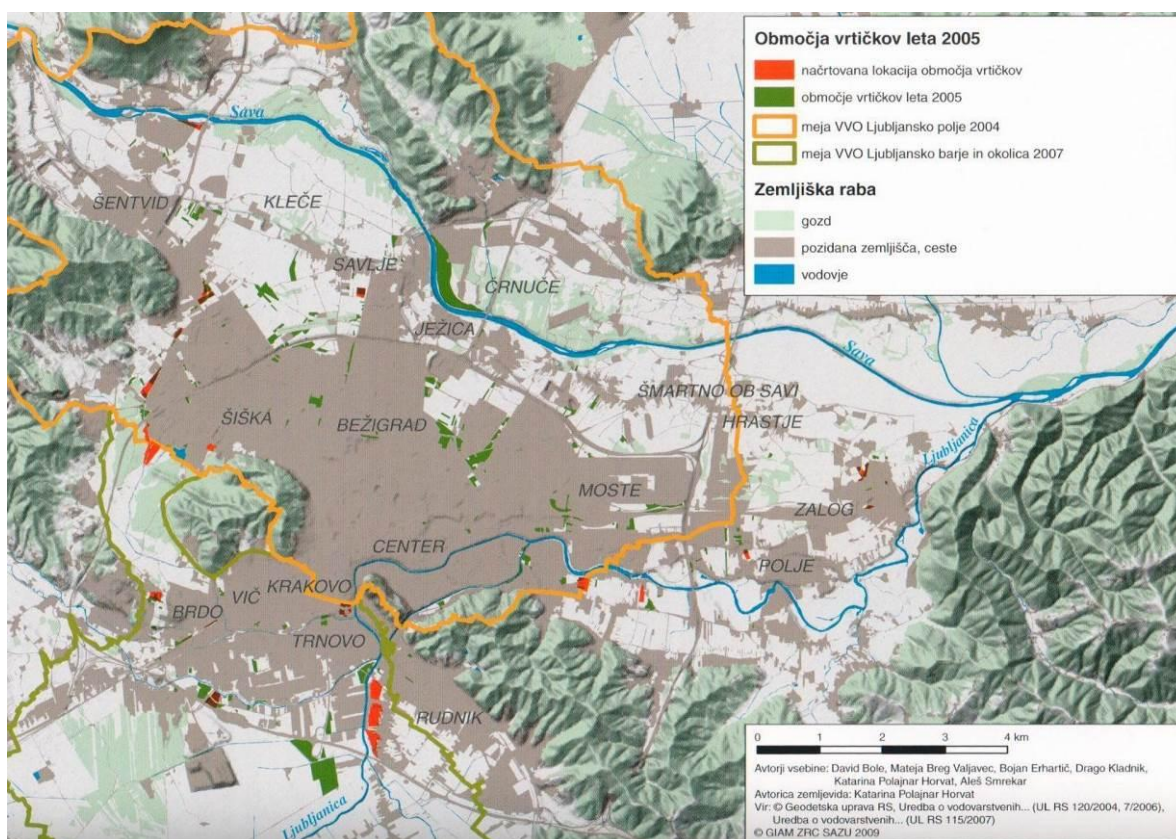
Slika 18: Območje vrtičkarskega kompleksa med Šmartinsko cesto in Žalami pred odstranitvijo (levo) in po preureditvi v park (desno) (Jamnik in sod., 2009).

3.6.1 Odlok o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup

Leto 2009 je bilo prelomno glede novih pravil in sicer je bil sprejet Odlok o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup (2009). Z odlokom je bila sprejeta nova ljubljanska mestna politika, ki se je s prvimi vzorčnimi vrtički začela izvajati leta 2010. Odlok določa pogoje za oddajo in urejanje zemljišč v občinski lasti za vrtičke, ter pogoje za njihovo rabo in vzdrževanje. V odloku je vrtiček opredeljen kot »zemljišče, namenjeno za pridelavo vrtnin in sadja ter gojenja okrasnih rastlin za lastne potrebe« (Odlok o urejanju ..., 2009). Zemljišča so vrtičkarski rabi namenjena trajno ali pa so vrtički na zemljišču dovoljeni le začasno. Vrtiček lahko najamejo osebe s stalnim bivališčem v MOL, ki nimajo v lasti kakšnega drugega zemljišča v MOL-u, ki bi bil primeren za vrtičkarsko rabo. Vrtički se v zakup oddajajo za dobo najmanj enega leta in največ pet let. Kriterija za oddajo vrtička zainteresirani osebi sta starost in socialni status, merila za prednostno listo pa določa pravilnik. Najemniki so dolžni plačevati določeno zakupnino za vrtiček, obratovalne stroške in stroške rednega vzdrževanja (voda, elektrika, odvoz odpadkov, vzdrževanje objekta za shranjevanje orodja, sanitarij ipd.) v skladu z velikostjo in opremljenostjo vrtičkov (Odlok o urejanju ..., 2009).

Jamnik in sod. (2009) povzemajo, da se ureditev posameznih območij izvaja po vnaprej pripravljenem načrtu, ki upošteva pogoje določene v pravilniku in v prostorskih aktih MOL. Pred oddajo zemljišča za vrtičkarsko rabo, mora biti območje urejeno in vsaj komunalno opremljeno. Na podlagi prostorskih aktov MOL in Pravilnika za urejanje območij vrtičkov v MOL, so opredeljena: območja in velikosti vrtičkov; velikost, vrsta, oblikovanje in zmogljivost objektov za shranjevanje orodja in druge vrtno opreme; zbiralniki vode in kompostniki ter drugi prostorsko izvedbeni pogoji (Odlok o urejanju ...,

2009). Vrtiček se lahko odda v najem s pripadajočim objektom za shranjevanje orodja (zaboj, lopa) ali pripadajočim delom skupnega objekta. V primeru, da občina vrtiček odda v najem brez pripadajočega objekta, lahko zakupnik na podlagi idejne zasnove (ki je sestavni del zakupne pogodbe), sam postavi tipski zaboj oziroma tipsko lopo (Jamnik in sod., 2009: 31). V odloku (Odlok o urejanju ..., 2009) je opredeljenih še nekaj določil glede rabe in vzdrževanja vrtičkov: najemniki vrtičkov lahko izključno za svoje potrebe pridelujejo vrtnine in sadje ter gojijo okrasne rastline; vrtički morajo biti urejenega videza; pri obdelovanju vrtičkov se lahko uporabljajo le sredstva za gnojenje in varstvo rastlin, ki so dovoljena po predpisih za ekološko pridelavo; na vodovarstvenih območjih veljajo posebni predpisi za pridelovanje vrtnin, sadja in gojenje okrasnih rastlin; za zalivanje se uporablja predvsem deževnica iz zbiralnikov; za kompostiranje so določeni posebni skupni prostori ali pa imajo posamezni vrtički enotno oblikovane kompostnike; itd.

Slika 19: Območja vrtičkov leta 2005 (zeleni barvi) in načrtovane lokacije območij vrtičkov (rdeča barva), predvidene v osnutku izvedbenega prostorskega načrta Mestne občine Ljubljana (Jamnik in sod., 2009: 184).

Povzeto po Kaj pa mestni vrtički (2013), se Odloku o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup (Odlok o urejanju ..., 2009) očita predvsem pretirano zmanjšanje površin urbanih vrtov, katere so odrinjene na mestno obrobje. Prav tako so bili kritike deležni nekateri kriteriji za možnost najema vrtička (nizki dohodki in starost), ki urbane vrtove spreminjajo v socialno homogena okolja. Simonetijeva (2013b) ob opisovanju značilnosti občinskega prostorskega načrta (OPN) MOL iz leta 2010 dodaja še, da se formalno določene lokacije

površin urbanih vrtov ne ujemajo z dejansko rabo v prostoru (dejansko je vrtov več, številni se nahajajo tudi v središču mesta). Na splošno se je ljubljanska mestna politika izkazala za pretirano formaliziran, drag in »od zgoraj navzdol« organiziran način urejanja mestnih vrtov (Kaj pa mestni vrtički, 2013).

3.6.1.1 Odlok o urejanju in oddaji zemljišč Mestne občine Ljubljana za potrebe vrtičkarstva

Zaradi povečanega zanimanja meščanov za mestne vrtičke, se je ljubljanska občina z novim odlokom odločila razširiti površine za vrtičkarstvo in ob enem olajšati oddajo vrtičkov. Obstoječi občinski Odlok o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup (2009) določa, da lahko Mestna občina Ljubljana odda v najem le urejena zemljišča, kar se je uresničilo le v primeru vzorčnih vrtičkov v Dravljah in Štepanji vasi. Do sedaj kljub velikemu povpraševanju, niso zagotovili novih vrtičkarskih območij, ampak so zaradi pomanjkljivosti obstoječega odloka iz leta 2009 pripravili osnutek novega: Odlok o urejanju in oddaji zemljišč Mestne občine Ljubljana za potrebe vrtičkarstva (2013). Povzeto po Valenčič (2013), prenovljeni odlok povečuje trenutno skupnih 46 hektarjev površin, ki so po občinskem prostorskem načrtu trajno ali začasno namenjena vrtičkarski rabi, ob enem pa dovoljuje tudi vrtnarjenje na kmetijskih zemljiščih in prinaša še nekaj drugih novosti. V prenovljenem odloku o vrtičkarstvu je dovoljeno, da občina v najem odda neurejeno zemljišče, če sama ne zagotavlja sredstev za urejanje. Na ta način se odpirajo nove možnosti urejanja območij, s čimer želijo na občini pritegniti zlasti zasebnike s kapitalom. Zakupniki bi lahko torej sami izvedli ureditev območja z lastnimi sredstvi ali z delnim sofinanciranjem občine, nova pa je tudi možnost oddaje celotnega območja v zakup samo enemu zakupniku. Slednji bi lahko kot upravnik oddajal vrtičke naprej, s čimer bi se zmanjšale obremenitve in administrativni stroški mestne uprave. Z oddajanjem občinskih zemljišč v zakup za potrebe vrtičkarstva, želi občina dvigniti raven samooskrbe na širšem ljubljanskem območju. Na občini želijo tudi odgovoriti na številne povpraševanja mladih po vrtičkih, zato v novem odloku starost več ni kriterij za najem vrtička, kot je to veljalo v primeru oddaje tipskih vrtičkov v Dravljah in Štepanji vasi.

Danes je urbano vrtičkarstvo v Sloveniji široko razširjena in pogosto samonikla prostorska praksa. Za stroko in občinske uprave predstavlja izziv sočasna regulacija in urejanje, podpora in spodbujanje urbanega vrtnarjenja (Kaj pa mestni vrtički, 2013). V mestnem odloku (Odlok o urejanju ..., 2009) in pravilniku (Pravilnik ..., 2009) ter Občinskem prostorskem načrtu iz leta 2010, je vrtičkarska dejavnost opredeljena kot legitimna prostorska praksa – vsebinsko, prostorsko in oblikovno regulirana. Da bi uredili neurejene razmere, so bili vrtički opredeljeni kot posebna namenska raba prostora, na zemljiščih v mestni lasti pa so začela nastajati nova vzorčna območja vrtičkov. Že urejena vzorčna območja vrtičkov naj bi bila nov vzorec, ki predstavlja, kako bodo urejena vsa vrtičkarska območja. Leta 2010 je bilo v uporabo predanih 65 urejenih vrtičkov v Štepanji vasi in v

Dravljah, pripravljeni pa so tudi ureditveni načrti za še pet novih območij (skupaj 400 vrtičkov) (Mestni vrtički, 2010; Poročilo ..., 2013). MOL je vrtičkarjem namenila zemljišča tudi na območju Viča (51 vrtičkov z zabojniki), Vižmarij (155 vrtičkov z lopami), Slap (25 vrtičkov z lopami), Kašlja in Ježice (185 vrtičkov). Na naštetih lokacijah si bodo vrtičkarji morali vrtičke urediti sami, v skladu z ureditvenim načrtom, kar je drugače kot npr. pri vrtičkih v Dravljah (Logar, 2011b).

Prostorski načrt, odlok (Odlok o urejanju ..., 2009) in pravilnik (Pravilnik za urejanje ..., 2009), ki določajo pogoje vrtičkarstva v Ljubljani, omogočajo tudi nove priložnosti za sodelovanje Mestne občine Ljubljana z zasebnimi lastniki zemljišč (Mestni vrtički, 2010). Potreba po urbanih vrtovih v Ljubljani presega ponudbo. Po navedbah Simonetijeve (2013b) je v mestnem načrtu predvidena ureditev 23 vrtičkarskih območij na mestnem obrobju, urbano vrtnarjenje pa je dovoljeno na nekaterih že obstoječih lokacijah.

Prostorski načrt v Ljubljani dopušča oz. omogoča (Poročilo ..., 2013):

- vrtnarjenje na majhni površini namenjeni urbanim vrtovom, ki so urejeni v skladu s pravilnikom (65 vrtičkov v Štepanji vasi in v Dravljah);
- vrtnarjenje znotraj nekaterih drugih rab (v stanovanjskih soseskah, na že obstoječih vrtičkih);
- vrtnarjenje kot začasna raba zemljišč, prihranjenih za izvedbe razvojnih projektov v prihodnosti.

Zgoraj omenjenim načinom vrtnarjenja v mestu, se vse pogostejše pridružujejo tudi ponudbe zasebnih lastnikov kmetijskih zemljišč. Še vedno pa je v Ljubljani prisotnih tudi veliko začasnih, neorganiziranih in nelegalnih oblik urbanega vrtnarjenja, ki se odvijajo zgolj s tihim dovoljenjem lastnikov (Poročilo ..., 2013). Uporabnike urbanih vrtov moti predvsem dejstvo, da je njihovo vrtnarjenje še vedno opredeljeno kot nelegalno, saj ne morejo sprejeti drugačnega dogovora z lastniki urbanih vrtov. Kot ugotavlja Simonetijeva (2013b), so bile v letu 2013 v Ljubljani opazne sledeče pojavne oblike urbanih vrtov:

- po pravilniku
- z dovoljenjem
- neurejeno, nevarno in neprijetno
- nelegalno – stigmatizirano.

Slika 20: Vrtički na zemljiščih pri Jaršah, ki jih v najem oddajajo zasebni lastniki kmetijskih zemljišč in primer vrtičkov ob starejši soseski v Črnučah (Jamnik in sod., 2009).

Povzeto po Šuklje Erjavec (2014) se mnogi urbani vrtovi v Sloveniji pojavljajo nenačrtovano oziroma stihijsko – na bolj ali manj zapuščenih javnih ali zasebnih površinah znotraj sosesk, na območjih vzdolž mestnih rek in vodotokov, železniških prog, pod daljnovodi, na nekdanjih kmetijskih površinah in podobno. Uporabniki urbanih vrtov se za pridelovanje hrane zanimajo večinoma zaradi samooskrbe in osebnih nagnjenj, ki jih gojijo do ruralnega načina življenja. Zemljišča najamejo od kmetov ali občine, pogosto jih zasedejo tudi nezakonito. Šuklje Erjavec (2014) pojasnjuje, da gre za neenotna in individualno razvita območja, ki so v večini primerov popolnoma nestrukturirana, neurejenega videza, brez vsakršne kakovosti urbanega prostora. Tovrstni urbani vrtovi so popolnoma nenačrtovani, neoblikovani in brez kakršnihkoli regulacij. Najpogostejši elementi, ki se pojavljajo na nenačrtovanih območjih urbanih vrtov so: zelenjavne gredice; majhne počitniške hiške ali lope, sestavljene iz različnih materialov in odpadkov; ograje; zatočišča; ter drugi nenačrtovani elementi za zbiranje vode, odpadkov in skladiščenje. Kot poudarja Šuklje Erjavec (2014), predstavljajo tovrstne ureditve izrazito prostorsko (so brez vsakršne prostorske kakovosti) in ekološko problematiko, ob enem pa so v ozadju teh prostorov močne skupnosti uporabnikov vrtov, ki jih na vrtičke veže močna navezanost in izrazita osebna nota. Šuklje Erjavec (2014) izpostavlja pomenljivo vprašanje: kaj pomeni takšna situacija urbanih vrtov v Sloveniji (brez načrtovanja, brez oblikovanja in brez regulacij) in kako pristopiti k njej?

Slika 21: Tipična »nenačrtovana« vrtičkarska območja v Ljubljani (Jamnik in sod., 2009).

Po ugotovitvah Šuklje Erjavec (2014) potekajo sodobni trendi v razvoju območij urbanih vrtov v Sloveniji v dveh smereh:

- načrtovana, oblikovana in strogo regulirana območja urbanih vrtov,
- skupnostni urbani vrtovi in druge nove oblike urbanega vrtnarjenja.

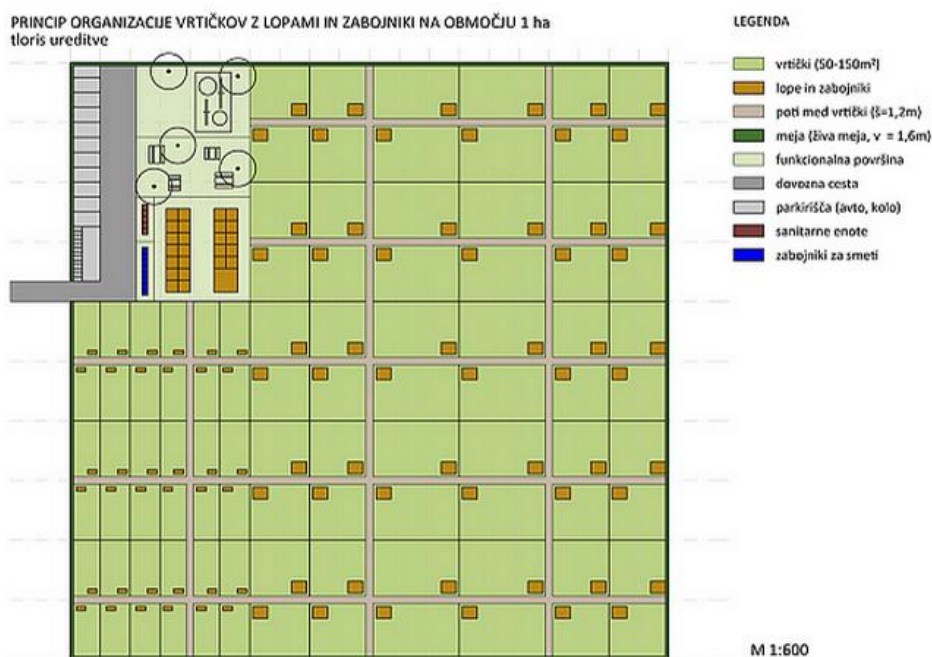
Načrtovana, oblikovana in strogo regulirana območja urbanih vrtov

Mesta si prizadevajo, da bi regulirala in izboljšala trenutno prevladujoče nenačrtovano stanje območij urbanih vrtov. V Ljubljani se je na primer župan odločil, da se morajo uničiti in odstraniti vsa vrtičkarska območja, ki se nahajajo na neustreznih lokacijah, zaradi urbanega konteksta, kulturnega ali ekološkega pomena. Ob enem so namesto njih načrtovali nova, primernejša območja, ki so bila (z določbami in predpisi za urejanje, nadzorovanje in usmerjanje njihovega razvoja in videza) vključena v dokumentacijo mestnega prostorskega razvoja. Za osnovo bodočemu načrtovanju območij urbanih vrtov v

Ljubljani je bil pripravljen model ureditve vzorčnih vrtičkov (v velikosti 1 hektar), ki so ga na nekaterih lokacijah v Ljubljani že izvedli.

Skupnostni urbani vrtovi in druge nove oblike urbanega vrtnarjenja

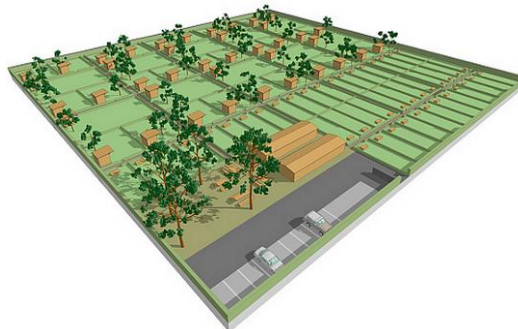
V zadnjem času je opaziti pojav gibanja mladih intelektualcev z različnimi strokovnimi ozadji, ki si prizadevajo za razvoj drugačnih oblik skupnostnih vrtov. Gre za projekte »od spodaj navzgor«, ki vključujejo veliko elementov gverilskega vrtnarjenja in so deležni različne vrste javne podpore skozi čas. Kot opaža Šuklje Erjavec (2014), so pobudniki tovrstnih akcij ponavadi mestni prebivalci, za katere je značilna izrazita usmerjenost v urban način življenja. To jih popolnoma razlikuje od uporabnikov tradicionalnih mestnih vrtičkov, med katerimi prevladuje usmerjenost k podeželskemu načinu življenja. Skupnostni urbani vrtovi s svojim delovanjem poudarjajo pomen vrednot povezanih z okoljskim ozaveščanjem, zdravjem, blaginjo in kakovostjo življenja. Oblikovanje tovrstnih vrtov temelji bolj na trdnih in celovitih idealih in ne toliko na zasebnih interesih pridelovanja hrane in preživljanja prostega časa. Kot pravi Šuklje Erjavec (2014), so skupnostni vrtovi družbeno vključujoči prostori z značilno močno identiteto, bližje urbanemu okolju. Tipičen primer skupnostnega urbanega vrta predstavlja *Onkraj gradbišča*, na skupnosti osnovan vrtni poseg na degradiranem prostoru v Ljubljani. Kot primer oblike urbanega vrtnarjenja in primera dobre prakse v organiziranju, reguliranju, načrtovanju in oblikovanju urbanih vrtov, velja omeniti tudi *Skupnostni urbani eko vrt v Borovi vasi* (Maribor), ki ga skozi podrobnejšo analizo predstavljamo v naslednjem poglavju diplomske naloge.

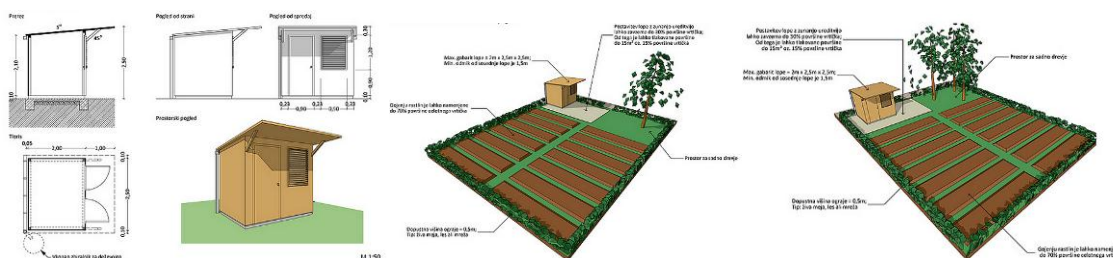
Slika 22: Princip organizacije vrtičkov z lopami in zabojniki na območju 1 ha – tloris ureditve (Odlok o vrtičkarstvu ..., 2009).

PRINCIP ORGANIZACIJE VRTIČKOV NA OBMOČJU 1ha

prostorski pogled v območju vrtičkov

Slika 23: Princip organizacije vrtičkov na območju 1 ha – prostorski pogled na celotno območje (Odlok o vrtičkarstvu ..., 2009).

Slika 24: Idejna zasnova lope in umestitev lope v vrtičku – različica 1 in različica 2 (Odlok o vrtičkarstvu ..., 2009).

3.7 PREDSTAVITEV IZBRANIH PRIMEROV URBANIH VRTOV V LJUBLJANI

3.7.1 Ureditev vzorčnih vrtičkov v Ljubljani

Med prebivalci Ljubljane je med gospodarskimi vsebinami zelo priljubljeno vrtičkarstvo, za katerega je značilna močna družbena in rekreativna komponenta. Mestna občina Ljubljana sledi trendu večjih evropskih prestolnic s tem, da si prizadeva za novo vrtičkarsko politiko in ureditev izvajanja dejavnosti urbanega vrtnarstva v prestolnici. Problematiko neurejenih razmer se ureja z opredelitvijo vrtičkov kot posebne namenske rabe prostora in urejanjem vzorčnih območij vrtičkov na zemljiščih v mestni lasti. Po zamisli podžupana MOL prof. Janeza Koželja in ureditvenih načrtih krajinskega arhitekta Dušana Stuparja, je Mestna občina Ljubljana uredila dve vzorčni vrtičkarski območji, eno v Štepanji vas (ob Gruberjevem prekopu) in drugo v Dravljah. Območji sta bili urejeni v letu 2010, ko se je v uporabo predalo 66 vrtičkov s skupnimi prostori. Ureditvi služita kot primer za bodoče urejanje vseh vrtičkarskih območij v Ljubljani. Gre za vzorec⁴¹, po katerem si bodo posamezniki, ob upoštevanju vseh funkcionalno oblikovalskih pogojev, lahko v prihodnje sami urejali vrtičke (Krajinaris.si, 2009; Mestni vrtički, 2010).

⁴¹ Kot navaja Lokarjeva (2009), bodo vrtičkarji tipske ute lahko postavili še v Črnučah, Zalogu, Hrušici, Vižmarjah, Šentvidu, Podutiku, Šiški, za Bežigradom, na Viču, Brdu, Rudniku, Barju, Slapah, Obirju, med Malim grabnom in južno avtocesto ter južno od Livade.

Slika 25: Vzorčni vrtički Štepanja vas (Mestni vrtički, 2010).

3.7.1.1 Oblikovanje

Zasnova območja je osnovana na prilagodljivosti in s tem namenom sta ločena servisni in pridelovalni del območja. Za prilagodljivost zasnove je poskrbljeno tudi z delitvijo zemljišč (povečevanje, združevanje ali zmanjševanje zemljišč), kar omogoča infrastrukturna mreža. Na območju vrtičkov v Štepanjskem naselju je urejenih 14 vrtičkov na 2749 m² površine, v Dravljah pa 51 vrtičkov na 4694 m² površine (Lokar, 2009). Vrtički so komunalno opremljeni, prav tako je poskrbljeno za enotno opremo. Vsak posamezni vzorčni vrtiček, v velikosti 50 do 150 kvadratnih metrov⁴², je opremljen z vso potrebno infrastrukturo, leseno vrtno lopo (oz. zabojem za shranjevanje orodja) in ogrado. Ob vstopnem območju je urejeno parkirišče, servisne površine, otroško igrišče, skupni prostor za druženje (in piknik) ter stranišči. Celotno območje je zamejeno z ograjo. Poleg že omenjene enotne ograje, urejenega parkirišča in sanitarij, je za enotno funkcionalno in oblikovno zasnovo posameznega vrtičkarskega območja poskrbljeno še z urejenim načinom ravnanja z odpadki in oskrbo z vodo (STA, 2009).

Slika 26: Pogled na sanitarije, otroško igrišče in skupni prostor za druženje (STA, 2009).

⁴² Na območju Štepanje vasi večina vrtičkov meri med 83 in 120 m², medtem ko so trije vrtički nekoliko večji (STA, 2009).

Slika 27: Vzorčni vrtički Štepanja vas (Mestni vrtički, 2010).

3.7.1.2 Pravna določila

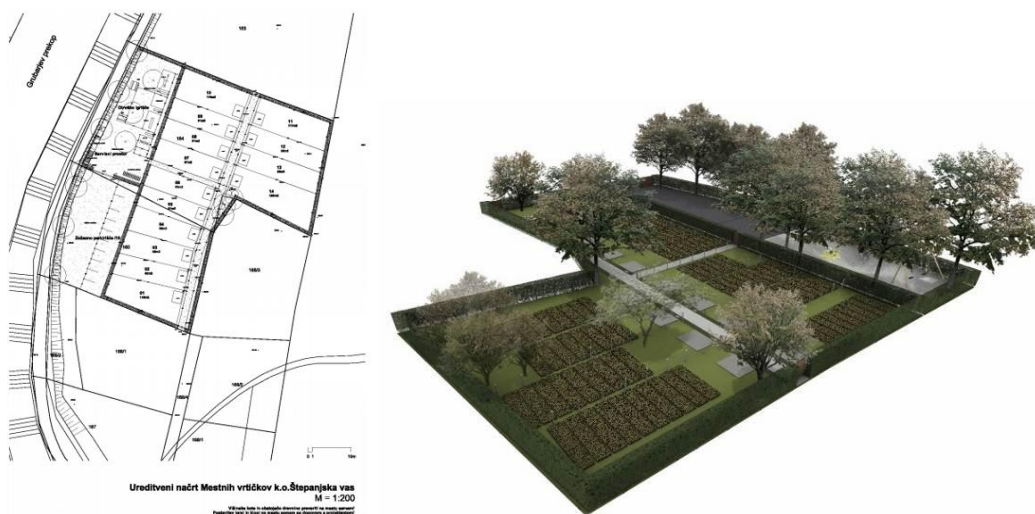
Glede na določila Pravilnika za urejanje območij vrtičkov (2009), se vrtički v lasti občine oddajajo v zakup osebam s stalnim prebivališčem na območju MOL, ki v Ljubljani nimajo v lasti zemljišča, ki bi bilo primerno za vrtičkarsko rabo. Občani lahko vrtiček najamejo za dobo od 1 do 5 let. Na podlagi pravilnika imajo prednost pri najemu vrtička prosilci starejši od 60 let in z nizkimi dohodki. Najemniki vrtičkov so dolžni plačevati letno najemnino⁴³, obratovalne stroške in stroške rednega vzdrževanja (elektrika, voda, odvoz smeti, vzdrževanje skupne lope za orodje, sanitarij in parkirišča) (Lokar, 2009). Obratovalni stroški in stroški rednega vzdrževanja se plačujejo dvakrat letno na podlagi dejanske porabe, ki se obračuna na podlagi velikosti posameznega vrtička⁴⁴ (STA, 2009).

Slika 28: Ureditveni načrt in prostorski prikaz mestnih vrtičkov Dravlje (Razpisna ..., 2009; Krajinaris.si., 2009).

⁴³ Cena najema vrtička se obračuna po velikosti zemljišča. »Po uradni cenoitvi zakupnine bo MOL za vrtiček, velik 60 kvadratnih metrov, ki ima zabojnik za smeti in urejen dostop do vode, zaračunala 67 evrov na leto, kar pomeni, da bo zakup kvadratnega metra zemlje stal 1,1 evra na leto« (Lokar, 2009).

⁴⁴ Po normalni porabi naj bi znašali približno pet evrov na mesec (Lokar, 2009).

Slika 29: Ureditveni načrt in prostorski prikaz mestnih vrtičkov Štepanjska vas (Razpisna ..., 2009; Krajinaris.si., 2009).

3.7.1.3 Pomanjkljivosti

Podpredsednica Društva vrtičkarjev Ljubljana, Marina Dolinar (cit. po STA, 2009), je mnenja, da so tovrstni vrtički premajhni za obrobje mesta in je zaskrbljena, da bi se iz obstoječega vrtičkarskega naselja, sčasoma lahko razvilo barakarsko naselje. Tovrstni tip vrtičkov naj bi po mnenju Dolinarjeve (cit. po STA, 2009) bil primeren zgolj za lokacije ob blokovskih naseljih. Dolinarjeva (cit. po STA, 2009) kot pomanjkljivost novih tipskih območij navaja še: neustrezno umeščenost otroškega igrišča, ki je obrnjeno proti vodi; pomanjkljivo zapiranje vrat, ki ne omogočajo varnosti otrok; pomanjkanje sence na vrtičkih; neustreznost zemljine na območju, ki naj bi bila nerodovitna še vsaj nekaj let; in visoke stroške predvidene za vrtičkarje, ki jih morajo plačevati poleg najemnine.

Povzeto po Šuklje Erjavec (2014), je v zasnovi vzorčnega modela vrtičkarskega območja, zelo malo pozornosti namenjene prostorski kakovosti in »urbanosti« samih zelenih površin. Predlagan model je zelo formalen in funkcionalen, ter vključuje strogo urejene elemente, ki močno odsevajo podeželski značaj pridelovanja hrane. Večina območja je funkcionalnega značaja, namenjena pridelavi hrane. Razpoložljive parcele različnih velikosti so urejene v strogem mrežnem redu, vsaki parceli pa pripada v naprej zgrajena vrtna lopa. Ob vhodu je umeščena manjša skupna površina z majhnim igriščem in/ali shajališčem, parkirišče in drugi funkcionalni elementi. Kljub temu, da je zemljišče v lasti mesta, je uporaba območja namenjena zgolj vrtnarjenju in vrtičkarjem kot edinim uporabnikom. Sama zasnova modela vrtičkarskega območja namreč izključuje druge mestne prebivalce. Odzivi ljudi ob uvedbi novih modelov vrtičkarskih območij so bili večinoma negativni; zasnova se jim je zdela preveč formalna, urejena, nečloveško nenaravna in podobno. Ne gre pa pozabiti, da se lahko stvari sčasoma, ko oblikovanje prostora prevzame narava, tudi zelo spremenijo.

3.7.2 Skupnostni urbani vrt Onkraj gradbišča

Gre za skupnostni urbani vrt, katerega kontekst je izrazito urban, saj se nahaja v samem središču mesta Ljubljana - med gosto poseljenim stanovanjskim območjem in v bližini glavne železniške postaje, med Resljevo in Kotnikovo ulico. Projekt *Onkraj gradbišča* je začelo neprofitno Kulturno umetniško društvo Obrat (KUD Obrat) v sodelovanju z neprofitno organizacijo Bunker, ki se ukvarja z organizacijo in izvedbo kulturnih dogodkov. Projekt⁴⁵ je začel nastajati avgusta 2010, kot del programa »Vrt mimo grede«, ki se osredotoča na različne načine oživljanja ljubljanske soseske Tabor. Šlo je za neke vrste gverilsko vrtnarjenje; pobudniki so skupaj s prebivalci soseske in drugimi zainteresiranimi ljudmi zasedli in začeli v skupnostni urbani vrt preoblikovati dolgo zapuščeno in ograjeno stavbno zemljišče v občinski lasti (Šuklje Erjavec, 2014).

Slika 30: Vrtniki *Onkraj gradbišča* leta 2010 (foto: Kos, cit. po Zajc, 2013).

3.7.2.1 Organizacija

Povzeto po KUD Obrat (2011) je bilo pri snovanju novega skupnostnega vrta v Ljubljani, sprva potrebno ugotoviti lastništvo zemljišča in njegov status. Ugotovili so, da je lastnik zemljišča Mestna občina Ljubljana in, da zemljišče zaradi zaščitne ograje, ki ga v celoti obdaja, ni obravnavano kot javna površina. Nadalje so preko vabil in plakatov k sodelovanju (načrtovanju, oblikovanju in uporabi lokacije) povabili prebivalce četrti Tabor in drugo zainteresirano javnost. Preden so odprli vrt, so želeli prisluhniti potrebam in željam ljudi ter preveriti smiselnost ideje o tem, da bi degradirano zemljišče odprli za začasno rabo in ga preuredili v zelen skupnostni prostor. To so počeli z neformalnimi pogovori in na sestankih z okoliškimi prebivalci in ostalimi, ki jih je to zanimalo. Udeleženci so v pogovoru izpostavili potrebo po zelenem prostoru, vrtovih in prostoru za

⁴⁵ Po navedbah Šuklje Erjavec (2014), v projektu trenutno sodeluje okoli 100 ljudi, ki vzdržujejo približno 40 vrtnikov in se udeležujejo različnih javno in skupnostno naravnanih dogodkov.

druženje. Začetnim akcijam urejanja zemljišča poleti, jeseni in pozimi 2010, so se poleg organizatorjev le izjemoma pridružili tudi prostovoljci. Decembra 2010 so s pogodbo o začasnem brezplačnem najemu zemljišča dobili še podporo Mestne občine Ljubljana. Na občini jim pogodbo vsako leto znova podaljšajo. Na povabilo organizatorjev s sloganom »Naredi si svoj vrt« spomladi 2011, se je odzvalo dvajset okoliških prebivalcev, ki so se udeležili sestanka in pričeli s postavljanjem svojih gredic.

V skupnostnem vrtu Onkraj gradbišča so sprejeli tri osnovna pravila souporabe prostora skupnostnega urbanega vrta (KUD Obrat, 2011):

- vsak si izdelava svojo gredico oz. sodeluje pri njeni izdelavi,
- vsak udeleženec mora poleg skrbi za svoj vrt prevzeti tudi del skrbi za skupni prostor,
- pri vrtnarjenju ni dovoljena uporaba kemičnih sredstev.

O drugih pravilih souporabe prostora poteka med organizatorji in udeleženci sprotno dogovarjanje skozi razvoj projekta. Vsak nov član, ki podpiše pristopno izjavo, dobi ključne vhodnih vrat in vrtno lope namenjene shranjevanju skupnega orodja (KUD Obrat, 2011).

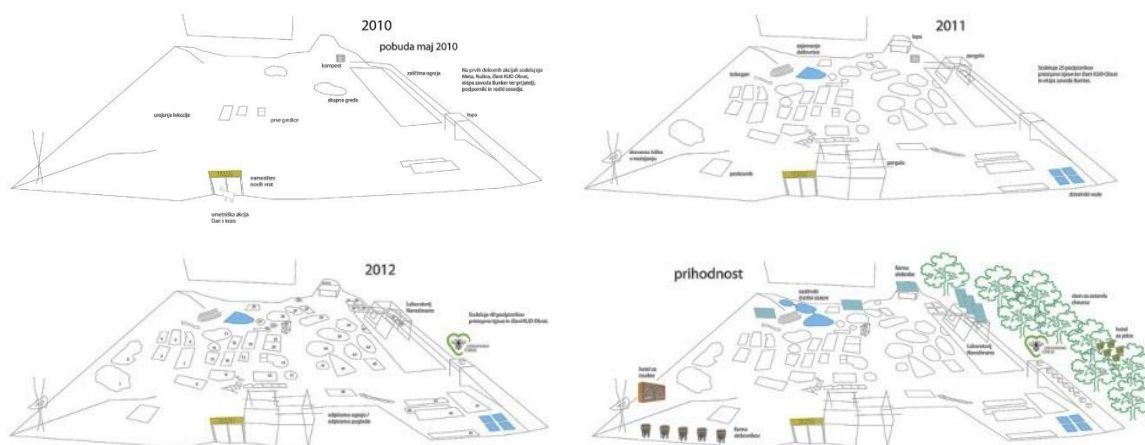
3.7.2.2 Skupnost in sodelovanje

Onkraj gradbišča je projekt skupnostnega urbanega vrta na degradiranem zemljišču v Ljubljani. Gre za primer samoorganiziranega urejanja mestnega prostora oziroma eno izmed pobud, »ki v ospredje postavljajo potrebo po drugačni oživitvi mest, in v katerih je prostor konstitutivna dimenzija družbene akcije« (Jurman, 2014). Kot še pravi Jurmanova (2014), je cilj projekta preveriti in predstaviti potencialne mestnih degradiranih območij in možnosti za njihovo prevrednotenje z začasnimi in skupnostnimi intervencijami. Ob enem se spodbuja »procesualno in participativno prostorsko načrtovanje in urejanje ter urbano ekološko vrtnarjenje« (Praktični ..., 2012). Posebno pomemben vidik projekta predstavlja vloga javnosti in njeno aktivnejše vključevanje v postopke odločanja o razvoju in urejanju mestnega prostora. Jurmanova (2014) pojasnjuje, da soudeležba javnosti v urbanističnem in arhitekturnem načrtovanju danes po eni strani predstavlja priložnost za preseganje omejitev neoliberalne urbane politike, katere glavna cilja sta gospodarska rast in maksimiranje dobička, hkrati pa nudi priložnost za nove opredelitve urbanistične in arhitekturne prakse.

V projektu sledijo ideji skupnosti, ki ni mišljena kot homogena enota (kolektiv), temveč skupnost kot oblika odnosov⁴⁶. Po besedah Jurmanove (2014), je prostor dejansko zaživel

⁴⁶ Jurmanova (2014) pojasnjuje, da je za homogeno skupnost značilno, da se poleg razlik in protislovij brišejo tudi kreativna nesoglasja, produktivna nasprotja in pogajanja, ki se pri projektih skupnostnih vrtov neobhodno pojavljajo (ob deljenju prostora, vode, orodja, nalog, časa itd.). Pri tem se velik pomen pripisuje ravno dogovarjanju odnosov med razlikami in ne toliko potrjevanju skupnega, ki temelji na podobnosti. »V

kot skupen, »vključeni v *Onkraj gradbišča* pa smo se z našo raznolikostjo in različnimi intencami glede sodelovanja ter nepredvidljivostjo in ustvarjalnostjo, ki ju prinaša skupna udeležba v takem projektu, povezali v začasno eksperimentalno skupnost« (Jurman, 2014: 5). Jurmanova (2014) primerja neenotno podobo skupnostnega vrta Onkraj gradbišča s skupnostjo, ki sestoji iz fragmentov, saj se razvija skozi projekt. Vrtnarjenje je lahko »dejavnost in proces za izoblikovanje odnosov« (Jurman, 2014: 6) med udeleženci skupnostnega urbanega vrta in onkraj njega. »V primerjavi z drugimi vrtovi po Ljubljani je ta skupnostni in deluje bolj povezovalno« (Zajc, 2013). Občasno so v vrtu organizirana predavanja, delovne akcije, pikniki, večerne projekcije in drugo. Vsi vrtnarji si delijo eno skupno lopo z orodjem, prav tako si delijo semena, ki jim jih vsako leto podari Semenarna Ljubljana. V primeru, da je kateri izmed uporabnikov nekaj časa odsoten in ne more skrbeti za svoj vrtniček, postavi nanj majhno belo zastavico, kar pomeni prošnjo, da ostali udeleženci skrbijo za njegove rastline.

Slika 31: 3D prikaz – od pričetkov v 2010 do pogleda v možno prihodnost (avtorica: Woelle, cit. po Onkraj ..., 2013).

3.7.2.3 Oblikovanje

Povzeto po Šuklje Erjavec (2014), je območje obenem oblikovano in ne-oblikovano. Za ureditev skupnostnega vrta ni bil pripravljen noben strokoven krajinsko oblikovalski projekt. Osnutek načrta za prostorsko organiziranje zemljišča je nastal na podlagi umetniškega dogodka imenovanega »Dan s kozo«, pod vodstvom arhitektke in vizualne umetnice Polonce Lovšin. Z dogodkom so na simbolni način pod vprašaj postavili klasično prostorsko načrtovanje. Omenjeni načrt sicer ni bil prenesen v prostor, saj so se kasneje odločili za načrtovanje prostora z aktivnim vključevanjem okoliških prebivalcev in drugih zainteresiranih ljudi. Oblikovalski posegi se še vedno nadaljujejo, kot neke vrste

nasprotju z idejo skupnosti, ki temelji na ideji identitete in pripadanja (*biti v*), ki je vedno izključujoča do drugih/zunanjih, v projektu stremimo k skupnosti, ki proizvaja bolj odprte in fluidne odnose in na ta način spodbuja občutek *biti z*« (Jurman, 2014: 6).

oblikovanje od spodaj navzgor, pri čemer uporabniki neprestanoma spreminjajo in razvijajo območje skupnostnega vrta.

Zemljišče skupnostnega vrta v središču prestolnice, veliko 1000 m², je prej dolgo časa mirovalo kot zaprto gradbišče. V letih mirovanja so ga prekrile vrbe, breze in drugo divje rastje ter smeti. V prvi fazi urejanja območja so potekala različna dela: namestitev vrat za dostop do zemljišča, čiščenje, spoznavanje in ohranjanje samoraslih dreves ter divjih rastlin, in navoz zemlje. Okoliški prebivalci so v sodelovanju z organizatorji, spomladi 2011, začeli s postavljanjem svojih gredic. Njihove lokacije so določali sproti, pri čemer so pazili le, da so med gredicami ostale poti in skupni prostori. Pri izdelavi gredic so sledili načelu reciklaže, pri čemer so glavne materiale za uporabo našli kar na sami lokaciji (odpadni les in kamni). Ker je podlaga skupnostnega vrta zbit pesek, so gredice narejene iz lesenih kvadrov, v katere je nasuta zemlja, ki jo je potrebno vsako leto dodajati. Na območju vrta so za otroke uredili dva peskovnika in tobogan. Poleg vrtičkov je urejena še ploščad s stoli, ki vabijo udeležence k druženju - osnovnemu namenu projekta (KUD Obrat, 2011).

Slika 32: Gredice iz recikliranih materialov (foto: Abram, cit. po Zajc, 2013); skupna vrtna uta, v kateri shranjujejo orodje in semena; ter ploščad namenjena druženju, opremljena s podarjenimi stoli (Logar, 2011a).

4 ŠTUDIJA PRIMERA: ANALIZA SKUPNOSTNEGA URBANEGA VRTA V MARIBORU

4.1 URBANI KONTEKST

Maribor je po velikosti drugo največje slovensko mesto in predstavlja »gospodarsko, prometno, kulturno, izobraževalno, znanstveno-raziskovalno, cerkveno, zdravstveno in oskrbovalno središče severovzhodne Slovenije« (Curk, 2000: 117). Mesto je prostorsko umeščeno na presečišče prometnih poti iz srednje v jugovzhodno Evropo ter iz zahodne srednje Evrope v Panonsko nižino. Nahaja se v neposredni bližini meje z Avstrijo in predstavlja prag v našo državo in tudi na Balkan (Predstavitev ..., 2014). Po podatkih iz leta 2013 meri površina naselja 41,00 km², naselje pa ima skupno 94.809 prebivalcev⁴⁷.

4.1.1 Razvoj urbanih vrtov v Mariboru

Za vrtnarstvo v Mariboru je značilna dolga tradicija. Prvi zgleden primer načrtovanega individualnega vrtnarstva v Mariboru predstavlja avstro-ogrski **ureditve vrtov v železničarski koloniji na Taboru**⁴⁸ iz leta 1872. Prebivalci železničarske kolonije so že sredi 19. stoletja gojili zelenjavo in sadno drevje na skupnostnih površinah. V 80. letih 20. stoletja so se avstro-ogrski vrtničarski ureditvi pridružile še ureditve vrtničarskih površin z improviziranimi vrtnimi lopami, ki so jih uporabljali priseljenci iz nekdanje Jugoslavije. Primer tovrstne ureditve je bil umeščen v mestno četrt Radvanje (Urbane brazde, 2012).

S časom so številni vrtovi postajali vse pomembnejši del urbane kulture Maribora, pri čemer gre povečanje površin urbanih vrtov pripisati zlasti rasti industrije in priseljevanju ljudi, sprva iz avstro-ogrskih dežel, nato pa še iz republik Jugoslavije. Omeniti velja tudi primer **celostne ureditve večje vrtničarske površine v Stražunskem gozdu**, ki je bila predvidena (z odlokom iz leta 1986) v urbanističnem načrtu iz osemdesetih let 20. stoletja. »Čeprav se načrt nikdar ni v celoti uresničil, pa še danes velja za okoljsko, krajinsko,

⁴⁷ Viri podatkov: Centralni register prebivalcev in Register tujcev, MNZ ter Register prostorskih enot, GURS Stanja; 1. 1. posameznega leta (Statistični urad ..., 2013). Površina občine meri 147,5 km² (Mestna ..., 2012).

⁴⁸ Povzeto po Urbane brazde (2012), je bila leta 1846 do Maribora speljana t.i. Južna železnica, ki je potekala v smeri Dunaj-Trst. Družba Južnih železnic se je leta 1863, zaradi središčne lege mesta, odločila zgraditi delavnice za popravilo in obnovo voznega parka v Mariboru. Skupaj z delavnicami so zgradili tudi stanovanja za delavce in uradnike, v glavnem priseljence iz drugih držav, ki so v koloniji razvili svojevrsten način življenja. Okoli vsake hiše s štirimi ali osmimi stanovanji je bil vrt, enakomerno razdeljen med družine, ki so si delile hišo. Na ta način je vsaki družini bil omogočen dostop do svojega vrta, ki je vključeval: vrt z vrtninami, ograjen s plotom predpisane velikosti in oblike, sadna in okrasna drevesa, ter ploščad z motivom štirih dreves pred zatrepnimi fasadami hiš v novi koloniji. Okolica naselja je bila celostno izdelana; načrtovan je bil skupnostni drevored in mestni vodnjak, družine pa so si delile estetsko izdelane vrtno lope.

arhitekturno in sociološko daleč najbolj izdelan primer urbanega vrtnarstva« (Urbane brazde, 2012).

Slika 33: Prostorska kakovost železničarske kolonije v Mariboru se izraža preko oblikovne in urbanistične razsežnosti, ki se zrcalita v: tlorisni mreži, vrtovih⁴⁹ okoli stavb, arhitekturi, drevoredih in splošnem vzdušju (Zgodovina ..., 2005).

4.1.2 Območja urbanih vrtov v Mariboru

Mestna občina je v preteklosti v Mariboru in na njegovem obrobju nekaj površin namenila za urbane vrtove, vendar gre za delne ureditve, ki ne zadostujejo velikim potrebam po vrtovih (Urbane brazde, 2012). Klemenčič (2011: 65) navaja 285.316 m² površin vrtničkov v Mariboru⁵⁰. Po navedbah Carterja (2009), se lokacije večjih vrtničarskih območij v Mestni občini Maribor (MOM) trenutno nahajajo: v Morskem jarku pri Kungoti, ob Stražunu, ob Obrežni ulici na Studencih, in v Borovi vasi na Dravograjski ulici. Ostale manjše lokacije vrtničarskih območij so razpršene po MOM: Tezno, Pobrežje, Kamnica, Tabor itd. Kompleks vrtov pri Fontani upravlja Društvo Vrtniček čriček. Število vrtov na občinski zemlji se je v zadnjih letih zmanjšalo zaradi prodaje občinskih zemljišč in gradnje. Delno so manko zapolnili vrtovi v Morskem jarku, kjer vrtnički merijo od 50 do 120 m², drugje pa do 200 m² (Šubic, 2009). Povzeto po Carter (2009), večina vrtničarskih območij v Mariboru ni najbolj vzorno urejena, kljub temu, da so že več let v uporabi. Izmed vrtničarskih območij v Mariboru naj bi bilo najbolj urejeno zemljišče v Morskem jarku. To zemljišče je ograjeno, stroški urejene vodne napeljave se poračunajo in delijo med vse uporabnike, dovoljeno je postavljanje tipskih vrtnih utic, za potrebno organizacijo in urejanje zadev povezanih z vrtničarskim območjem, pa poskrbijo vrtničarji kar sami. V primeru, da želi občan Mestne občine Maribor najeti mestni vrtniček⁵¹, mora podati vlogo na Javno podjetje za gospodarjenje s stavbnimi zemljišči.

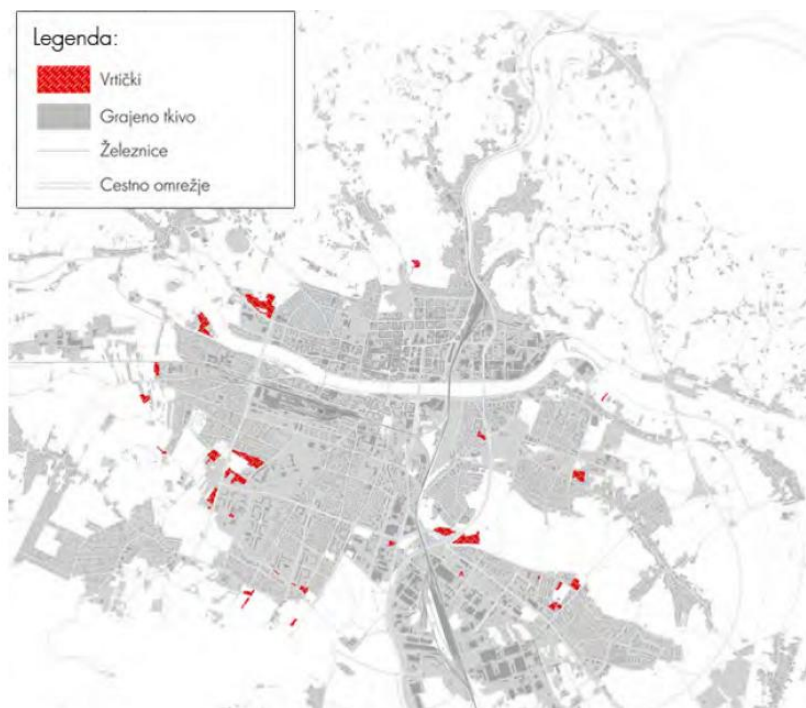
Številna območja mestnih vrtov v Mariboru so bila ukinjena zaradi gradnje večjih trgovskih kompleksov, kar pa ne predstavlja edinega razloga za zapiranje vrtničarskih

⁴⁹ Poleg arhitekturno poenotenih večstanovanjskih stavb, predstavljajo pomemben element kolonije pravokotni vrtovi, ki se vežejo na posamezna stanovanja v hišah, in jih označujejo smotrno umeščene drvarnice.

⁵⁰ Podatki veljajo za, v diplomski nalogi Zeleni sistem mesta Maribor (Klemenčič, 2011), določeno območje obdelave, ki obsega mestni prostor za katerega je bila izdelana urbanistična zasnova mesta.

⁵¹ Po navedbah Carterja (2009), je cena najema za eno leto v letu 2009 znašala 0,19 evrov na m² zemljišča.

območij. Največja vrtičkarska kolonija pri Vrbanskem platoju, ena izmed redkih organizirana kot društvo, je bila na primer soočena s počasnim zapiranjem zaradi črpališča pitne vode (Urbane brazde, 2012). Zaradi tovrstnih zapletov ostaja veliko meščanov brez zelenega vrtička in prepuščenih lastni iznajdljivosti.

Slika 34: Razporeditev vrtičkov po grajenem tkivu mesta Maribor (Klemenčič, 2011).

4.2 SPLOŠNE ZNAČILNOSTI

Skupnostni urbani eko vrt v Borovi vasi v Mariboru je nastal pod okriljem *Evropske prestolnice kulture (EPK) 2012 – Maribor in partnerska mesta*, natančneje kot del programskega sklopa *Urbane brazde*. Slednjega je vodila Marta Gregorčič, ki je, s skupino strokovnjakov in raziskovalcev, na območju Maribora vzpostavila vzorčni skupnostni urbani vrt. Projekt *Urbano vrtnarstvo* je potekal pod vodstvom skupine mladih strokovnjakov, glavni koordinator projekta je bil Matej Zonta, z njim pa so sodelovali še Simona Trčak, Anton Komat, dr. Milojka Fekonja, Denis Ploj in Mateja Koler (Urbane brazde, 2012). Glavnina projekta je temeljila na vzpostavitvi alternativnih skupnostnih vrtov v Borovi vasi⁵² (lokacija v bližini velike koncentracije blokovskih naselij), po zgledu evropskih primerov skupnostnega urbanega vrtnarstva. Jeseni 2011 je tako na zemljišču v Borovi vasi, s pomočjo prebivalcev sosednjih blokov, začel nastajati vzorčni primer ekološkega urbanega vrtnarstva, ki prerašča v primer dobre prakse.

⁵² Ker so želeli popestriti pedagoški proces in poudariti stik z naravnim okoljem, so predvideli še permakulturne, metuljne in sadne vrtove ob vrtcih in šolah (projekt izobraževalno-rekreacijski vrtovi v javnih institucijah – mestna četrt Tezno) ter ob domovih za starejše občane.

4.2.1 Vrsta urbanega vrta

Povzeto po Zonta (2012b), tovrstna oblika skupnostnega urbanega eko vrta kot so jo predvideli snovalci projekta v Mariboru, v Sloveniji poprej še ni obstajala. V Sloveniji na splošno prevladuje bolj individualno vrtičkarstvo, za katerega je značilno, da vsak vrtičkar postavi svojo ograjo in vrtno lopo. Vendar pa si tudi pri tovrstnih oblikah vrtičkarstva, ljudje izmenjujejo semena, sadike, orodje in nasvete, kar lahko prerase v druženje in prijateljstvo ter v razvoj določenih oblik skupnosti. Iz vidika organizacije skupnosti v sklopu projekta urbanega vrta, je v Sloveniji edini znani primerljivi primer projekt Onkraj gradbišča v Ljubljani. Pri snovanju skupnostnega urbanega vrta v Mariboru so se v glavnem zgledovali po praksah iz tujine – iz Avstrije, Nemčije, Anglije, Irske in ZDA. Prav tako pa so se zgledovali tudi po nikoli dokončani in uresničeni ideji o urbanističnem posegu (načrt ureditve vrtov v Stražunskem gozdu), sprejetem v odloku iz leta 1986.

4.2.2 Lokacija in zemljišče

Zemljišče namenjeno skupnostnemu urbanemu vrtu meri en hektar in se nahaja v neposredni bližini najbolj gosto poseljenega dela mesta – v Borovi vasi, umeščeni v mestno četrt Radvanje. Tik ob skupnostnem urbanem vrtu je vzporedno speljana obvodna sprehajalna pot, ki povezuje območje visoke gostote prebivalstva (Nova vas, Borova vas), rekreacijsko območje pod Pekrsko Gorco in rekreacijski gozd Betnava.

Slika 35: Izbor lokacije – kmetijsko zemljišče v občinski lasti na robu večstanovanjske pozidave (Urbane brazde, 2012).

Zonta (2012c) navaja, da ima društvo Urbani eko vrt, ki upravlja s skupnostnim vrtom, z občino sklenjeno desetletno pogodbo o zakupu zemljišča v Borovi vasi. Predvideno je, da bo vrt obstajal še dlje – 30, 40 let oz. za čas ene cele generacije, kar bi po mnenju Zonte (2012c), z rednim vzdrževanjem tudi lahko zagotovili. Najemnina, ki jo društvo Urbani

eko vrt plačuje občini za uporabo zemljišča je simbolična – letno znaša nekaj manj kot 200 evrov za celotno območje (Zonta, 2012c).

4.2.3 Uporabniki in vrsta uporabe

Skupnostni vrt v Mariboru sestavlja raznolika skupina vrtničarjev: z višjimi dohodki in socialno ogroženi, mlade družine in upokojenci. Udeleženci s pomočjo skupnostnega urbanega vrta uspešno zadovoljujejo dve potrebi: prehransko samooskrbo in medsebojno druženje. Na internetni strani društva Urbani eko vrt uporabniki skupnostnega vrta v Borovi vasi o vrsti rabe vrta na kratko povejo naslednje: »Vključitev v projekt Urbanih vrtov nam omogoča agronomsko opismenjevanje in vzpostavlja naš nov odnos do zemlje in okolja, novo zaznavanje javnih površin. Naši vrtovi vsak dan bolj postajajo ne samo prostor, kjer si bomo pridelali okolju prijazno zdravo hrano z nizkim ogljičnim odtisom, ampak prostor za druženje, kjer se tkejo nova poznanstva in prijateljstva. Nudijo nam ob tem še prostor za otroško igro, rekreacijo in sprostitev in tako nehote izboljšuje tudi naše zdravje in počutje« (Urbani EKO vrt, 2014).

4.2.4 Dodatne dejavnosti

Kot je zapisano v Pravilniku o delovanju skupnostnega urbanega eko vrta (2012) lahko neposredno na parceli skupnostnega vrta, pod okriljem društva Urbani eko vrt, potekajo različne dodatne dejavnosti, kot na primer: delavnice za otroke, dan odprtih vrat, obiski predstavnikov sorodnih organizacij in drugo. Med dodatne dejavnosti spadajo tudi: urejanje spletne strani društva oz. vrta, izdajanje publikacij povezanih z vrtom oz. dejavnostjo društva in strokovni ogledi. S predhodno odobritvijo vrtnega odbora, se lahko na vrtu organizirajo različni dogodki, kot na primer: pikniki, rojstni dnevi in letna srečanja vrtničarjev.

4.3 ORGANIZACIJSKI VIDIK

4.3.1 Izvedba projekta

Arhitekt Okretič Resulbegović (2013) opisuje izvedbo projekta skupnostnega urbanega vrta od začetkov do realizacije v sledečih točkah:

- iniciator projekta: programski sklop Urbane brazde pod okriljem EPK Maribor 2012;
- izbor lokacije: kmetijsko zemljišče v občinski lasti na robu večstanovanjske pozidave;
- zbiranje potencialnih najemnikov vrtov, izobraževanja na temo osnov vrtnarjenja, ekološke pridelave, permakulture in biodinamike;
- delovne akcije: čiščenje lokacije, zakoličenje, zasaditev dreves in grmičevja, čiščenje in urejanje okolice območja ter postavitev otroških igralskih igral;

- postavitve vrtnih lop za hrambo orodja, postavitve skupnostnega objekta in samoiniciativna izvedba priključka za vodo.

4.3.1.1 Uradni postopek vzpostavitve vrta

Uradni postopek vzpostavitve skupnostnega vrta je, po besedah Okretič Resulbegovića (2013), potekal v tem vrstnem redu:

- ustanovitev društva, izvolitev predsednika in vrtnega odbora;
- sprejetje Pravilnika o delovanju skupnostnega urbanega eko vrta (najemniki so imeli vpliv na nekatere točke pravilnika);
- najemna pogodba za zemljišče z občino (pobudniki vrta so od občine po simbolični ceni najeli hektar zemljišča v Borovi vasi);
- sklenitev pogodbe o izvajanju monitoringa za vsakoletno pridobitev ekološkega certifikata (UKC FK);
- pridobitev gradbenega dovoljenja za skupnostni objekt.

4.3.1.2 Društvo Urbani eko vrt

Za potrebe delovanja skupnostnega vrta je celotna skupnost vrtničkarjev v dotičnem mariborskem primeru ustanovila društvo *Urbani eko vrt* (UEV). Kot pojasnjuje Zonta (2012b), je društvo od mesta najelo zemljišče. Ob tem so se v društvu zavezali, da bodo vzdrževali celotno območje in skrbeli za nadzor vrtničkarjev, ki so pri obdelovanju vrtničkov dolžni upoštevati predpise za ekološko kmetovanje. Vsak vrtničkar, ki želi obdelovati gredico v skupnostnem urbanem vrtu, mora biti včlanjen v vrtničarsko društvo.

V Statutu društva Urbani eko vrt (2012) je vrtničarsko društvo opredeljeno kot »prostovoljno, samostojno in nestrankarsko združenje posameznikov in pravnih oseb, ki z ljubiteljskim delovanjem uresničujejo svoje interese in želje po vrtnarjenju, po druženju, menjavi, interakciji, samooskrbi in učenju ekološkega vrtnarjenja« (Statut ..., 2012). Nameni in cilji društva (oz. glavne naloge) kot so zapisani v statutu (Statut ..., 2012), so sledeči:

- učenje vrtnarjenja in pomena varne prehrane;
- organizacija vrtnarskih delavnic;
- sodelovanje članov pri ustvarjanju skupnosti v mestnem vrtu;
- promocija skupnostnega urbanega vrtnarjenja preko predavanj, tečajev, seminarjev, ekskurzij, strokovne literature in s sredstvi javnega obveščanja;
- spoznavanje načel ekološkega vrtnarjenja;
- ohranjanje biotske pestrosti kulturnih rastlin (povezovanje z lokalno Semensko knjižnico);
- sodelovanje s tujimi strokovnjaki s področja delovanja skupnostnih urbanih vrtov;

- sodelovanje z ustanovami in organizacijami, ki se strokovno ukvarjajo s skupnostnimi urbani vrtovi, zdravim načinom življenja, trajno lokalno preskrbo s hrano ipd.;
- sodelovanje pri oblikovanju predpisov s področja skupnostnega urbanega vrtnarjenja.

Društvo si prizadeva za izpolnitev namenov in ciljev preko izvajanja naslednjih dejavnosti (Statut ..., 2012):

- upravljanje vrta (zemljišče, skupnostni prostori, nasadi ipd.);
- organiziranje predavanj, seminarjev, delavnic in posvetov za člane društva;
- pomoč pri učenju (alternativnega) vrtnarjenja;
- organizacija ekskurzij, strokovnih prireditev in gostovanj;
- povezovanje s sorodnimi društvi in organizacijami;
- informiranje na področju skupnostnega urbanega vrtnarjenja (društvene brošure, letaki, ...) itd.

Organe društva sestavljajo: občni zbor, upravni odbor (štirje člani in en predsednik upravnega odbora) in predsednik (predsednik društva je ob enem predsednik upravnega odbora). Najvišji organ društva je občni zbor, ki ga sestavljajo vsi člani društva (Statut ..., 2012).

4.3.2 Pravila vrta

4.3.2.1 Najem vrtička

Pogodbo o uporabi vrtička na skupnostnem urbanem vrtu v Borovi vasi lahko sklenejo samo člani društva UEV. Član društva lahko sklene pogodbo o uporabi vrtička za eno koledarsko leto z možnostjo podaljšanja. Velikosti vrtičkov so vnaprej predpisane v pravilniku; bodoči najemniki vrtička v skupnostnem vrtu lahko izbirajo med gredico velikosti 50 m² ali 100 m². Uporabnik lahko prejme vrtiček v najem v skladu z razpoložljivostjo prostih vrtičkov. Izbiro vrtičkarja mora potrditi tudi vrtni odbor, ki preveri razpoložljivost vrtičkov in zmožnosti vrtičkarja (Kako do vrtička, 2013). Za vrtičkarje s posebnimi potrebami so na območju posebej urejene dvignjene gredice.

4.3.2.2 Način pridelovalne prakse

Skupnostni urbani eko vrt v Borovi vasi predstavlja primer prvega urbanega vrta s skupinskim potrdilom o ekološkem vrtnarjenju v Sloveniji (Urbane brazde, 2012). Certificirana ekološka pridelava je postavljena v samo izhodišče skupnostnega urbanega vrta. Po pravilniku (Pravilnik o delovanju ..., 2012) se lahko na vrtičku uporablja izključno sredstva, ki so v skladu s pravili ekološkega kmetovanja; uporaba sintetičnih fitofarmacevtskih sredstev in mineralnih gnojil je prepovedana.

4.3.2.3 Upravljanje urbanega vrta

Za upravljanje vrta skrbi vrtni odbor (upravitelj vrta, tajnik/blagajnik in član društva), ki ga za obdobje enega leta izvoli večina vrtničarjev (Pravilnik o delovanju ..., 2012). Povzeto po Zonta (2012c) je naloga vrtnega odbora, da skrbi za delovanje vrta v skladu s sprejetim pravilnikom. V primeru, da vrtničarji ne izvolijo vrtnega odbora, je za njegove naloge zadolžen upravni odbor društva. V društvu UEV sta določena dva organa upravljanja: upravni odbor in koordinatorji posamičnih lop (8-12 vrtničarjev, ki si med sabo delijo po eno lopo, skupaj izberejo svojega predstavnika). Upravni odbor je zadolžen za odločanje o administrativno-tehničnih zadevah. Med vrtničarji se je spontano razvila samoupravljalvska struktura. Prav tako so vrtničarji sami določili pravila delovanja vrta zapisana v pravilniku (Pravilnik o delovanju ..., 2012), ki jih morajo upoštevati vsi udeleženci. Namen pravilnika je urejanje delovanja skupnostnega vrta v Borovi vasi. V pravilniku (Pravilnik o delovanju ..., 2012) je podrobneje obravnavanih deset glavnih tematik: splošne določbe; upravljanje urbanega eko vrta; ureditev vrta (vrtnički, poti in nasadi, skupni objekti itd.); sodelovanje in obveznosti vrtničarjev v vrtu; plačevanje prispevkov; uporaba vrtnička; prenos vrtnička med vrtničarji ali tretjimi osebami; dodatne dejavnosti na vrtu; kršitve pravil in sankcije; ter končne določbe.

4.3.2.4 Plačevanje prispevkov

Po pravilniku (Pravilnik o delovanju ..., 2012), je dolžnost vsakega vrtničarja, da enkrat na leto, pred podpisom pogodbe o uporabi vrtnička, pri zboru društva poravna društveno članarino in prispevek za uporabo vrtnička (1,70 evrov za najem vrtnička velikosti 50 m², in 3,40 evrov za najem vrtnička velikosti 100 m²)⁵³, skupnih objektov ter površin v vrtu. Letni prispevek zajema: sorazmerni delež najemnine parcele; sorazmerni delež stroškov nadzora ekoloških standardov; stroške vode; stroške odvoza odpadkov; rezervni sklad za vzdrževanje skupnih poti, objektov, otroškega igrišča itd. Kot navaja Zonta (2012c), se skupni strošek za vrtničarja v skupnostnem vrtu, v enem letu giblje med 35 in 50 evrov oziroma nekje 1,1 evrov za 1 m² površine na leto. Poleg stroškovnih obveznosti je vrtničkar dolžen še nekaj časa nameniti udeležbi na skupnih sestankih in delovnih akcijah.

4.4 DRUŽBENI VIDIK

4.4.1 Skupnost in sodelovanje

Organizatorji skupnostnega vrta v Mariboru so želeli sestaviti čim bolj raznoliko skupino vrtničarjev – od tistih z višjimi dohodki do socialno ogroženih, od mladih družin do upokojencev. Kot pojasnjujeta Kumer – Murč in Zorko (2014), je bila ideja, da bi se na vrtovih med sabo aktivno družili različni ljudje, in se ob tem morda povezali v različnih

⁵³ (Zonta, 2012c)

zanimanjih tudi izven vrtov. Skupina vrtničkarjev naj bi na nek način delovala kot model povezane družbe v malem, v kateri bi vrtničkarji postopoma in spontano razvili zavest o pripadnosti do vrta. Kumer - Murč in Zorko (2014) dodajata, da je v izvajanju sobivanja v praksi prihajalo do zapletov, ne glede na to, da je bilo bistvo tega projekta prav ustvarjanje skupnosti. Šele po preteku nekaj let se bo na skupnostnem vrtu v Borovi vasi jasneje pokazalo ali so ljudje uspeli ohraniti osnovno idejo skupnosti, ki po pričevanjih zaenkrat še deluje.

S pomočjo druženja na skupnostnem vrtu je veliko vrtničkarjev ponovno vstopilo v stik z bližnjimi sosedi iz blokov, s katerimi poprej niso spregovorili že več let ali pa jih morda niti niso poznali⁵⁴. Kumer – Murč in Zorko (2014) ocenjujeta, da se ljudje na skupnostnem vrtu v Borovi vasi ne družijo samo med obdelovanjem vrtničkov, temveč tudi ob popoldnevih in večerih, ko posedajo skupaj na klopcah, prirejajo piknike, klepetajo in se zabavajo. Kot pravi Zonta (2012c), so se z obnovitvijo stikov med ljudmi ponekod izboljšali tudi medsebojni odnosi ljudi v bloku. Tovrstne izkušnje dokazujejo, da lahko vrtničkarstvo pomaga pri ponovnem tkanju vezi med ljudmi, ki so se zaradi prevladujočega načina življenja v zadnjih desetletjih pretrgale.

Projekt urbanega vrta so načrtovali, pripravili in organizirali njegovi pobudniki. Ko je urbani vrt bil vzpostavljen in je začel delovati, so vodenje in upravljanje prepustili njegovim uporabnikom. Kumer – Murč in Zorko (2014) poudarjata, da gre za ključni trenutek v snovanju skupnostnega vrta, v katerem so se ljudje primorani naučiti samoiniciativnega vključevanja v skupnost in skrbeti za vrt ter ga upravljati. Delovanje skupnostnega vrta je od tistega trenutka popolnoma prepuščeno vrtničkarjem. Sčasoma lahko celoten projekt postane čisto običajen vrt, ki ne temelji na skupnosti in se ljudje med sabo komajda poznajo; po drugi strani pa se lahko osnuje in ohrani trdna skupnost ljudi, ki se med seboj poznajo, sodelujejo, si pomagajo in se družijo (Kumer - Murč in Zorko, 2014). Možni načini sodelovanja uporabnikov pri skupnih opravilih v skupnostnem vrtu so jasno določeni tudi v Pravilniku o delovanju skupnostnega urbanega eko vrta (2012). Nekatere izmed obveznosti, ki jih morajo z najemom vrta upoštevati in izpolnjevati vrtničkarji so na primer: aktivna udeležba skupnostnih akcij, sestankov, predavanj ipd., ter sodelovanje pri urejanju in vzdrževanju skupnih površin, objektov, vrtno opreme, orodja, strojev ipd. (Pravilnik o delovanju ..., 2012).

⁵⁴ Povzeto po Mlinar (1973: 230), najstarejši in v preteklosti tudi najpomembnejši osnovi združevanja ljudi sorodstvo in prostorska bližina (sosedski odnosi) v sodobnosti vse bolj izgubljata svoj pomen. Spremembe, ki sta jih povzročila procesa industrializacije in urbanizacije, povzročajo naraščajočo krizo v medčloveških odnosih, ki je postala osrednja problematika mnogih družboslovnih raziskav. V tradicionalni podeželski skupnosti je bila človeku več ali manj že z rojstvom določena bodoča skupna mreža medsebojnih odnosov z ljudmi. V sodobnem mestu se dogaja ravno nasprotno, saj je delež prostorsko in sorodstveno vezanih odnosov vse manjši, posameznik v medsebojne odnose vstopa vse bolj po lastni presoji. Omenjeno pa povečuje možnost, da posameznik kljub množici mestnih prebivalcev, ostane osamljen in zapuščen.

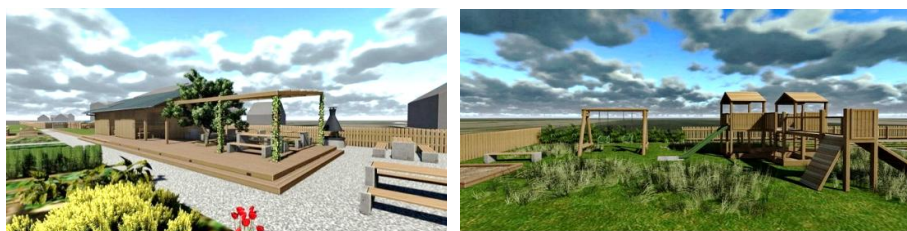
Povzeto po Zonta (2012c), je skupnost vrtničkarjev neke vrste »družba v malem« oziroma »skupnost v nastajanju«, zato se zlasti v začetku lahko pojavljajo nekatere težave. Znotraj nastajajoče skupnosti v skupnostnem vrtu v Borovi vasi, se problemi največkrat izražajo kot različni generacijski spori. Snovalci skupnostnega vrta so si ga zamislili kot »rodovitno mešanico« čim bolj različnih ljudi (po starosti in družbenem statusu). Toda v delovanju vrta je bilo kmalu zaznati vpliv generacijskih razlik, ki se je odražal v sporih med pripadniki mlajše in starejše generacije. Nesoglasja so sprožale predvsem različne zamisli o načinih obdelovanja vrtničkov in razlike v stopnji urejenosti oz. vizualni podobi, ki jo kažejo vrtnički. Pripadniki mlajših generacij, ki so čez dan večinoma zaposleni v službah in nimajo veliko časa za obdelovanje svojih vrtničkov, posledično v večini primerov vrtničkov nimajo urejenih na način, kot bi si morda želeli sosednji vrtničkarji. Na drugi strani pa pripadniki starejše generacije, navadno upokojenci, večinoma namenijo več časa obdelovanju svojih vrtničkov, zaradi česar so slednji pogosto vzorno urejeni. Kot se je izkazalo v primeru dotičnega skupnostnega vrta, so pripadniki starejših generacij pogosto vztrajali pri svojih načinih obdelovanja vrtničkov kot edinih primernih in pravih, saj jih sami prakticirajo že vrsto let. Kumer - Murč in Zorko (2014), avtorja filma o skupnostnem urbanem vrtu v Borovi vasi⁵⁵, pravita, da lahko ob opazovanju dogajanja na vrtu opazimo, da se sčasoma začne razvijati določena ideologija in iz nje izhajajoča pravila, ki jih začne podpirati skupina ljudi. Dogaja se na primer, da začnejo vrtničkarji, ki več časa preživijo na vrtu (navadno gre za starejše oz. upokojene ljudi), bolj strogo uveljavljati nekatera pravila, kljub temu, da so bila poprej demokratično določena skupaj. V primeru skupnostnega vrta v Borovi vasi se je na primer večina vrtničkarjev strinjala o določenem, t.i. pravem načinu vrtnarjenja, pri čemer pa so ostale alternativne oblike vrtnarjenja, s strani večine uporabnikov, bile razumljene kot nezaželene in moteče. Nerešeni spori med vrtničkarji, ki so nastali zaradi zgoraj omenjenih razlogov, so v primeru vrta v Borovi vasi privedli celo do skrajne situacije, ko sta iz vrta bili izključeni dve mlajši dekleti.

4.5 OBLIKOVALSKI VIDIK

Zasnovo območja sestavljata kombinacija urbanistične in krajinske zasnove. Oblikovni del idejne zasnove skupnostnega urbanega vrta sta pripravila arhitekt Sani Okretič Resulbegović (urbanistična zasnova) in krajinski arhitekt mag. Niko Stare (krajinska zasnova) (Okretič Resulbegović, 2013; Urbane brazde, 2012).

⁵⁵ Gre za dokumentarni film *Zelena utopija* avtorjev Urbana Zorka in Marka Kumra – Murča, ki je nastal po daljšem spremljanju dogajanja v skupnostnem urbanem vrtu v Borovi vasi.

Na območju je umeščenih osem lesenih **montažnih lop** (vsak objekt v velikosti 21 m²) namenjenih shranjevanju orodja, katere so postavljene na točkovnih temeljih in dvignjene nad terenom. Poleg prostorov za hrambo orodja je umeščen še zalogovnik za zbiranje deževnice s kapaciteto 1500 l in pergola s klopjo za druženje (Okretič Resulbegović, 2013). Južna stena lope je ozelenjena s trto, po pergoli pa se vzpenja kivi. Med infrastrukturnimi objekti na območju skupnostnega vrta po svoji pomembnosti najbolj izstopa leseni **skupnostni objekt** v velikosti 60 m², ki služi kot večnamenski prostor in lahko sprejme okoli 50 ljudi (Okretič Resulbegović, 2013). V njem se lahko odvijajo predavanja, srečanja, sestanki, zabave in drugo, ali pa služi preprosto kot zavetje pred dežjem. Poglavitna naloga skupnostnega objekta je, da preko različnih dejavnosti, ki potekajo v njem, spodbuja tvorjenje in povezovanje skupnosti. Zunaj pred objektom je urejena velika lesena terasa in pod pergolo so nameščene klopi, ki omogočajo druženje večjih skupin ljudi. V sklopu objekta so urejene moške in ženske suhe sanitarije, ki so dostopne tudi za invalide. Objektu pripada še poseben prostor namenjen hrambi skupnega orodja (npr. kosilnice) in zalogovnik za deževnico s kapaciteto 3500 l. Z upoštevanjem aktualnih ekoloških smernic so na strehi skupnostnega objekta namestili fotovoltaične module (Okretič Resulbegović, 2013).

Slika 38: 3D predstavitev skupnostnega objekta in otroškega igrišča (Okretič Resulbegović, 2013)

Slika 39: 3D predstavitev lope za shranjevanje orodja in dvignjenih gredic za invalide (Okretič Resulbegović, 2013).

4.5.2 Krajinska zasnova

Ob glavni promenadi znotraj urbanega vrta je urejena tematska zasaditev s cvetličnimi gredami, jagodičevjem, drevesi in klopmi. Celotno območje vrtov zamejuje lesena ograja, ob kateri je na notranji strani zasajeno raznovrstno jagodičevje (ribez, malina, kosmulja, josta), šipek, dren, jerebika in leska. Znotraj območja so ohranjena posamezna drevesa (oreh ob skupnostnem objektu; bor na otroškem igrišču; češnje, jabolane in višnje ob vrtičkih). Zunaj ograje območja je vzdolž sprehajališča ob pekrskem potoku urejena robna zasaditev in sicer drevored s starimi sortami sadnega drevja, kot je bilo to že v časih Marije

Terezije. Namen drevoreda je ustvariti stik med uporabniki vrta in mimoidočimi ljudmi, pri čemer lahko slednji uživajo sadeže ob poti, vrtičkarji pa skrbijo za nego dreves (Urbane brazde, 2012; Okretič Resulbegović, 2013).

Slika 40: Pogled na celotno območje (avtor: Okretič Resulbegović, cit. po 3D načrt ..., 2014)

Med posameznimi vrtički so speljane prodnate poti, vzdolž katerih so urejene skupne lesene lope s pergolami, obraščene s starimi sortami trte (jurka, izabela) in kivijem. Skupne lope in prostor pod pergolo omogočajo počitek in druženje vrtičkarjev, ob enem pa na njih zbirajo tudi deževnico. Za igro so urejena otroška igrala in skupni rabi prilagojene zelene površine vrta. Dvignjena posebna lesena korita so namenjena vrtnarjenju gibalno oviranih ljudi (Urbane brazde, 2012).

Slika 41: 3D predstavitev glavnega vhoda na območje vrta in dveh parkirnih površin (Okretič Resulbegović, 2013).

Slika 42: Fotografije krajinske ureditve skupnostnega urbanega vrta (Okretič Resulbegović, 2013).

4.5.3 Posebnosti

»Skupnostni urbani eko vrt v Borovi vasi je prvi primer celostne ureditve organiziranega vrtničkarstva v Sloveniji, sploh pa prvi primer, ki je v izhodišče postavil certificirano ekološko pridelavo« (Urbane brazde, 2012). Povzeto po Urbane brazde (2012), se v projektu zavzemajo zlasti za trajnostno naravnano lokalno preskrbo s hrano in drugimi naravnimi materiali in surovinami. Oznake »eko« si vrt ne zasluži samo zato, ker je prvi urbani vrt s skupinskim potrdilom o ekološkem vrtnarjenju, temveč tudi zaradi fotovoltaike domače proizvodnje, ki omogoča samozadostnost vrta pri preskrbi s potrebno električno energijo; zaradi zbiranje deževnice iz strehe vseh objektov, ki jo nato uporabljajo za zalivanje rastlin na vrtu; ter zaradi uporabe suhih kompostnih sanitarij, ki okolja ne obremenjujejo z odplakami. Suha kompostna stranišča delujejo s pomočjo bakterij in brez uporabe vode, ob enem pa lahko na ta način pridobivajo še kompost, primeren za okrasne rastline. Za postavitev vseh objektov na območju vrta je poskrbelo lokalno podjetje, za gradnjo pa so uporabili les iz gozdov v neposredni okolici Maribora. Med posebnosti skupnostnega vrta v Borovi vasi lahko uvrstimo še: gredico semenske knjižnice (društvo Varuhi semen), dvignjene gredice za invalide, otroška igrala in skupno zasaditev avtohtonega sadnega drevja ter grmičevja. Na območju vrta je poseben vrtniček, ki ga uporablja Semenska knjižnica oz. Društvo Varuhi semen, ki si prizadeva za biotsko pestrost in ohranjanje starih, avtohtonih sort. Skupnostni vrt sodeluje tudi s Čebelarsko zvezo društev Maribor, ki na območju vrta skrbi za izboljšanje opraševanja rastlin, promocijo urbane apikulture in vrtu prispeva svojevrstno izobraževalno noto.

5 PRIMERJAVA IZBRANIH PRIMEROV URBANIH VRTOV IZ SLOVENIJE

V tem poglavju bomo med sabo primerjali tri izbrane primere urbanih vrtov iz slovenskega prostora: Ureditev vzorčnih vrtičkov v Dravljah in Štepanji vasi, Skupnostni urbani vrt Onkraj gradbišča in Skupnostni urbani eko vrt v Borovi vasi. S pomočjo primerjave želimo izluščiti bistvene razlike in podobnosti treh čim bolj različnih vrst urbanih vrtov. Upamo, da bomo s tem pridobili jasnejšo sliko o sodobnih trendih razvoja območij urbanih vrtov v Sloveniji. S tem namenom primerjamo organizacijski, družbeni in oblikovalski vidik izbranih urbanih vrtov. Kot smo v nalogi že omenili, naj bi po ugotovitvah Šuklje Erjavec (2014) sodobni trendi v razvoju območij urbanih vrtov v Sloveniji potekali v dveh smereh: načrtovana, oblikovana in strogo regulirana območja urbanih vrtov (primer: Vzorčni vrtički), ter skupnostni urbani vrtovi in druge nove oblike urbanega vrtnarjenja (primera: Onkraj gradbišča in Urbani eko vrt).

Preglednica 3: Primerjava izbranih primerov urbanih vrtov iz Slovenije⁵⁶

	Vzorčni vrtički	Onkraj gradbišča	Urbani eko vrt
			

SPLOŠNE ZNAČILNOSTI			
Vrsta urbanega vrta	klasični mestni vrtički	skupnostni urbani vrt	skupnostni urbani (eko) vrt
Lokacija	Obrobje mesta Ljubljana (Dravlje, Štepanja vas).	Središče mesta Ljubljana - izrazito urban kontekst.	Obrobje mesta Maribor (v bližini velike zgoščenosti blokovskih naselij).
Vrsta zemljišča	Zemljišče v občinski lasti, trajno namenjeno vrtičkarski rabi.	Degradirano stavbno zemljišče v lasti MOL.	Kmetijsko zemljišče v lasti Mestne občine Maribor.
Vrsta uporabe	Poudarek je na prehranski samooskrbi in rekreaciji.	Vrtnarjenje, druženje, ekologija, izobraževanje, kultura.	Prehranska samooskrba, druženje, rekreacija in sprostitve, otroška igra, ter izobraževanje.
Dodatne dejavnosti	V sklopu klasičnih mestnih vrtičkov ni poudarka na organizaciji dodatnih dejavnosti.	Predavanja, delovne akcije, pikniki, večerne projekcije idr.	Predavanja, seminarji, delavnice, posveti, izobraževanja, ekskurzije, strokovne prireditve, povezovanje s sorodnimi društvi in organizacijami, informiranje, dogodki (dan odprtih vrat, pikniki ipd.).

se nadaljuje

⁵⁶ Viri fotografij: Mestni vrtički, 2010; foto: Kos, cit. po Zajc, 2013; osebni arhiv.

nadaljevanje Preglednice 3: Primerjava izbranih primerov urbanih vrtov iz Slovenije

	Vzorčni vrtniki	Onkraj gradbišča	Urbani eko vrt
Povod za nastanek	Ureditvi vzorčnih območij vrtnikov sta nastali leta 2010 kot odgovor na problematiko neurejenih razmer urbanega vrtničarstva v prestolnici.	Projekt je začel nastajati avgusta 2010 kot del programa »Vrt mimo grede«, v katerem se osredotočajo na različne načine oživljanja soseske Tabor v Ljubljani.	Skupnostni urbani eko vrt je jeseni 2011 začel nastajati pod okriljem Evropske prestolnice kulture (EPK) 2012 – Maribor in partnerska mesta (kot del programskega sklopa Urbane brazde).

ORGANIZACIJSKI VIDIK			
IZVEDBA PROJEKTA	- Pobudnik projekta: MOL. - Po zamisli podžupana in ureditvenih načrtih krajinskega arhitekta MOL uredi dve vzorčni vrtničarski naselji. - Kot glavnega izvajalca del je MOL najela podjetje Lavaco, za nadzor in svetovanje inženiring podjetje Imos, za postavitev lop na vrtničkih pa Lesimplex. - Odprtje prvih vzorčnih vrtnikov v Štepanji vasi (december 2009). - 2010: odprtje vrtnikov v Dravljah. - Od dec. 2009 naprej se meščani lahko prijavljajo na razpis za vrtnike.	- Pobudnik projekta: neprofitno Kulturno umetniško društvo Obrat v sodelovanju z neprofitno organizacijo Bunker. - Preveritev lastništva in statusa zemljišča. - Povabilo k sodelovanju zainteresirane javnosti. - Neformalni pogovori in sestanki z javnostjo. - Začetne akcije urejanja zemljišča (organizatorji in nekaj prostovoljcev). - Pogodba o začasnem brezplačnem najemu zemljišča (dec. 2010). - Sestanek z okoliškimi prebivalci in začetek postavljanja prvih gredic (pomlad 2011).	- Pobudnik projekta: programski sklop Urbane brazde pod okriljem EPK Maribor 2012 - Izbor lokacije. - Zbiranje potencialnih najemnikov vrta. - Izobraževanja o vrtnarjenju ipd. - Skupne delovne akcije na območju (čiščenje, zasajanje, postavljanje igral, lop, skupnostnega objekta, priključka za vodo idr.).
Uradni postopek vzpostavitve vrta	Za ureditev območja v občinski lasti je poskrbela MOL, ob upoštevanju pogojev za urejanje in oddajo zemljišč v lasti MOL v zakup za vrtnike. Pogoje vrtničarstva v MOL trenutno določajo: odlok iz leta 2009 in 2013, ter pravilnik iz leta 2009 in 2014.	Pobudnik projekta KUD Obrat je z MOL sklenil pogodbo o začasnem brezplačnem najemu zemljišča, ki jo vsakoletno podaljšajo. Skupaj z udeleženci so sprejeli tri osnovna pravila souporabe prostora skupnostnega vrta.	- Ustanovitev društva. - Skupno sprejetje Pravilnika o delovanju skupnostnega urbanega eko vrta (2012). - Najemna pogodba za zemljišče z občino (10 let). - Sklenitev pogodbe o izvajanju monitoringa za vsakoletno pridobitev ekološkega certifikata (UKC FK). - Pridobitev gradbenega dovoljenja za skupnostni objekt.

se nadaljuje

nadaljevanje Preglednice 3: Primerjava izbranih primerov urbanih vrtov iz Slovenije

	Vzorčni vrtički	Onkraj gradbišča	Urbani eko vrt
PRAVILA VRTA	Pogoje za urejanje in oddajo zemljišč v lasti MOL v zakup za potrebe vrtičkarstva določata odlok iz leta 2009 in 2013 ter pravilnik iz leta 2009 in 2014.	Skupno so sprejeli tri osnovna pravila souporabe skupnostnega vrta. O drugih pravilih poteka med organizatorji in udeleženci sprotno dogovarjanje.	Sprejet je bil Pravilnik o delovanju skupnostnega urbanega eko vrta (2012), ki določa načine sodelovanja in obveznosti vrtičkarjev v vrtu.
Najem vrtička	Osebe s stalnim prebivališčem v MOL, ki nimajo v lasti zemljišča v Ljubljani, primerne za vrtičkarsko rabo. Najem možen od 1-5 let. Prednost: starejši od 60 let, nizki dohodki.	S podpisom pristopne izjave, dobi vsak nov član ključ od vhodnih vrat in skupne vrtno lope.	Za najem vrtička v skupnostnem vrtu, se je potrebno včlaniti v vrtičkarsko društvo (Urbani eko vrt). Član društva lahko sklene pogodbo o uporabi vrtička za 1 leto z možnostjo podaljšanja.
Način pridelovalne prakse	»Na vrtičkih se smejo uporabljati le sredstva za varstvo in gnojenje rastlin, ki jih predpisi dovoljujejo za ekološko pridelavo« (Odlok o urejanju ..., 2013).	Spodbujanje ekološkega vrtnarjenja; pri vrtnarjenju ni dovoljena uporaba kemičnih sredstev.	Po pravilniku (Pravilnik o delovanju ..., 2012) je na vrtičkih dovoljena uporaba sredstev v skladu s pravili ekološkega kmetovanja; uporaba sintetičnih fitofarmaceutskih sredstev in mineralnih gnojil je prepovedana.
Upravljanje urbanega vrta	- Upravljaavec območij vrtičkov: oddelek Mestne uprave MOL pristojen za ravnanje z nepremičninami. - Nadzor nad ravnanji na delih območij vrtičkov, ki so namenjeni javni rabi (zelenice, poti, otroška igrišča, parkirišča in drugo): Inšpektorat Mestne uprave MOL. - Nadzor nad ravnanji zakupnikov na vrtičkih: Oddelek Mestne uprave MOL preko skrbnikov zakupnih pogodb.	Gre za samoupravljaljsko strukturo: vrt upravljajo njegovi udeleženci v sodelovanju z organizatorji oz. pobudniki projekta.	Društvo Urbani eko vrt ima določena dva organa upravljanja: upravni odbor, ki odloča o administrativno-tehničnih zadevah in koordinatorje posameznih lop. Poleg tega deluje še občni zbor vrtičkarjev. Gre za samoupravljaljsko strukturo, ki se je spontano in avtonomno razvila med uporabniki vrta.

se nadaljuje

nadaljevanje Preglednice 3: Primerjava izbranih primerov urbanih vrtov iz Slovenije

	Vzorčni vrtički	Onkraj gradbišča	Urbani eko vrt
Plačevanje prispevkov	Letna najemnina, obratovalni stroški in stroški rednega vzdrževanja (elektrika, voda, odvoz smeti, vzdrževanje skupne lope za orodje, sanitarij in parkirišča).	Udeleženci ne plačujejo nobenih prispevkov za uporabo skupnostnega urbanega vrta.	Pred vsakoletnim podpisom pogodbe o uporabi vrtička, je vrtičkar dolžan odboru plačati članarino za društvo in letni prispevek (najemnina parcele; kontrola ekoloških standardov; voda; odvoz odpadkov; rezervni sklad za vzdrževanje skupnih poti, objektov in igrišča).

DRUŽBENI VIDIK			
Uporabniki	Prednost pri najemu vrtička imajo starejši občani z nizkimi dohodki.	Prevladujejo ljudje vseh poklicev in starosti: mladi, mlade družine, upokojenci in tujci. V projektu trenutno sodeluje približno 100 ljudi.	Prevladujejo prebivalci bližnjih blokovskih naselij. Težijo k čim bolj raznoliki skupini uporabnikov (z višjimi dohodki, socialno ogroženi, mlade družine, upokojenci).
SODELOVANJE udeležencev	Ni poudarka na sodelovanju uporabnikov vrtov pri načrtovanju, vzdrževanju in upravljanju vrta.	- Procesualno in participativno prostorsko načrtovanje in urejanje. - Aktivno vključevanje zainteresirane javnosti. - Skupno sprejemanje pravil. - Vsak udeleženec izdelava svojo gredico oz. sodeluje pri njeni izdelavi. - Vsak udeleženec prevzame del skrbi za skupni prostor.	- Samoiniciativno vključevanje uporabnikov v skupnost ter vzdrževanje in upravljanje vrta. - Samoupravljaljska struktura. - Skupno določanje pravil delovanja vrta. - Pravilnik (Pravilnik o delovanju ..., 2012) določuje aktivno udeleževanje skupnih akcij, sestankov in predavanj; sodelovanje pri urejanju in vzdrževanju skupnih površin, objektov, vrtno opreme, orodja in strojev.
SKUPNOST	Ni poudarka na skupnosti, temveč prevladuje pomembnost pridelave hrane na individualnih parcelah s pripadajočimi lopami in ogradami. Individualno in skupno sta oblikovno opazno ločena. Skupni prostori za druženje in otroško igro so jasno ločeni od posameznih ograjenih parcelic.	- Močan poudarek na skupnosti se odraža v oblikovanju in delovanju vrta. - Neke vrste »začasna eksperimentalna skupnost«, ki se razvija skozi projekt. - Dodatne dejavnosti. - Skupna lopa in igrala, delitev semen. - Pomoč in sodelovanje med udeleženci (skrb za vrtiček odsotnega člana).	- Močan poudarek na skupnosti se odraža v oblikovanju in delovanju vrta. - Ustvarjanje trdne skupnosti ljudi, ki se med seboj poznajo, sodelujejo, si pomagajo in se družijo. - Model povezane družbe v malem. - Dodatne dejavnosti. - Skupnostni objekt, skupne lope, igrišče in drugi skupni objekti ter površine.

se nadaljuje

nadaljevanje Preglednice 3: Primerjava izbranih primerov urbanih vrtov iz Slovenije

	Vzorčni vrtički	Onkraj gradbišča	Urbani eko vrt
OBLIKOVALSKI VIDIK			
Zasnova	- Po zamisli podžupana MOL prof. Janeza Koželja in ureditvenih načrtih krajinskega arhitekta Dušana Stuparja. - Z enotno funkcionalno in oblikovno zasnovo je poskrbljeno za trden strukturni okvir zasnove območja. - Zasnova območja temelji na prilagodljivosti.	- Brez strokovnega krajinsko oblikovalskega projekta. - Osnutek načrta za prostorsko organiziranje zemljišča je nastal na podlagi umetniškega dogodka. - Načrtovanje prostora z aktivnim vključevanjem zainteresirane javnosti. - Neprestano spreminjanje in razvijanje območja.	Oblikovni del idejne zasnove skupnostnega urbanega vrta sta pripravila arhitekt Sani Okretič Resulbegović (urbanistična zasnova) in krajinski arhitekt mag. Niko Stare (krajinska zasnova).
CELOTNO OBMOČJE	- Velikost območja v Štepanji vasi : 2749 m² (14 vrtičkov), v Dravljah: 4694 m² (51). - Ločitev servisnega in pridelovalnega dela območja zaradi prilagodljivosti. - Možnosti delitve parcel (povečevanje, združevanje ali zmanjševanje) s pomočjo infrastrukturne mreže - večja prilagodljivost zasnove.	- Velikost območja: 1000 m². - Trenutno bi naj na območju bilo urejenih okoli 40 vrtičkov. - Sprotno določanje lokacij gredic (udeleženci v sodelovanju z organizatorji).	- Velikost zemljišča: 1 hektar (10.000 m²). - Razdelitev celotnega območja na 2/3 obdelovalne površine in 1/3 skupnostnih površin. - Razdelitev celotnega zemljišča na ortogonalno mrežo z 8 'ansambli' po 8 vrtičkov v velikosti 50 m²-100 m². - Hrbtenica ureditve: promenada v smeri V-Z.
PARCELE	- Velikost: od 50 do 150 m². - Komunalno opremljene-enotna oprema. - Ograjene. - Individualne lope.	Gredice izdelane po načelu reciklaže: uporabljeni elementi najdeni na lokaciji (les in kamni); leseni kvadri nasuti z zemljo.	- Velikost parcel: med 50 in 100 m². - Posebej urejene dvignjene gredice za vrtičkarje s posebnimi potrebami.
ELEMENTI posamezni	Ograjeni vrtički z lesenimi vrtnimi lopami.	Individualno izdelane gredice.	Individualne parcelice s pripadajočimi kompostniki.
ELEMENTI skupni	- Prostori za kompostiranje; - prostor za druženje; - parkirišče; - servisne površine; - otroško igrišče; - igrišče za druženje (in piknike); - dve kemični stranišči; - ograja okoli celotnega območja; - oskrba z vodo; - ravnanje z odpadki.	- Skupna lesena lopa za shranjevanje orodja in semen; - dva peskovnika in tobogan za otroke; - ploščad s stoli (prostor za druženje).	- Prodne poti med vrtički; - skupne zasaditve ; - 8 skupnih lesenih montažnih lop za shranjevanje orodja (pergole, klopi in vodni zalogovniki); - skupnostni objekt s teraso, pergolo in klopmi, dve suhi stranišči (dostopni tudi za invalide), prostor za hrambo orodja, zalogovnik za deževnico; - otroško igrišče.

5.1 SPECIFIKE SKUPNOSTNEGA URBANEGA EKO VRTA V MARIBORU KOT SMERNICE ZA ORGANIZACIJO IN OBLIKOVANJE URBANIH VRTOV V SLOVENIJI

5.1.1 Splošne značilnosti

- **Certificirana ekološka pridelava**

Skupnostni urbani eko vrt v Borovi vasi velja za prvi primer celostne ureditve organiziranega vrtičkarstva v Sloveniji, ki je v središče postavil certificirano ekološko pridelavo. Znak EKO si je vrt prislužil s skupinskim potrdilom o ekološkem vrtnarjenju, fotovoltaike, zbiranjem deževnice in suhimi kompostnimi sanitarijmi. V skupnostnem vrtu se zavzemajo za trajnostno naravnano lokalno preskrbo s hrano ter drugimi naravnimi surovinami in materiali (Urbane brazde, 2012).

5.1.2 Organizacijski vidik

- **Potek izvedbe projekta**

Povzeto po Zonta (2012a), se izvedba projekta začne tako, da manjša skupina ljudi sproži pobudo za projekt skupnostnega vrta, pri čemer je najprej potrebno izbrati zemljišče na ustrezni lokaciji. V idealnem primeru gre za lokacijo blizu gosto naseljenega mestnega predela, saj se tako lažje zagotovi večje število bodočih uporabnikov vrta, hkrati pa stanovalci blokov pridobijo nove zelene površine v neposredni okolici svojega domovanja. Skupina pobudnikov povabi k sodelovanju lokalno prebivalstvo, pri čemer manjša skupina skrbi za organizacijo srečanj, skupnih delovnih akcij, delavnic in predavanj. Predstavitve, predavanja in delavnice za bodoče uporabnike vrta so izjemnega pomena za ustvarjanje skupnosti in nadaljnega delovanja. V končni fazi vseh prejšnjih postopkov se oblikuje skupna organizacija vrtičkarjev. (Ne)formalnost organizacije je v veliki meri odvisna od vrste najema zemljišča. Najem zemljišča od zasebnika predstavlja birokratsko enostavnejši postopek kot najem zemljišča od javnega sklada, saj pri prvem ni potrebna prisotnost pravne osebe, društva ali podobnega. Če se zemljišče najema od mesta ali države, je postopek veliko lažji, če za udeleženci skupnostnega vrta stoji organizacija.

- **Ustanovitev društva**

Za potrebe delovanja so se vrtičkarji v skupnostnem vrtu v Borovi vasi organizirali in ustanovili društvo Urbani eko vrt. Posamezniki organizirani v društvo, so lažje najeli zemljišče od mesta (za obdobje 10 let). Ob tem so se zavezali, da bodo kolektivno vzdrževali in skrbeli za celotno območje skupnostnega urbanega vrta. »Društvo Urbani eko vrt je prostovoljno, samostojno in nestrankarsko združenje

posameznikov in pravnih oseb, ki z ljubiteljskim delovanjem uresničujejo svoje interese in želje po vrtnarjenju, po druženju, menjavi, interakciji, samooskrbi in učenju ekološkega vrtnarjenja» (Statut ..., 2012). V društvu so skupno sprejeli Pravilnik o delovanju skupnostnega urbanega eko vrta (2012) in v sklopu društva urejajo svojo spletno stran⁵⁷. Za najem vrtička v skupnostnem urbanem vrtu v Borovi vasi, se je najprej potrebno včlaniti v društvo Urbani eko vrt.

Veliko vrtičkarskih skupin se na začetku oblikuje kot neformalna skupina. Zainteresirani lokalni prebivalci se povežejo in sami začnejo s projektom vrtnarjenja. Ko se poveča količina dela in število ljudi, je za boljšo učinkovitost smiselno organizirati formalno skupino (vrtičkarsko društvo) z dogovorjenimi pravili upravljanja skupnostnega vrta. Prednosti organiziranja formalne skupine so: lažje sprejemanje odločitev; lažja razdelitev dela med člani; zagotavljanje sodelovanja vsakega posameznika pri oblikovanju, razvoju in vzdrževanju vrta. Formalna skupina v obliki vrtičkarskega društva se lahko oblikuje kadarkoli, vendar se priporoča čimprejšnja formacija društva, pravil, nadzora in sankcij ter ureditev drugih zadev povezanih z društvom (Primeri ..., 2012: 3). V tipičnem društvu skupnostnega urbanega vrta se določita vsaj dve funkciji: predsednik oziroma upravitelj in blagajnik; volitve ponavadi potekajo vsako leto, na njih pa imajo glavno besedo uporabniki vrta. V sklopu društva se načrtujejo in izvajajo razne društvene dejavnosti, kot na primer: izdaja publikacij (npr. četrtletnikov); vodenje spletnega bloga oziroma spletne strani z novicami, članki, dogodki, fotografijami, praktičnimi nasveti, izobraževanji, profili vrtičkarjev in drugo (Primeri ..., 2012).

- **Samoupravljaljska struktura vrta**

Povzeto po Zonta (2012c) se je med uporabniki skupnostnega urbanega vrta spontano in avtonomno razvila samoupravljaljska struktura. Društvo Urbani eko vrt ima določena dva organa upravljanja: upravni odbor in koordinatorji posameznih lop. Pomembno vlogo ima tudi zbor vrtičkarjev.

5.1.3 Družbeni vidik

- **Sodelovanje uporabnikov v vseh fazah projekta**

Organizatorji projekta so, že v najzgodnejših fazah projekta, k sodelovanju pri načrtovanju, uporabi oziroma vzdrževanju in upravljanju skupnostnega vrta v Borovi vasi, povabili možne bodoče najemnike vrtičkov. Izvedba projekta se je začela s pobudo in izborom lokacije in z izborom možnih najemnikov. Temu je

⁵⁷ Na spletni strani društva Urbani eko vrt (www.ekovrt.si) so članom in drugim interesentom na voljo številne informacije o društvu, skupnostnem urbanem eko vrtu, nasveti za vrtnarjenje, fotografije dogodkov, in drugo.

sledilo izobraževanje možnih najemnikov o vrtnarjenju in drugih sorodnih temah ter skupne delovne akcije na območju (čiščenje; zasajanje; postavljanje igral, lop, skupnostnega objekta in priključka za vodo). Vključevanje uporabnikov v skupnost ter vzdrževanje in upravljanje vrta je potekalo samoiniciativno. Organizatorji so ob zagonu oziroma začetku delovanja skupnostnega vrta upravljanje prepustili njegovim uporabnikom, ki so skupno določili tudi pravila delovanja vrta. Pravilnik o delovanju skupnostnega urbanega eko vrta (2012) določuje aktivno udeležbo na skupinskih akcijah, sestankih in predavanjih, ter sodelovanje pri urejanju in vzdrževanju skupnih površin, objektov, vrtno opreme, orodja in strojev.

- **Močan poudarek na skupnosti**

Skupnostni urbani vrt v Borovi vasi temelji na ustvarjanju trdne skupnosti ljudi, ki se med seboj poznajo, sodelujejo, si pomagajo in se družijo. Gre za neke vrste »družbo v nastajanju« oziroma model povezane družbe v malem (Zonta, 2012c). Težnja po povezovanju, druženju in sodelovanju uporabnikov vrta se izraža tudi s prostorskim oblikovanjem območja urbanega vrta. Središče oblikovne zasnove območja predstavlja skupnostni objekt namenjen različnim oblikam skupnih dejavnosti. V skupnostnem vrtu so tudi: skupne lope s pergolami, klopmi in mizami; otroško igrišče in drugi skupni objekti ter površine. Poudarek projekta na skupnosti se kaže tudi v raznolikih dodatnih dejavnostih (predavanja, izobraževanja, delavnice, ekskurzije, dnevi odprtih vrat, pikniki itd.), ki potekajo v sklopu vrta oziroma društva ter služijo predvsem druženju in povezovanju uporabnikov vrta. Za vrtničarje v skupnostnem vrtu ni pomembno samo kaj bodo pridelali na svoji parcelici, temveč je še pomembnejše to kar počnejo za celotno skupnost in kako sodelujejo pri skupnih dejavnostih, kot na primer: postavljanje skupnih objektov, urejanje zelenice, poti in igral, udeležanje izobraževanj in drugo. Zonta (2012a) pravi, da je za skupnostne vrtove nadvse pomembno, da tudi navzven delujejo kot skupnostni. To pomeni, da naj oblikujejo skupnost tudi navzven in v odnosu do skupnosti kateri pripadajo. V Sloveniji je namreč veliko t.i. latentnih urbanih vrtov, ki se ne opredeljujejo kot skupnostni urbani vrtovi, saj se ne zavedajo družbene pomembnosti urbanega vrta, ki mu pripadajo in zato navzven ne delujejo kot skupnost.

5.1.4 Oblikovalski vidik

- **Celotno oblikovanje območja**

Po predhodnih posvetovanjih in v sodelovanju z organizatorji ter bodočimi udeleženci, sta idejno zasnovo območja skupnostnega urbanega vrta v Borovi vasi, kot kombinacijo urbanistične in krajinske zasnove, strokovno pripravila arhitekt in krajinski arhitekt. Celotno območje je razdeljeno na 2/3 obdelovalne površine in 1/3 skupnostnih površin, s čimer skupnostni urbani vrt zadovoljuje dve osnovni

potrebi njegovih uporabnikov: prehransko samooskrbo in medsebojno druženje. V skupnostnem vrtu v Borovi vasi so s celotnim oblikovanjem skupnostnega vrta poskrbeli za trden strukturni okvir (ureditev stičnih območij) in poenoteno oblikovanje elementov urbanega vrta. Na ta način so pripomogli k ustvarjanju podobe in identitete prostora, ter prepoznavnosti strukture in oblike prostora. Velik poudarek je bil namenjen aktivnemu sodelovanju udeležencev, posledica katerega je med drugim tudi večje zadovoljstvo in istovetenje uporabnikov z ureditvijo. S tem namenom so bili bodoči vrtniki vključeni v vse faze oblikovanja skupnih površin, posameznih parcelic in elementov skupnostnega vrta. Nadaljnji individualni posegi na parcelicah so prepuščeni uporabnikom, ki prostor postopoma razvijajo po svojih potrebah in željah.

- **Skupni elementi**

Ker je poudarek skupnostnega urbanega vrta v Borovi vasi na družbenem vidiku – ustvarjanju skupnosti, je 1/3 površin v vrtu namenjena skupni rabi. Med skupne elemente vrta sodijo: prodnate poti med vrtniki; skupne zasaditve drevja in grmičevja; 8 skupnih lesenih lop za shranjevanje orodja s pergolami, mizami, klopmi in zalogovniki za vodo; otroško igrišče; ter skupnostni objekt s teraso, pergolo, klopmi, stranišči in drugo pripadajočo opremo. Vsi elementi vrta so poenotenega videza, izdelani iz naravnih materialov, ki so pridobljeni iz lokalnega okolja.

5.2 PROBLEMATIKA URBANIH VRTOV

Problematika neurejenih območij urbanih vrtov (nenačrtovanih, neoblikovanih in nereguliranih) po navedbah Šuklje Erjavec (2014) zajema različne skupine ljudi:

- uporabnike vrtov, ki jim je na območjih navadno zelo všeč;
- ljudi, ki živijo v bližini območij, ki jih navadno doživljajo kot degradirana, neprijetna, lahko celo nevarna;
- urbaniste, ki želijo spremeniti območja urbanih vrtov – jih načrtovati in oblikovati tako, da bi ustrezali kontekstu in imeli dodatno vrednost za vse mestne prebivalce;
- zaposlene na mestni upravi, ki želijo območja urediti in nadzorovati.

Kot pojasnjuje Simonetijeva (1997b: 55) je problematika vrtništva zelo kompleksna, saj zajema: raznolikost potreb, ki jih zadovoljuje; mestne prebivalce, ki se ukvarjajo z vrtništvom; in vrtništvo kot način prostorske rabe ter kmetovanja s svojimi zahtevami, vidnimi znaki in vplivi na okolje. Značilnosti vrtništvske problematike lahko združimo v štiri skupine: prostorska, okoljevarstvena, oblikovalska in formalno organizacijska (Simoneti, 1997b).

5.2.1 Prostorska problematika

Umeščanje urbanih vrtov v mestni prostor velikokrat poteka brez upoštevanja ustreznih pogojev in brez usklajevanja z drugimi prostorskimi rabami. Slednje lahko vodi do izrinjanja posameznih rab iz mestnega prostora oziroma do pojava urbanih vrtov na območjih, ki so popolnoma neustrezna za tovrstno rabo (npr. vodna obrežja). Urbani vrtovi se pogosto posamično ali v manjših skupinah pojavljajo tudi na manjših ostankih prostora, na zelenih pasovih ob cestah ali industrijskih kompleksih. Simonetijeva (1997b) pojasnjuje, da gre v takšnih primerih večinoma za neformalno prostorsko prakso, ki je nezaželena in neprimerna zaradi posamičnega spreminjanja namembnosti javnih ali neopredeljenih mestnih površin. Poleg problematike umeščanja se med prostorske razsežnosti urbanih vrtov štejejo še: objekti na območjih in spremljajoči posegi, ureditve voznih poti in parkirnih prostorov. Objekti na območjih urbanih vrtov so lahko problematični zlasti, če se uporabljajo za daljše ali celo stalno bivanje; spremljajoče ureditve pa takrat ko prihaja do neprimernih ureditev oziroma, ko so območja pomanjkljivo funkcionalno urejena, kar posledično vodi do degradacije na stičnih območjih (Simoneti, 1997b).

5.2.2 Okoljevarstvena problematika

Povzeto po Simoneti (1997b) predstavlja urbano vrtnarstvo način kmetovanja, za katerega je značilna večja pestrost kultur in večje število pridelovalcev na manjši površini. Ti pridelovalci imajo velika pričakovanja glede količine in kakovosti pridelka na posamezni parceli in obstaja nevarnost prekomerne rabe sredstev za gnojenje ter zaščito rastlin. To lahko privede do: prehranjenosti tal, onesnaženja talne vode, nezaželenih sprememb v naravnem ravnovesju bližnjega okolja in do ogrožanja naravnih rastlinskih in živalskih vrst v območju. Zaradi možnosti onesnaževanja vodotokov in drugih negativnih vplivov urbanega vrtnarjenja na vodno in obvodno okolje, je dotična dejavnost pogosto prepovedana ob brežinah vodotokov. Nevarnost za pridelovalce oziroma uživalce pridelkov se lahko pojavi zlasti pri vrtnarjenju na neustreznih lokacijah, izpostavljenih različnim vplivom (bližina večjih prometnic, odlagališča odpadkov, dimniki in druga po rabi degradirana tla). Simonetijeva (1997b) pravi, da je vrtnarjenje v mestu potrebno zasnovati z upoštevanjem jasnih okoljevarstvenih pogojev, ki sprejemljivost dejavnosti v prostoru opredeljujejo v različnih razredih – od neprimernih do pogojno in brezpogojno sprejemljivih.

5.2.3 Oblikovalska problematika

Ureditveni posegi in oblikovanje območij urbanih vrtov so odvisni od strokovne opredelitve kriterijev. Oblikovalske probleme opredelujeta splošen vtis območja in zasnova notranjosti. Na splošen vtis območja vpliva predvsem ureditev robov, meja in

stikov s sosednjimi območji. Zasnova notranjosti lahko dodatno vpliva na zaznavno podobo območja in sicer s poljubnimi oblikami in velikostmi parcel ter s funkcionalnimi objekti. Povzeto po Simoneti (1997b: 24), se na območjih urbanih vrtov najpogosteje pojavljajo sledeči problemi: neurejena parkirišča; uporaba raznolikih gradbenih materialov za ureditve objektov in vrtov; odsotnost zbiralnikov za smeti in njihovega organiziranega odvoza; ter kopičenje odsluženih kosov pohištva in neuporabne embalaže. Po opravljeni fotoanalizi stanja vrtičkarskih območij v Ljubljani, Simonetijeva (1997b) ugotavlja, da na izgled območij bistveno vplivajo objekti za shranjevanje orodja in ureditve ob njih. Problematične so lahko zlasti različne oblike in velikosti objektov ter različni gradbeni materiali, med katerimi se pogosto uporabljajo odpadni materiali in neuporabni kosi pohištva. Na območjih, kjer je izgradnja objektov uspešno preprečena, na zaznavno podobo območij vpliva celovita zasnova območij in ureditve stikov oz. robov. Simonetijevi (1997b) se problematična zdi še odsotnost ureditev za druženje in spremljajoče dejavnosti, kot na primer otroška igra. Slednje gre pripisati zlasti prevladujočemu individualizmu v družbi, ki se pojavlja v različnih oblikah.

5.2.4 Formalno organizacijska problematika

Urbano vrtnarjenje v mestu danes poteka bolj ali manj neorganizirano, v okviru razmerja lastnik zemljišča – uporabnik. Na omenjeni način delujejo v prostoru tudi organizirani vrtičkarji. Mestne strokovne službe posredujejo predvsem kot inšpekcija in v posameznih ukrepih, s katerimi prekinejo vrtičarsko rabo oziroma ji omejujejo svobodo pri gradnji objektov in podobno. Po mnenju Simonetijeve (1997b), gre za izrazito podcenjevanje vrtičkarske dejavnosti, ki se kaže tudi v dosedanjih neuspešnih poskusih načrtnega umeščanja vrtičkarstva v mestni prostor. Izstopajoče značilnosti problematike urbanih vrtov v Ljubljani so: obseg vrtičkov v dejanski rabi močno presega površine trajno urejenih vrtičkarskih območij določenih v mestnem načrtu; lokacije so preveč oddaljene od stanovanj in umaknjene za obvoznico; v mestu primanjkuje vrtičkov; številni ljubljanski vrtičkarji še vedno vrtnarijo neorganizirano in nelegalno (Simoneti, 2013a).

5.3 USMERITVE ZA ORGANIZACIJO IN OBLIKOVANJE URBANIH VRTOV V SLOVENIJI

Organiziranje dejavnosti urbanega vrtnarstva vključuje ponudbo vrtov in njihovo ureditev ter vrtnarje. Simonetijeva (2013a) pravi, da so pri razvoju urbanega vrtnarstva v prihodnosti bistvenega pomena:

- razumno določeni pogoji urejanja,
- pripravljenost mestnih služb za omogočanje vrtičkarske dejavnosti v mestu in
- politična volja.

5.3.1 Usmeritve za umeščanje v prostor

Kot pravi Simonetijeva (1997b), se urbano vrtičkarstvo ne ozira na neposredno okolico in je ne izbira, temveč se lokacije za urbane vrtove izberejo na podlagi tega, da jih nekdo dojema ob enem kot neuporabljene površine in hkrati primerne za vrtnarjenje. Urbani vrtovi se lahko pojavljajo na različnih lokacijah v mestu: na posameznih neobdelanih kmetijskih površinah; na javnih zelenih površinah (zlasti ob vodotokih in ob izteku mesta v krajino); na poljavnih zelenih površinah stanovanjskih sosesk; na zelenih pasovih ob cestah in železnici; na drugih degradiranih območjih (Simoneti, 1997b: 16-17). Simonetijeva (2013a) navaja osnovna vodila, ki jih upoštevajo občine pri izbiri lokacije za urbane vrtove:

- bližina stanovanj
- ustreznost lokacije iz vidika varstva okolja
- ustreznost lokacije iz vidika naravne in kulturne dediščine
- neonesnaženost zemljišč
- ustrezna urejenost stikov med javnim prostorom in vrtovi.

Goriupova (1984: 28) izpostavlja usmeritve, ki naj bi bile posebno pomembne za načrtovanje in urejanje območij urbanih vrtov:

- zagotovitev zadostnih površin (vsaj en vrtiček na 7-10 stanovanj v večstanovanjskih zgradbah);
- čim manjša razdalja med stanovanji in območji urbanih vrtov;
- trajna območja vrtičkov morajo biti sestavni del javnih zelenih površin;
- trajna območja vrtičkov lahko služijo kot oblikovalski element, ki ščiti na primer obvodna ali druga krajinska območja;
- trajna območja vrtičkov se lahko združujejo v parke z dodatno opremo (igralne površine, vodne površine, gostinski objekti idr.), ki opravljajo širšo funkcijo;
- območja vrtičkov naj ne bi bila izolirana, temveč navezana na drugo javno zelenje;
- območja vrtičkov s svojo razporeditvijo ne smejo vizualno obremenjevati krajinsko posebno dragocenih območij;
- območja vrtičkov je potrebno obravnavati kot trdno sestavino naselbinske strukture in ne kot prehodno izrabo;
- lokacije ob prometnicah ali industrijskih površinah niso najbolj primerne za trajna območja vrtičkov (čeprav je morda včasih lahko slaba lokacija boljša kot nobena).

Zagotoviti mehanizem za načrtno umeščanje dejavnosti v prostor pod strokovnimi pogoji urejanja. Opredeliti ustreznost posameznih lokacij in podati natančne pogoje za izvajanje vrtičkarske dejavnosti. Na ta način lahko urbano vrtnarjenje postane ena izmed mestnih rab z znaki namenske rabe prostora in s potrebnimi ureditvami.

Preusmeriti vrtničkarsko rabo v mestnem prostoru na lokacije, ki so sprejemljive iz okoljevarstvenega vidika in vidika drugih rab v prostoru. Pri določanju sprejemljivosti lokacij za urbane vrtove, si lahko pomagamo z opredelitvijo privlačnosti in ranljivosti. Upoštevati je potrebno določene ureditvene in organizacijske pogoje. Ko se neko območje dolgoročno namenja urbanemu vrtnarstvu, je potrebno upoštevati prostorske, okoljevarstvene in oblikovalske kriterije. Kot navaja Simonetijeva (1997b: 17), privlačnost opredeljujejo: proste, razpoložljive površine (neopredeljena raba); bližina stanovanjskih območij; dostopnost; kmetijske površine; prisotnost oziroma odsotnost drugih rab; prisotnost naravnih prvin (voda, gozd); ustrezna podlaga (rodovitnost); in komunalna opremljenost. Ranljivost pa po navedbah Simonetijeve (1997b: 17-18) zlasti opredeljujejo sledeče okoljske sestavine: tla in podnebje; površinski pokrov; talna in površinska voda; onesnaženost zraka; druge rabe v prostoru; in gibanje v prostoru.

Območja urbanih vrtov bi, kot sestavni del urbanističnih načrtov, morala biti utemeljena glede na stanovanjske strukture, upoštevana v zazidalnih načrtih in dolgoročno zavarovana (Goriup, 1984).

Porazdeliti območja urbanih vrtov na mestnem območju in jih navezati na že obstoječe mestne zelene površine. Na ta način lahko mestni vrtovi opravljajo funkcijo tako javne zelene površine, kot tudi območja za preživljanje prostega časa. Območja urbanih vrtov predstavljajo zelo pomemben člen v načrtovanju mestnega zelenja⁵⁸.

Ločiti med območji, ki so izrecno namenjena vrtničkarski rabi in območji z mešano rabo. Zaradi priljubljenosti prepletanja rab v mestnem prostoru so slednja bolj zaželeni, urbano vrtnarjenje pa je načeloma združljivo z večino priložnostnih programov (Simonet, 1997b). Pomembna je združljivost programov v samem območju, kot tudi združljivost z okoljskimi rabami. Simonetijeva (1997b) pravi, da je ob ustreznih ureditvah in oblikovanju, urbano vrtnarjenje lahko združljivo s katerokoli rabo v prostoru. Notranjo vsebino območij urbanih vrtov se lahko zlahka zakrije z uporabo ograje, visokih živih mej, drevoredov, zidcev ipd.

Usmerjati uporabnike na zaokrožena območja urbanih vrtov, ki so predhodno opredeljena kot primerna za tovrstno rabo in preprečevati razpršeno individualno vrtničkarstvo. Cilj mesta je, da se rabe nadzorovano širijo. Urbano vrtničkarstvo se danes v mestih pojavlja na zelo različno velikih območjih (10 m² do 19 ha). Na manjših območjih je dejavnost navadno neorganizirana in individualna, na večjih pa je večinoma odraz

⁵⁸ Zaradi relativno ekstenzivne izrabe površin, urbanih vrtov ni mogoče v večjem obsegu načrtovati na območjih v središčih mest, vendar pa, kot opozarja Goriupova (1984), to še ne pomeni, da jih je potrebno odriniti le na obrobja mest oziroma v mestno okolico.

organizirane dejavnosti. V primeru manjših individualiziranih območij se nemalokrat zaradi točkovne pojavnosti območij pojavljajo problemi: koriščenje javnih zelenih površin in posledično zavzemanje prostora javnim programom; vidne značilnosti; okoljevarstveni vidik; in pomanjkanje strokovnega nadzora tovrstnih površin. Optimalno velikost območij, ki so namenjena vrtničarski rabi, je težko opredeliti. Za lažje uravnavanje rabe in podobe mestnega prostora so optimalnejša bolj zaokrožena vrtničarska območja, ki se lažje prilagajajo splošnim načelom urejanja in nadzora (Simoneti, 1997b).

5.3.2 Usmeritve za mestne službe in organizacijo dejavnosti

Mestne uprave morajo v prostorskih načrtih nameniti zadostne površine za urbane vrtove na ustreznih lokacijah.

Ob izbiri novih lokacij za urbane vrtove je nujno upoštevanje potreb vpletenih prebivalcev. V nasprotnem primeru bi slednji bili primorani svoje potrebe zadovoljevati na nepredvidenih mestnih lokacijah, kjer tovrstna raba morda ni dovoljena.

Mestne uprave oziroma občine morajo aktivno sodelovati pri urejanju vrtničarskih območij. Odgovorni v mestni upravi bi morali v sodelovanju s prebivalci oblikovati osnovne smernice za ureditev območij urbanih vrtov in zagotoviti potrebna sredstva. V nasprotnem primeru bo oblikovanje odvisno zgolj od individualnih zmožnosti vpletenih ljudi v dani situaciji.

Vrtničarje je priporočljivo vključiti že v najzgodnejše faze načrtovanja in urejanja izbranih lokacij za vrtničke. Sodelovanje bodočih uporabnikov že od najzgodnejših faz naprej sooblikuje njihov bodoči odnos do vrta in do pravil njegove rabe ter na medsebojne odnose med vrtničarji⁵⁹.

Med lastniki in vrtničarji ter med vrtničarji in občino so bistvenega pomena konstruktivni dogovori⁶⁰. Občine bi morale delovati kot posrednik med vrtničarji in lastniki zemljišč. To je potrebno, ker so občine pristojne za upravljanje s prostorom. Značilnost urbanega vrtnarjenja je spremenljivost in zaradi tega mestni načrtovalci težko predvidijo ustrezne lokacije in načine za razvoj urbanih vrtov. Občina na eni strani prilagaja pogoje za vrtnarjenje na svojih zemljiščih, po drugi strani pa vse več zasebnikov

⁵⁹ Kot dober primer vključevanja vrtničarjev v vse faze projekta služita projekta Skupnostni urbani eko vrt v Mariboru in Onkraj gradbišča v Ljubljani.

⁶⁰ Kot pojasnjuje Simonetijeva (2013a), se je slednje potrdilo v številnih primerih dobre prakse urbanega vrtnarstva v Ljubljani. Na primer pri razvoju projekta skupnostnega urbanega vrta Onkraj gradbišča je bil dogovor z občino, ki je lastnik zemljišča v središču Ljubljane, bistvenega pomena. Tudi v Savskem naselju v Ljubljani, kjer so poleti 2013 na zelenici med bloki uredili nove urbane vrtove z namenom sosedskega druženja in možnosti vrtnarjenja, je bil dogovor med aktivisti in občino bolj pomemben kot mestni pravilnik in načrt.

ponuja zainteresiranim mestnim prebivalcem, možnost obdelovanja vrtov na svojih njivah⁶¹ (Simoneti, 2013a).

Povezati zainteresirane meščane v (vrtičarska) društva. Z namenom, da bodo lahko sogovorniki ter posredniki v procesu oddaje vrtilčkov v najem in rabo.

Mestne uprave so dolžne nuditi pomoč pri organizaciji posredovanja zemljišč in opredeljevanju pogojev vrtnarjenja. V mestni upravi je potrebno določiti kontaktno osebo, ki bo komunicirala z zainteresiranimi občani in občankami, odgovarjala na njihova vprašanja, pobude in potrebe⁶².

Uvesti spremembe v politike organiziranja mestnih vrtilčkov, pri čemer ima zlasti velik pomen sistemska podpora civilnim pobudam za urbano ekološko vrtnarjenje⁶³.

Razumna omejitev količine pravil ob zagotavljanju reda in legitimizaciji dejavnosti. Potrebno je zrahljati trenutno veljavno regulacijo vrtilčarske dejavnosti. Občina lahko vse pogoje natančno predpiše, vendar se bo ob pomanjkanju sredstev za urejanje po predpisih, v praksi kljub temu zatikalo⁶⁴.

Uveljavitev sistema dinamičnega uveljavljanja kriterijev, »ki bodo strokovnjakom omogočili oblikovanje pogojev za spremembo posameznih območij v vrtilčarska« (Simoneti, 1997b: 60). Pri oblikovanju urbanih vrtov je potrebno nadaljevati načrtane smeri iz prostorskih dokumentov, v katerih so opredeljena območja, ki so trajno namenjena vrtilčkarstvu. Ob enem je vrtilčkarstvo upoštevano tudi kot urbana raba prostora, ki

⁶¹ Mestna občina Ljubljana je prve korake v to smer že storila in sicer tako, da zainteresiranim ljudem posreduje pobude lastnikov zemljišč, kateri želijo svojo zemljo ponuditi v namene urbanih vrtov. V Mariboru pa se na primer predstavniki vrtilčkarjev sproti dogovarjajo z občino o ustreznih lokacijah za skupnostne vrtove (Simoneti, 2013a).

⁶² Na MOL so že opazni nekateri premiki v to smer; na svojem portalu so objavili »poziv občanom k sodelovanju«, MOL pa je začela posredovati med vrtilčkarji in zasebnimi lastniki zemljišč. V mestni upravi so predvideli kontaktno osebo, ki zainteresiranim lastnikom zemljišč posreduje informacije o pogojih za ureditev in organizacijo vrtilčkov na svojih zemljiščih (Poročilo ..., 2013).

⁶³ V Ljubljani na primer obstoječa mestna politika urejanja vrtilčkov ne deluje optimalno, saj javna sredstva ne omogočajo takšnega obsega in tempa urejanja mestnih vrtov, kot je bil prvotno zamišljen (Kaj pa mestni vrtilčki, 2013).

⁶⁴ Povzeto po Simoneti (2013a) je vrtilčkarstvo prilagodljiva in časna dejavnost; potrebe po vrtovih se stalno spreminjajo in vrtovi lahko spreminjajo svoje lokacije v prostoru, pri čemer ne povzročajo posebne škode za mesto in njegove prebivalce. Za vrtilčke in vrtilčkarje je sicer ugodneje, da so dlje časa na enaki lokaciji, vendar pa je selitev ob koncu sezone vedno izvedljiva, saj se zemljišče enostavno preorje in uredi za prihodnjo rabo (park, gradnjo, ali kaj drugega). Pri prilagajanju urejanja tovrstnih območij je potrebno imeti pred očmi vse omenjene specifične lastnosti vrtilčkarstva, katere bistveno vplivajo na umeščanje in načrtovanje te dejavnosti v mestnem okolju.

zadovoljuje potrebe številnih mestnih prebivalcev in je časovno ter prostorsko prilagodljiva dejavnost (Simoneti, 1997b).

5.3.3 Usmeritve za oblikovanje

Povzeto po Šuklje Erjavec (2014), si kot vodilo pri oblikovanju urbanih vrtov v Sloveniji lahko zastavimo nekaj ključnih vprašanj:

- *Kaj pomeni trenutno stanje urbanih vrtov v Sloveniji: »brez oblikovanja, brez načrtovanja, brez regulacij«? Kako pristopiti k problematiki?*
- *Ali je potrebno oblikovati urbane vrtove? Kdo naj jih oblikuje?*
- *Kje najti ravnotežje med »jasno opredeljenim in dovolj prožnim«? Kaj opredeliti in kaj pustiti za oblikovanje od spodaj navzgor?*
- *Kako ruralna podoba in simbolično zaznavanje mestnih vrtov vplivata na »urbanost« mest in na prostorsko identiteto? Kakšni oblikovalski posegi so potrebni, da bi ohranili urban značaj te vrste mestnih zelenih površin, da bi slednji bili še vedno razumljivi in sprejemljivi za njihove uporabnike?*

Na vprašanje kako oblikovati urbane vrtove ponuja Šuklje Erjavec (2014) dva možna odgovora:

1. **Oblikovati trden okvir z okolico, s čimer se ustvari podoba in identiteta prostora, oblikovanje notranje vsebine območja pa prepustiti uporabnikom, ki prostor postopoma razvijajo po svojih potrebah in željah⁶⁵.**
2. **Oblikovati elemente urbanih vrtov, ki lahko omogočajo precejšnjo prepoznavnost strukture in oblike prostora⁶⁶.**

Oblikovalska načela morajo biti dovolj stroga, da bi lahko zagotovila pričakovano celovitost podobe in odnos do drugih rab v prostoru, ob enem pa morajo dopuščati tudi individualne posege (Simoneti, 1997b). Vključevanje bodočih uporabnikov v postopke prostorskega načrtovanja in urejanja je bistvenega pomena pri oblikovanju območij urbanih vrtov. Podrobnosti oblikovanja naj ostanejo odprte, kot priložnost za ljudi, da neformalno izrazijo svojo ustvarjalnost na mikro-ravni vsakdanjega

⁶⁵ Med najboljšimi primeri tovrstnega pristopa izstopa *zasnova vrtičkov v Nærumu* na Danskem (Carl Theodor Sørensen, 1952).

⁶⁶ Kot oblikovalsko orodje za doseganje prepoznavnih in povezanih prostorskih oblik se še posebej lahko uporabijo elementi značilni za alternativne vrste vrtnarjenja, kot na primer dvignjene gredice in podobno.

vrtičkarskega življenja. Na ta način se lahko poveča občutek poistovetenja, lastništva in odgovornosti do urejenega prostora. (Crouch in Wiltshire, 2005). Povzeto po Simoneti (1997b) je bistveno, da oblikovalska določenost ureditve ne preprečuje individualizacije po posameznih vrtičkih. Slednje je zlasti potrebno upoštevati v primerih, če je dovoljena gradnja lop in, če gre za nekoliko trajnejše opredelitve namembnosti. Pri določanju oblikovalskih pogojev se je potrebno zavedati, da urbani vrtovi in urejanje prostora nudijo uporabnikom okolje za sproščanje kreativnosti, kar je pomembno, saj samo mestno okolje tega svojim prebivalcem ne nudi. Na območjih urbanih vrtov, ki so izrazito prehodnega tipa, predlaga Simonetijeva (1997b) oblikovalsko poenoteno ureditev in poudarja neracionalnost gradnje individualnih objektov. Slednje lahko v tovrstnih primerih nadomestijo prostori za shrambo orodja in delovne obleke, združeni v enem objektu in ločeni po uporabnikih. Zadovoljiva rešitev za uporabnike so lahko tudi območja v katerih ni dovoljeno graditi objektov.

Upoštevanje in vključevanje uporabnikov urbanih vrtov kot zelo pomembnih (so)ustvarjalcev strukture in oblike območij urbanih vrtov. Glede na izkušnje iz Slovenije je urbano vrtičkarstvo (ne glede na vrsto) dejavnost, ki poteka pretežno od spodaj navzgor.

Ko poskušamo razumeti kje so oblikovalski posegi potrebni in mogoči, si lahko pomagamo z upoštevanjem treh ravni oblikovanja (Šuklje Erjavec, 2014):

1. oblikovanje območij urbanih vrtov,
2. oblikovanje mestnega vrtička (parcele) in
3. oblikovanje elementov urbanih vrtov.

V posameznih mestih je potrebno določiti kje in kako bo urejeno območje za urbane vrtove. Povzeto po Simoneti (1997b: 61) lahko z načrtovano akcijo določimo ustrezno funkcionalno površino in jo:

- smiselno povežemo v celoto,
- opremimo z vso potrebno infrastrukturo,
- dopolnimo z ureditvami za druženje, igro in izobraževanje,
- oddamo v rabo zadovoljnim vrtičkarjem in posredno tudi drugim meščanom.

Povzeto po Simoneti (1997b), je pri oblikovanju urbanih vrtov potrebno upoštevati:

- **Funkcionalne zahteve za izvajanje dejavnosti.**

Pri določanju oblikovalskih izhodišč je potrebno zagotoviti splošno podobo območja, ki se mora skladati z neposredno okolico in hkrati delovati celovito znotraj območja. Znotraj območja je potrebno jasno opredeliti funkcijska območja (obdelovalne površine, skupne in spremljajoče ureditve) in komunikacije.

- **Urejanje stičnih območij in meja urbanih vrtov**

To dvojje je odvisno predvsem od rabe sosednjih prostorov, ki lahko vpliva na to, da se pojavi potreba po zastiranju vidnega stika z območjem vrta. Urbane vrtove je potrebno znotraj ureditvenega območja prilagoditi glede na to, ali želimo vegetacijsko bolj obsežno in bolj raznoliko mejo oziroma, ali želimo prehodno ali od sosednjih območij popolnoma izolirano območje. Notranjost območja urbanega vrta se, z ozirom na zasnovo in oblikovanje roba ureditvenega območja, prilagaja svojim pravilom.

- **Časovni vidik**

Od časovnega vidika je odvisna obsežnost oblikovalskih pogojev. Ureditvena območja, katerih namenska raba postane delno ali v celoti urbano vrtničkarstvo, naj bi se smiselno opredelila glede na mestno lokacijo in okvirni čas rabe. Ureditvena območja naj bi se razdelila v posamezne tipe, ki bi hkrati opredeljevali načelna izhodišča oblikovalske zasnove. Predlagani tipi ureditvenih območij so (Simoneti, 1997b: 58):

- trajna območja (predvidena raba deset ali več let) na izpostavljenih lokacijah mestnega pomena v izključno vrtničkarski rabi (takih naj bi bilo čim manj);
- trajna območja na izpostavljenih lokacijah mestnega pomena v kombinaciji z drugimi prostočasnimi dejavnostmi (priporočena oblika);
- trajna območja na manj pomembnih, robnih lokacijah v izključni rabi;
- trajna območja na manj pomembnih, robnih lokacijah, v kombinaciji z drugimi prostočasnimi dejavnostmi;
- območja v začasni ali prehodni rabi (predvidena raba pet ali manj let).

Z ustreznim načrtovanjem ublažiti oziroma usmerjati naravne procese in sezone spremembe, ki so jim urbani vrtovi izrazito podvrženi, da bi tako lahko urbani vrtovi izražali določeno prostorsko kakovost. Kot vse ostale mestne zelene površine, so tudi urbani vrtovi močno podvrženi vplivu naravnih procesov in sezonskih sprememb, vendar pa je zaradi njihove proizvodne vloge ta soodvisnost še opaznejša. Brez ustreznega načrtovanja lahko tovrstna območja kažejo nekakšno nestanovitnost videza in privlačnosti (Šuklje Erjavec, 2014).

Upoštevati je potrebno vpliv izbire načina vrtnarjenja na vizualni izgled vrta. Kot ugotavlja Šuklje Erjavec (2014), je še posebej opazna razlika med vrtnarjenjem, ki temelji na permakulturi oz. ekološkem pridelovanju z izjemno raznolikostjo rastlin znotraj ene parcele in vrtnarjenjem, ki temelji na klasičnem kmetovanju z eno rastlinsko vrsto znotraj posamezne zelenjavne gredice. V omenjenih primerih se pojavlja popolnoma drugačna prostorska struktura v smislu zaznave urejenosti, berljivosti in identitete prostora.

Nobeno območje urbanih vrtov se v prostoru ne bi smelo pojaviti na novo oziroma ostati v njem, brez jasno opredeljenih oblikovalskih pogojev. Povzeto po Simoneti (1997b: 63) med oblikovalske pogoje sodi oblikovanje: robnih območij, potrebnih javnih komunikacij v območju, prostora za odpadke, sistema oskrbe z vodo, posameznih večjih vegetacijskih mas in parkirišč za uporabnike.

Oblikovalska pravila naj bi jasneje določala le oblikovanje mejnega obrobja območja urbanih vrtov in ograje vzdolž glavnih poti. (Po)razdelitev vrtna površine naj bo prepuščena željam in ustvarjalnosti najemnika. Namen oblikovalskih pravil je, da zagotavljajo čim večjo svobodo pri oblikovanju in ustvarjanju, ob enem pa preprečujejo zapuščenost vrtičkov in njihovo spreminjanje v čisti gospodarski vrt. Določi naj se le obroba in oblikovanje glavnih poti (vrsta rastlin in material), ter osnovni model vrtna lope (material in velikost). Objekti bi morali biti brez električnega priključka in kanalizacije, kajti v nasprotnem primeru se lahko značaj vrtičkov sprevrže v »vikend bivališča«, pri čemer pa bi bilo potrebno upoštevati zahtevnejše načrtovalske in gradbeno-tehnične predpise. Poleg lope, ograj in opornih zidcev, naj v vrtu ne bo drugih gradbenih elementov (Goriup, 1984).

Odločanje o možnosti postavitve objektov znotraj območij urbanih vrtov predstavlja bolj prostorski in okoljevarstveni kot oblikovalski pogoj. Pri oblikovanju objektov je z ustrezno majhnostjo objekta potrebno onemogočiti težnjo daljšega zadrževanja na njih, pri čemer se lahko predpiše maksimalni gabarit in ponudi razpon primernih materialov. K izboljšanju vidne kakovosti območij lahko prispevajo posamezni tipski objekti⁶⁷, vendar se kot pravi Simonetijeva (1997b), poenotena podoba objektov ne priporoča v vsakem primeru. Za območja urbanih vrtov obstajata dve možnosti za reševanje problematike shranjevanja orodja, in sicer individualni in kolektivni način. Slednji je racionalnejši, zagotovi ga lahko lastnik zemljišča, njegovo podobo je lažje nadzirati, ob enem pa predstavlja še motiv za druženje med uporabniki območja. Individualni način reševanja problematike shranjevanja orodja naj bi za uporabnike bil sicer bolj zaželen, vendar sta njegova umestitev na parceli in podoba težje obvladljivi (Simoneti, 1997b: 19). V postopku določanja predpisov za individualni način zagotavljanja prostora za shranjevanje orodja, je pomembno upoštevanje potreb uporabnikov, ki želijo skozi gradnjo tovrstnih objektov zadovoljiti določene potrebe. Simonetijeva (1997b) zato svari pred prevelikim

⁶⁷ Kot določa Pravilnik o urejanju in oddaji zemljišč Mestne občine Ljubljana za potrebe vrtičkarstva (2014), lahko MOL odda vrtiček v zakup s pripadajočim objektom za shranjevanje orodja (zaboj, lopa) ali pripadajočim delom skupnega objekta za shranjevanje orodja. V primeru da MOL odda vrtiček v zakup brez pripadajočega objekta ali skupnega objekta za shranjevanje orodja in prostorski akt MOL dovoljuje postavitev tovrstnega objekta, potem lahko zakupnik sam postavi tipski zaboj oziroma tipsko lopo. Slednja se postavi na podlagi idejne zasnove, ki je v skladu s prostorskim aktom MOL in je sestavni del zakupne pogodbe.

omejevanjem graditeljev, ki lahko zadovolji samo funkcionalno potrebo po objektu, kar pa lahko uporabnike navaja k drugim oblikam neformalnim posegom.

Shema angleških skupnostnih vrtov, bi naj kot opisuje Zonta (2012a), zajemala naslednje glavne elemente: 8 parcelic, skupna lopa na sredini (za uporabnike vseh osmih vrtov), robna zasaditev okrasnih in sadnih rastlin na eni strani, kompostnik (skupen ali individualen), skupni vodni vir, in skupnostni objekt, ki predstavlja srce skupnosti. Povzeto po različnih primerih skupnostnih urbanih vrtov so glavni in dodatni elementi skupnostnega urbanega vrta sledeči (Primeri ..., 2012).:

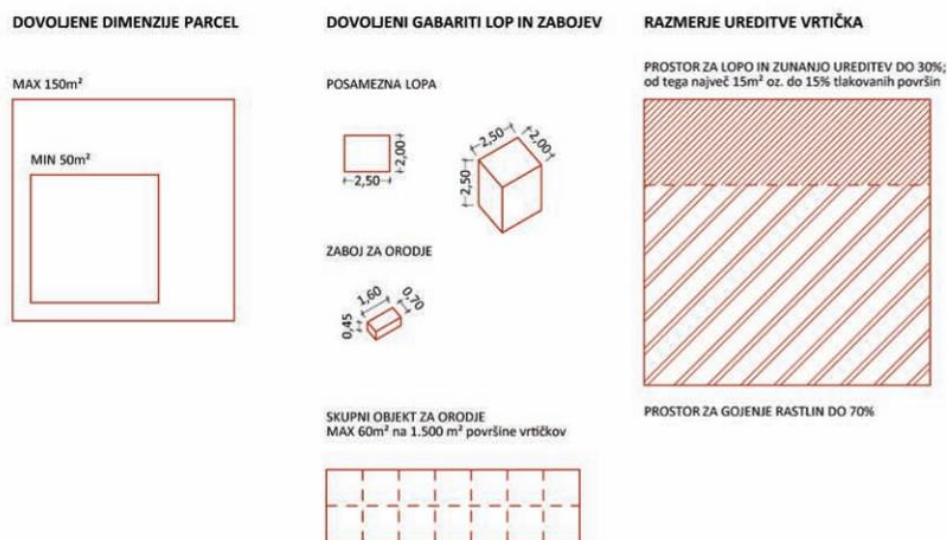
- **Parcelice (gredice):** po običajni praksi naj bi skupnostni vrt vključeval vsaj 15 parcelic.
- **Dvignjene gredice:** namenjene uporabnikom s posebnimi potrebami. Maksimalna širina je, zaradi možnosti dostopa do rastlin, lahko do 120 cm, dolžina pa prilagojena velikosti posameznega vrtilčka (med 240 in 360 cm).
- **Poti med parcelicami:** naj bodo široke med 90 in 120 cm, da omogočajo vožnjo samokolnice.
- **Vrtna lopa** (ena večja ali več manjših): je namenjena shranjevanju pripomočkov, orodja in materialov.
- **Klopi in mize:** so namenjene druženju in za piknike, po možnosti naj se nahajajo v senci.
- **Kotiček za družabna srečanja na prostem.**
- **Manjše gredice, peskovnik in igrala za otroke.**
- **Skupni nasadi sadnega drevja.**
- **Prostor za namestitev enostavnega namakalnega sistema:** na primer namestitev namakalne cevi ali kapljičnega namakalnega sistema.
- **Prostor(-i) za kompostiranje:** lahko so skupni, lahko pa ima vsak vrtilček svojega.
- **Visoka ograja ali gosta živa meja:** navadno obkroža celotno območje skupnostnega urbanega vrta. Kot obroba vrta je lahko urejena v različne tematske sklope (sadno drevje in grmičevje, rastline privlačne za metulje, rastline za rezano cvetje, zelišča in podobno).
- **Parkirna mesta:** blizu vhoda.
- **Znak z imenom skupnostnega urbanega vrta, sponzorji in kontaktnimi podatki upravnika:** na vidnem mestu ob vhodu na vrt.
- **Društvena oglasna deska:** na njej so napisana pravila vrta, obvestila o srečanjih ter druge pomembne informacije.

V prostorski aktih MOL in Pravilniku za urejanje območij vrtilčkov v Mestni občini Ljubljana (2009) so opredeljena območja in velikost vrtilčkov; vrsta, velikost, zmogljivost in oblikovanje objektov za shranjevanje orodja in druge opreme za vrtilčkarje; zbiralniki oziroma posode za zbiranje vode in kompostnikov, ki jih je dopustno postaviti na

zemljiščih, namenjenih za vrtičkarstvo; ter drugi izvedbeni pogoji (Odlok o urejanju ..., 2009). Pravilnik za urejanje območij vrtičkov v Mestni občini Ljubljana (2009) med drugim določa tudi pogoje, ki jih je potrebno upoštevati pri urejanju in opremljanju površin v lasti MOL, trajno ali začasno namenjenih vrtičkarstvu. Glede urejanja vrtičkov so opredeljene sledeče smernice (Pravilnik za urejanje ..., 2009):

- Dovoljene dimenzije parcel: med 50 m^2 (min.) in 150 m^2 (maks.).
- Razmerje ureditve vrtička: prostor za lopo in zunanjo ureditev do 30 % (od tega največ 15 m^2 oz. do 15 % tlakovanih površin) in prostor za gojenje rastlin do 70 % celotne površine parcele.
- Dovoljen gabarit lop in zabojev: posamezna lopa ($2,50 \times 2,00 \times 2,50 \text{ m}$), zaboj za orodje ($1,60 \times 0,70 \times 0,45 \text{ m}$) in skupni objekt za orodje (maks. 60 m^2 na 1500 m^2 površine vrtičkov).

1. Urejanje vrtičkov (povzetek pravil v grafični obliki)

Slika 43: Urejanja vrtičkov v Mestni občini Ljubljana (Pravilnik za urejanje ..., 2009).

V večini pravilnikov za urbane vrtove po svetu, so od zgradb in ostalih materialov dovoljene: vrtnje lope, ute, otroška igrišča, brajdniki, rastlinjaki in drugo. V nekaterih urbanih vrtovih veljajo določena pravila o postavitvi zgradb oziroma uporabi materialov na parcelicah v najemu. Brez predhodne odobritve vrtnega odbora ali združenja lahko vrtičkarji uporabijo oziroma uredijo: ograjice okoli gredic (z upoštevanjem dovoljene višine), količke za mreže, kompostnik, materiale za postavitev gnezdišča ptic in drugo. Razen naštetih objektov mora biti vsaka druga gradnja odobrena s strani združenja in v skladu z veljavnimi nacionalnimi predpisi. Pomembno je, da so vse zgradbe estetskega videza in da se skladajo z obkrožajočo okolico (Primeri ..., 2012).

5.3.3.1 Primer parkovne ureditve vrtičkov v Nærumu

Leta 1948 je danski krajinski arhitekt Carl Theodor Sørensen (1899-1979) oblikoval predlog za serijo vrtičkov v Nærumu. Nærum je primestno okrožje v občini Rudersdal, in je umeščeno severno od Kopenhagna, glavnega mesta Danske.

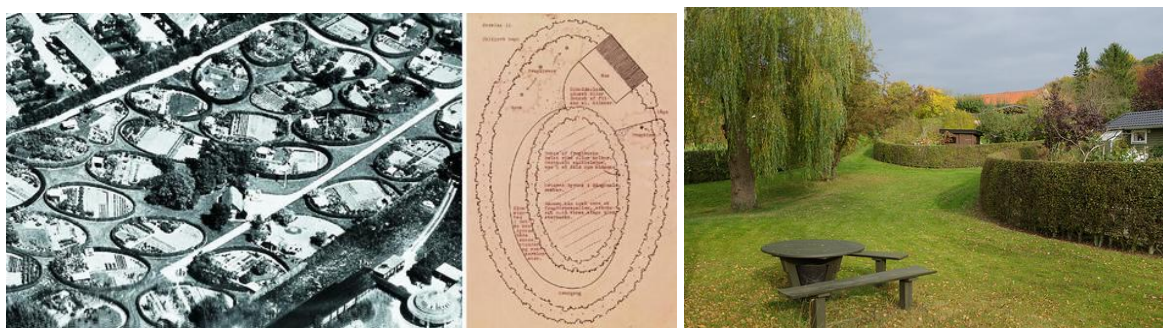
Slika 44: Območje ovalnih vrtičkov se nahaja blizu velike javne stanovanjske sheme imenovane Nærumvænge za katero je značilen izrazito enoten videz. (Amazing ..., 2015).

Gre za parkovno ureditev vrtičkarskega območja, ki ni v celoti javno prehodno, saj območje pripada vrtičkarski skupnosti. Vrtičkarsko območje se nahaja na travnatem in valovitem terenu, na katerem je razporejenih 50 eliptičnih parcelic oz. ovalnih individualnih vrtičkov (vsak v velikosti približno 25 m x 15 m) obdanih z živo mejo, v glavnem iz kaline ali gloga. Vmesni, javno dostopen povezovalni prostor sestavljajo travnate površine, členjene s posameznimi drevesnimi gručami, na katerih so urejeni družabni prostori z opremo za druženje vrtičkarjev. Celotno območje in javni prostor zunaj njega ločuje ograja. Kot že napisano, obdaja vsak oval enotna eliptična živa meja, ob vsakem posameznem vhodu pa je umeščena majhna lopa za orodje. Oblikovanje posameznih parcelic je prepuščeno vsakemu lastniku posebej, so pa v vodniku C. Th. Sørensen prikazani različni modeli. Hiške na posameznih parcelicah so lahko umeščene na različne načine, vendar morajo biti usklajene s celotnim načrtom. Znotraj živih meja so vrtovi pridobili vsak svoj značaj, skladno z okusom posameznega vrtnarja, vmesne travnate javne površine pa pogojuje enotna, v višini oči obrezana živa meja (Darlan Boris, 2009; Lund, 2010; Whiston Spirn, 2001).

Slika 45: Ureditev posameznih parcelic (Naerum ..., 2014).

Vrtički so večinoma razporejeni tako, da elipse sovpadajo s krivuljami na pobočju. Kot pojasnjuje Lundova (2010), tovrstna raba razgibanega terena, v kombinaciji z vijugami in krivuljami živih meja, poudarja dinamičen vtis celotnega območja. Povzeto po Darlan Boris (2009), gre v primeru nærumskih vrtičkov za prostorsko spreminjanje pokrajine, ki vodi ne le do nenehnih sprememb v perspektivi in pogledu, temveč povečuje tudi občutek spreminjanja prostorske globine. Iz perspektive vmesnih prostorov veliko teh vrtičkov na zunaj spominja na majhne gozdičke, pri čemer predstavlja živa meja del »roba« gozdičkov. Gledajoč iz notranjosti vrtičkov, pa lahko individualne vrtove doživljamo kot niz enotnih jas. Gre za »gozd jas«, katerega edinstvena značilnost niso zgolj posamezni vrtovi in prostori med njimi, temveč je pomemben predvsem odnos med njimi, ki je kot dinamičen in nikoli zaključen proces.

Slika 46: Razporeditev nærumskih vrtičkov in vmesni poljavni prostori med individualnimi vrtički (Amazing ..., 2015).

Whiston Spirnova (2001) pojasnjuje, da prostore, ki jih je ustvaril Sørensen, oživljajo ljudje, ki jih uporabljajo⁶⁸. Majhni vrtovi razporejeni na eni strani žive meje delujejo kot živi laboratoriji, medtem ko medsebojno povezan niz skupnih površin na drugi strani žive meje služi kot odprt prostor srečevanja tako za lastnike vrtov, kot za obiskovalce. Vrtički so vključeni v poenoteno strukturo, ki omogoča razvijanje individualnosti znotraj deljenega kolektivnega prostora. Individualni vrtički skupaj z vmesnimi travnatimi javnimi površinami pogojenimi z enotno živo mejo, uveljavljajo močno formalno enotnost območja, ki je v regiji poznan po tradicionalnih ovalnih strukturah (Darlan Boris, 2009). Nærum ostaja, po več kot šestdesetih letih, sijajni velik javni park, ki ga ustvarjalno vzdržuje 50 zasebnih vrtičkarjev. Po mnenju Ingersolla (2013) so vrtički v Nærumu najboljši primer vrtičkarskih območij, ki je bil kadar koli zasnovan in ena izmed najpomembnejših stvaritev C. Th. Sørensen⁶⁹.

⁶⁸ Del oblikovne odličnosti vrtičkov v Nærumu predstavlja oblikovanje spretnega okvirja namenjenega uporabnikom, kateri se lahko z njim ukvarjajo in ga spreminjajo.

⁶⁹ Povzeto po Ingersoll (2010), je Sørensenova odlična rešitev v Nærumu navdahnila italijanski izraz *agricivismo* ali »*civic agriculture*« (civilno kmetijstvo), tj. prizadevanje za pospeševanje in beleženje načinov s katerimi lahko mestni vrtnarji sodelujejo pri izboljševanju celotne javne krajine. Civilno kmetijstvo iz zasebnih vrtičkov in s strastjo posameznih vrtnarjev razvije do večjega koncepta regionalnega kmetijskega parka in obsega neizkoriščena urbana območja, javne parke, parkirišča, strehe, ter ohranjanje obstoječih kmetijskih zemljišč v bližini urbanih območij.

6 SKLEP

Zaradi globoko ukoreninjene navezanosti na zelene površine in naravno okolje, so mestni prebivalci zaščitniško kritični do posegov v javne zelene površine, ob enem pa se vse bolj zanimajo za njihovo urejanje, aktivno rabo in vzdrževanje. Številne možnosti za vzajemno sodelovanje strokovnjakov, mestne uprave in javnosti, se zato odpirajo zlasti na področju mestnih zelenih površin. Kot pomemben del mestnih zelenih površin so vedno bolj prepoznani tudi urbani vrtovi, ki se vedno bolj vključujejo v mestne načrtovalske politike. V urbanih vrtovih lahko ljudje izkušajo še druge vidike rabe mestnih zelenih površin s tem, da skupaj sodelujejo pri oblikovanju zemljišča po svojih željah in potrebah ter soustvarjajo krajino, ki se spreminja z dinamiko letnih časov, organsko rastjo ter človeško dejavnostjo (Crouch in Wiltshire, 2005).

Mestni vrtički (»allotments«) so se začeli z industrijskim mestom, in so bili zamišljeni kot koristna dejavnost za člane delavskega razreda, ki je omogočala predvsem eksistenčno kmetovanje in pridelavo domačih izdelkov. Kasneje so na svojem pomenu začele pridobivati ideje olepševanja duše in okolja, v skrbi za zdravje pa je vrtnarjenje predstavljalo tudi protiutež stresnemu industrijskemu mestu. V zadnjih desetletjih se, v novih pobudah urbanega vrtnarjenja, znova povečuje pomen prehranske oskrbe in organske pridelave, ter zadovoljevanje potrebe po ponovnem izkustvu pridelave hrane v vsakodnevnem življenju. Poleg pridelovanja hrane se vedno bolj poudarja tudi pomen urbanih vrtov kot prostorov za ponovno povezovanje ljudi. Glavne značilnosti sodobnih skupnostnih vrtov lahko strnemo v tri točke: ekološka pridelava hrane, soudeležba oz. samoorganiziranje mestnih prebivalcev in obstoj skupnosti.

Osrednji del naloge predstavlja poglobljena študija primera *Skupnostnega urbanega eko vrta v Borovi vasi*, v Mariboru, kot primer dobre prakse urbanega vrtnarstva. V nalogi je opravljena primerjava izbranega mariborskega primera in dveh primerov iz Ljubljane (*vzorčni vrtički* in *Onkraj gradbišča*). Tako *urbani eko vrt* v Borovi vasi kot *Onkraj gradbišča*, lahko opredelimo pod enako terminsko oznako »skupnostni urbani vrt«. Ob njuni primerjavi lahko potegnemo številne vzporednice, ki izhajajo zlasti iz temeljnega poudarka, ki ga v obeh vrtovih namenjajo skupnosti, sodelovanju uporabnikov pri vseh fazah projekta in samoupravljavski strukturi. Poudarek obeh vrtov na skupnosti se odraža tudi na oblikovanju vrta, in sicer pri uporabi čim večjega števila skupnih elementov, ki služijo druženju uporabnikov in njihovi večji medsebojni povezanosti. Lastnost, ki najbolj odločilno razlikuje skupnostni urbani vrt *Onkraj gradbišča* od drugih dveh izbranih primerov, je čas rabe oziroma njegova »začasnost«, od katere je v veliki meri odvisen tudi način oblikovanja območja. Slednje je ob enem oblikovano in ne-oblikovano, t.j. prepuščeno sprotnemu spreminjanju preko delovanja njegovih uporabnikov. Za *Onkraj gradbišča* je značilen izrazito urbani kontekst, saj se nahaja v samem središču Ljubljane, medtem ko so *vzorčni vrtički* in *urbani eko vrt* umeščeni na obrobje mesta, vendar v

bližino velike koncentracije blokovskih naselij. *Vzročni vrtički* v Ljubljani in *urbani eko vrt* v Mariboru, so si podobni zlasti po: svoji umeščenosti v širši urbani kontekst; poudarku na prehranski samooskrbi (ki je bolj izrazit še v primeru *vzorčnih vrtičkov*); času rabe (območja trajno namenjena vrtičkarski rabi – 10 ali več let); celostni zasnovi območja (nastali pod strokovnim vodstvom); velikosti parcelic; in določenih skupnih ureditvah. V primerjavi izbranih projektov, lahko najmanj vzporednic potegnemo med ljubljanskima primeroma: med organizacijsko in oblikovalsko strogo reguliranimi *vzorčnimi vrtički* in svobodno zastavljenim skupnostnim urbanim vrtom *Onkraj gradbišča*.

Glavne specifike *Skupnostnega urbanega eko vrta* v *Borovi vasi* speljane iz primerjave, ki lahko služijo tudi kot smernice za organizacijo in oblikovanje urbanih vrtov v Sloveniji, so sledeče: močan poudarek na skupnosti; potek izvedbe projekta s sodelovanjem uporabnikov v vseh fazah organizacije, oblikovanja, upravljanja in delovanja vrta; formalno organiziranje uporabnikov z ustanovitvijo vrtičkarskega društva; samoupravljalvska struktura vrta; celostno oblikovanje območja (trden zunanji okvir in prilagodljiva notranja struktura); vključitev čim več skupnih elementov namenjenih druženju in povezovanju uporabnikov; upoštevanje uporabnikov s posebnimi potrebami (dvignjene gredice); certificirana ekološka pridelava; spodbujanje trajnostnega razvoja in ekološka naravnost (uporaba lokalnih naravnih surovin in materialov).

Ob iskanju odgovora na vprašanje *kako oblikovati urbane vrtove*, se seznanimo z osnovno dilemo: *kje najti ravnotežje med »jasno opredeljeno in dovolj prožno«, ter kaj opredeliti in kaj pustiti za oblikovanje od spodaj navzgor* (Šuklje Erjavec, 2014)? Primeri dobre prakse urbanih vrtov iz tujine in Slovenije kažejo, da je potrebno oblikovati trden okvir z okolico. Ob tem se ustvari podoba in identiteta prostora, oblikovanje notranje vsebine območja pa se prepusti uporabnikom, da prostor razvijajo postopoma, v skladu s svojimi potrebami in željami (Šuklje Erjavec, 2014). Da bi zadovoljili potrebe in želje uporabnikov urbanih vrtov, jih je, kot že omenjeno, potrebno aktivno vključiti v vse faze načrtovanja in oblikovanja območij urbanih vrtov. Kot pravi Simonetijeva (1997b), morajo biti oblikovalska načela dovolj stroga, da bi lahko zagotovila pričakovano celovitost podobe in odnos do drugih rab v prostoru, ob enem pa morajo dopuščati tudi individualne posege. Podrobnosti oblikovanja naj ostanejo odprte, kot priložnost za ljudi, da neformalno izrazijo svojo ustvarjalnost na mikro-ravni vsakdanjega vrtičkarskega življenja.

7 POVZETEK

Diplomska naloga poskuša odgovoriti na tri osnovna vprašanja: zakaj in kako nastajajo urbani vrtovi, ter kako jih oblikovati. Predvsem se naloga osredotoča na pojav novih oblik skupnostnih urbanih vrtov in primerjavo teh vrtov z že dlje časa uveljavljenimi oblikami mestnih vrtičkov, s poudarkom na opisu dinamike razvoja fenomena v izbranih slovenskih mestih. Namen naloge je, na podlagi boljšega poznavanja sodobnih trendov v razvoju urbanih vrtov v Sloveniji in glavnih značilnosti primerov dobre prakse urbanega vrtnarjenja, podati splošne usmeritve za nadaljnjo organizacijo in oblikovanje urbanih vrtov v slovenskem prostoru.

V zadnjem stoletju in še posebej v zadnjih desetletjih smo soočeni s številnimi naglimi družbenimi in prostorskimi spremembami, pri čemer ima velik vpliv na sedanjo situacijo tudi vesplošna globalna kriza, ki sili ljudi v samoorganizacijo, sodelovanje in iskanje alternativnih rešitev za nastale probleme. V mestih po vsem svetu so že več kot stoletje uveljavljeni tako imenovani mestni vrtički (»allotments«), ki mestnim prebivalcem omogočajo pridelavo lastne hrane ter možnost oddiha in rekreacije. V Združenih državah Amerike so se v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja, v devetdesetih letih pa po njihovem vzoru tudi v Evropi, začeli pojavljati skupnostni urbani vrtovi in druge nove oblike urbanih vrtov in sicer kot neposredni odgovor na obsežno problematiko sodobnih mest. Skupnostni urbani vrtovi nastajajo z namenom povezovanja mestnih prebivalcev, ustvarjanja skupnosti, aktivnega vključevanja mestnih prebivalcev v urejanje mestnega prostora, spodbujanja samooskrbe in ekološke pridelave, promocije trajnostnega razvoja in alternativnih načinov bivanja ter delovanja.

Spremenjene družbene razmere v sodobnem mestu zahtevajo uporabo novih pristopov pri organiziranju in oblikovanju urbanih vrtov. Slednji naj bi temeljili zlasti na upoštevanju aktualnih potreb mestnih prebivalcev in v dejavnem vključevanju javnosti v urejanje mestnega prostora. Osrednji del diplomske naloge predstavlja poglobljena študija primera *Skupnostnega urbanega eko vrta v Borovi vasi* v Mariboru in njegova primerjava z dvema drugima izbranimi primeroma urbanega vrtnarstva iz Ljubljane (*vzorčni vrtički* in *Onkraj gradbišča*). S primerjavo splošnih značilnosti, organizacijskega, družbenega in oblikovnega vidika treh izbranih primerov urbanih vrtov iz Slovenije, naloga izdvoji specifične mariborskega primera skupnostnega urbanega vrta in jih uporabi kot smernice za organizacijo in oblikovanje urbanih vrtov v Sloveniji.

8 VIRI

8.1 CITIRANI VIRI

3D načrt Eko vrta. Urbani EKO vrt.

<http://ekovrt.si/fotografije/3d-nacrt-2/?show=gallery> (28. avg. 2014)

Amazing oval community gardens. Goods Home Design

<http://www.goodshomedesign.com/amazing-oval-community-gardens/> (16. apr. 2015)

Benevolo L. 2004. Mesto v zgodovini Evrope. Ljubljana, Založba /*cf.: 304 str.

Blowers A., Hamnett C., Sarre P. 1974. The future of cities. London, Hutchinson Educational: 355 str.

Brglez N. 1979. Utopični socialisti: izbor besedil. Ljubljana, Cankarjeva založba: 632 str.

Bukvič K. 2009. Problematika vrtičkarske dejavnosti v Ljubljani – estetski vidik. Diplomsko delo. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede: 152 str.

Bukvič K. 2010. Pomen vrtičkarske dejavnosti v Ljubljani za posameznika, okolje in mesto. Urbani izziv, 21, 1: 21-31

Carter T. 2009. Omislite si svoj vrtiček! Cekin.si

http://cekin.si/clanek/za_dom_in_druzino/omislite-si-svoj-vrticek.html (19. jun. 2014)

Choay F. 1978. Urbanizam utopija i stvarnost. Beograd, Građevinska knjiga: 379 str.

Crouch D., Wiltshire R. 2005. Designs on the plot: the future for allotments in urban landscapes. V: Continuous productive urban landscapes: Designing urban agriculture for sustainable cities. Viljoen A. in sod. (ed.). Oxford, Burlington, Architectural Press: 124 131

Curk J. 2000. Maribor: Vodnik po mestu in bližnji okolici. Maribor, Umetniški kabinet Primož Premzl: 179 str.

Darlan Boris S. 2009. Gardens of situations – learning from the modern Danish landscape. Aarhus School of Architecture, Department of Landscape & Urbanism (6. avg. 2009). http://aarch.dk/fileadmin/grupper/institut_ii/PDF/GARDEN_SITUATION_working_paper_6_SDB_AARCH_72dpi.pdf (20. jun. 2014)

- Deelstra T., Girardet H. 2000. Urban agriculture and sustainable cities.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.168.4991&rep=rep1&type=pdf> (9. jul. 2013)
- Dieckmann F. 2010. Der Museumsgarten im Kleingartenverein Dr. Schreber in Leipzig.
Der Dieckmann (01. Jul. 2010).
<http://www.derdieckmann.de/archives/2045> (08. Avg. 2014)
- Drescher A. W. 2001. The German allotment gardens – a model for poverty alleviation and food security in southern African cities? City Farmer.
<http://www.cityfarmer.org/germanAllot.html> (10. avg. 2014).
- Drilling M., Tappert S. 2013. Allotment gardens in Switzerland – a review of the current situation and developments. V: Urban allotment gardens in European cities: Future, challenges and lessons learned. Dortmund Plenary Session (COST Action TU1201): 9 (09. mar. 2013).
http://www.urbanallotments.eu/fileadmin/uag/media/pdf/all_posters_version4.pdf (08. avg. 2014)
- Durand A. 2012. Verschiedene Formen des Urban Gardening. Geisenheim, Hochschule RheinMain: 69 str.
<http://anstiftung-ertomis.de/downloads/finish/22-forschungsarbeiten-urbane-gaerten/127-verschiedene-formen-des-urban-gardening> (18. apr. 2014)
- Francis M. 1989. The urban garden as public space. Places, 6, 1: 52-59.
<http://escholarship.org/uc/item/4ff0f8nm> (14. maj 2013)
- Gantar P., Kos D. 1993. Če bo vodnjak, bo tudi bomba! O segmentih ruralne ideologije v Ljubljani. V: Vesela znanost. O hišah, o mestih, o podeželjih: zbornik predavanj 1992/93. Bogovič A. (ur.). Ljubljana, KUD France Prešeren: 97-122
- Girardet H. 2004. Cities people planet: liveable cities for a sustainable world. Chichester, Wiley-Academy: 296 str.
- Goriup Z. 1984. Planiranje in urejanje območij malih vrtov (vrtičkov) v Ljubljani: (zaključno poročilo). Ljubljana, Urbanistični inštitut SR Slovenije: 133 str.
- Gruson L. 2008. Claude Nicolas Ledoux, visionary architecture and social utopia. International Conference of Territorial Intelligence.
<http://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00767259> (18. dec. 2014)

Gulič A., Rozin-Šarec L. 1981. Vključevanje stanovalcev v urejanje bivalnega okolja v naselju. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije: 224 str.

Hawkes J. Aerial view of allotments. Jason Hawkes: aerial photographer.
<http://stock.jasonhawkes.com/media/52fe64ca-32f6-11e1-8bf2-0ba935440be7-aerial-view-of-allotments> (03. sept. 2014).

Howard E. 1970. Garden cities of to-morrow. 3. izdaja. London, Faber and Faber: 168 str.

Howe J., Bohn K., Viljoen A. 2005. Food in time: the history of English open urban space as an european example. V: Continuous productive urban landscapes: designing urban agriculture for sustainable cities. Viljoen A. in sod. (ed.). Oxford, Burlington, Architectural Press: 95-107

Iles J. 2005. The social role of community farms and gardens in the city. V: Continuous productive urban landscapes: designing urban agriculture for sustainable cities. Viljoen A. in sod. (ed.). Oxford, Burlington, Architectural Press: 82-88

Ingersoll R. 2010. »Civic agriculture«: Gartenbau zwischen Sinnlust und sozialer Stadterneuerung. V: Stadtgrün: europäische Landschaftsarchitektur für das 21. Jahrhundert. Becker A., Schmal Cachola P. (eds.). Basel, Birkhäuser: 164-171

Ingersoll R. 2013. Eat the City: the case for civic agriculture. Places journal (17. jun. 2013).
<http://places.designobserver.com/feature/eat-the-city-the-art-of-urban-farming/37909/>
(13. jun. 2014)

Jamnik B., Smrekar A., Vrščaj B. 2009. Vrščkarstvo v Ljubljani. Ljubljana, Založba ZRC: 224 str.

Javornik L. 2006. Primestna krajina kot uresničevanje bivanjskih utopij. Diplomsko delo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Odd. za krajinsko arhitekturo: 101 str.

Jordana S. 2014. »A Master Architect's Surprising Obsession«. ArchDaily (10. feb. 2014).
<http://www.archdaily.com/?p=472031> (25. nov. 2014)

Jungblut I. 2012. Urban Gardening – Mit Gärten die Welt verändern. RESET-Redaktion.
<http://reset.org/knowledge/urban-gardening-eine-andere-welt-ist-pflanzbar?gclid=CN3y5Lak-b0CFWzJtAodyEkAcw> (24. apr. 2014)

- Jurman U. 2014. Onkraj gradbišča: Projekt skupnostnega urbanega vrta na degradiranem zemljišču v Ljubljani. Odprta cona: revija slovenske mreže prostovoljskih organizacij, 14: 3–7
http://www.prostovoljstvo.org/resources/files/pdf/ODPRTA_CONA_JUNIJ-9_6.pdf
(10. jun. 2014).
- Kaj pa mestni vrtički? 2013. Inštitut za politike prostora (8. okt. 2013).
<http://ipop.si/2013/10/08/kaj-pa-mestni-vrticki/> (6. nov. 2013)
- Kako do vrtička. 2013. Urbani EKO vrt.
<http://ekovrt.si/predstavitev/kako-do-vrticka/> (28. avg. 2014)
- Klemenčič M. 2011. Zeleni sistem mesta Maribor s poudarkom na vzpostavitvi javnih zelenih površin v novem delu južno od Drave. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: 106 str.
- Kos D. 2004. Tri ravni trajnostnega razvoja. Teorija in praksa, 41, 1/2: 332-339
- Kos D. 2007. Neurbana nacija. V: O urbanizmu: kaj se dogaja s sodobnim mestom? Čerpes I., Dešman M. (ur.). Ljubljana, Krtina: 137-163
- Kos D. 2010. Trajnostni razvoj kot zadnja velika družbena ideja: Trajnostni razvoj med realnostjo, razumevanjem in vizijo. Razvojni forum.
<http://www.planbz slovenijo.si/upload/trajnostni-razvoj/kos.pdf> (21. mar. 2013)
- Košir F. 1993. Zamisel mesta. Ljubljana, Slovenska matica: 398 str.
- Krajčinović N. 2011. Razpadajoči Plečnikov stadion prerašča visok plevel. Delo.si (22. sept. 2011).
<http://www.delo.si/novice/slovenija/razpadajoci-plecnikov-stadion-prerasca-visok-plevel.html> (12. mar. 2015)
- Krajinari.si. 2009. Ureditev vzorčnih vrtičkov v Ljubljani.
<http://krajinari.si/si/storitve/mestni-vrticki-ljubljana/> (20. avg. 2014).
- Krasny E. 2012. Case studies: Hands-on urbanism 1850-2012. The right to green. Architekturzentrum Wien.
http://www.azw.at/data/cms_binary/original/1329835427.pdf (11. mar. 2014)
- KUD Obrat. 2011. Onkraj gradbišča: projekt skupnostnega urbanega vrta na degradiranem zemljišču v Ljubljani. Onkraj gradbišča (dec. 2011).
https://onkrajgradbisca.files.wordpress.com/2012/09/onkraj_dopolnjen_11.pdf (20. avg. 2014)

- Kumer - Murč M., Zorko U. 2014. Vrt kot metafora za alternativno družbo: Marko Kumer – Murč in Urban Zorko, avtorja filma Zelena Utopija: »Nastala je zgodba o človeku in njegovih muhah z drugimi ljudmi« (pogovarjala se je Štaudohar I. 2014). Delo.si (11. jan. 2014).
<http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/vrt-kot-metafora-za-alternativno-druzbo.html> (13. jan. 2014)
- Lawson L. J. 2005. City bountiful: A century of community gardening in America. Berkeley and Los Angeles, University of California Press: 363 str.
- Lawson L. 2009. A brief history of urban garden programs in the United States. The State University of New Jersey.
<http://ljlawson.rutgers.edu/assets/pdf/UGPlecture.pdf> (13. feb. 2014)
- Levenston M. 2008. Organic Cuba Without Fossil Fuels – The Urban Agricultural Miracle. City Farmer News.
<http://www.cityfarmer.info/2008/01/22/organic-cuba-without-fossil-fuels-the-urban-agricultural-miracle/#more-87> (10. avg. 2014)
- Logar N. 2011a. Ko vrtnarimo skupaj. Dominvrt.si (30. sept. 2011).
<http://www.dominvrt.si/clanek/na-obisku/vrt-onkraj-gradbisca.html> (21. avg. 2014)
- Logar N. 2011b. Skupinski vrtički pri nas. Dominvrt.si (06. sept. 2011).
<http://www.dominvrt.si/clanek/rubrika/dobro-je-vedeti/kje-so-ljubljanski-vrticki.html> (21. avg. 2014)
- Lokar S. 2009. Prvi tipski vrtički še pred zimo: v Dravljah in Štepanji vasi bodo uredili vzorčne vrtičke, ki bodo zgled tistim, ki se bodo urejanja lotili sami. Dnevnik (02. sept. 2009).
<http://www.dnevnik.si/slovenija/ljubljana/1042295705> (20. avg. 2014)
- Lund A. 2010. Nærum allotment gardens. City Farmer News.
<http://www.cityfarmer.info/2010/11/19/denmarks-oval-community-gardens/> (25. Jun. 2014)
- Mestna občina Maribor v številkah 2012. 2012. Mestna občina Maribor.
<http://www.maribor.si/dokument.aspx?id=19541> (31. jul. 2014)
- Mestni vrtički. 2010. Mestna občina Ljubljana
<http://www.ljubljana.si/si/zelena-prestolnica/zelene-tocke/20-trajnostnih-projektov-mol/mestni-vrticki/> (20. avg. 2014)

- Mlinar Z. 1973. Sociologija lokalnih skupnosti. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo: 471 str.
- Mougeot L. J. A. 2005. Agropolis: the social, political and environmental dimensions of urban agriculture. London, Earthscan: 286 str.
<http://www.idrc.ca/EN/Resources/Publications/Pages/IDRCBookDetails.aspx?PublicationID=187> (7. maj 2014)
- Mumford L. 1969. Mesto v zgodovini. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 804 str.
- Naerum Allotment Garden, by C. Th. Sørensen, Denmark, 1952. 2014. Flickr (02. maj 2014).
https://www.flickr.com/photos/de_ijssel/14174986431/in/photostream/ (23. jul. 2014)
- Odlok o urejanju in oddaji vrtičkov v zakup. 2009. Ur. l. RS, št. 28/09. Ljubljana (10. apr. 2009)
- Odlok o urejanju in oddaji zemljišč Mestne občine Ljubljana za potrebe vrtičkarstva. 2013. Ur. l. RS, št. 103/13. Ljubljana (11. dec. 2013)
- Odlok o vrtičkarstvu v prestolnici. 2009. Mestna občina Ljubljana (20. jan. 2009).
<http://www.ljubljana.si/si/zivljenje-v-ljubljani/v-srediscu/277/detail.html> (20. avg. 2014)
- Ogrin D. 1993. Vrtna umetnost sveta: pregled svetovne dediščine. Ljubljana, Pudon: EWO: 400 str.
- Ogrin D. 2010. Krajinska arhitektura: učbenik za študij krajinske arhitekture. Ljubljana, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta: 324 str.
- Okretič Resulbegović S. 2013. Predstavitev Kamnik: skupnostni urbani eko vrtovi v Borovi vasi v Mariboru. Društvo urbani eko vrt (28. sept. 2013).
<http://www.arhitekturni-studio.si/sl/predstavitev-kamnik> (01. avg. 2014)
- Onkraj gradbišča – od 2010 v prihodnost. 2013. Onkraj gradbišča (21. mar. 2013).
<http://onkrajgradbisca.wordpress.com/2013/03/21/onkraj-gradbisca-od-2010-v-prihodnost/> (20. avg. 2014)
- Our Common Future. 1987. World Commission on Environment and Development. Oxford; New York, Oxford University Press: 383 str.

Plut D. 2006. Mesta in sonaravni razvoj: geografske razsežnosti in dileme urbanega sonaravnega razvoja. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete: 226 str.

PolicyPitch.com. 2008. How to establish a community garden? (20. okt. 2008).
<http://policypitch.wordpress.com/2008/10/20/who-wants-to-establish-a-community-garden/> (03. sept. 2014).

Poročilo s posveta Kaj pa mestni vrtički? 2013. Onkraj gradbišča (21. okt. 2013)
<http://onkrajgradbisca.wordpress.com/2013/10/21/porocilo-s-posveta-kaj-pa-mestni-vrticki/> (06. nov. 2013)

Praktični urbanizem in pravica do zelenega: o razvoju mest 'od spodaj navzgor'. 2012. Trajekt (18. mar. 2012).
<http://trajekt.org/2012/03/18/prakticni-urbanizem-in-pravica-do-zelenega/> (21. avg. 2014)

Pravilnik o delovanju skupnostnega urbanega eko vrta. 2012. Društvo Urbani eko vrt (15. mar. 2012).
<http://ekovrt.si/wp-content/uploads/2012/05/Pravilnik-o-delovanju-skupnostnega-urbanega-eko-vrta.pdf> (6. jan. 2014)

Pravilnik o urejanju in oddaji zemljišč Mestne občine Ljubljana za potrebe vrtičkarstva. 2014. Ur. l. RS, št. 8/14. Ljubljana (03. feb. 2014)

Pravilnik za urejanje območij vrtičkov v Mestni občini Ljubljana. 2009. Ur. l. RS, št. 83/09. Ljubljana (23. okt. 2009)

Predstavitev mesta Maribor. Mestna občina Maribor.
<http://www.maribor.si/povezava.aspx?pid=3791> (16. jun. 2014)

Primeri pravilnikov in določil za skupnostne urbane vrtove po svetu. 2012. Urbane brazde.
<http://brazde.org/wp-content/uploads/2012/04/Primeri-pravilnikov-in-dolocil-za-skupnost-urb-v.pdf> (12. jan. 2014).

Prinzessinnengärten. 2013. About Princesses gardens.
<http://prinzessinnengarten.net/about/> (21. okt. 2013)

- Privoznik S. 2010. Landwirtschaftliche Strukturen als Freiraumkonzept im suburbanen Geschosßwohnungsbau am Beispiel von »Sociópolis«, València. Wien, Institut für Landschaftsarchitektur: 197 str.
https://zidapps.boku.ac.at/abstracts/oe_list.php?paID=3&paCF=0&paLIST=0&paSID=8239 (3. apr. 2014)
- Razpisna dokumentacija – Izvedba del za ureditev vzorčnih vrtičkov. 2009. Mestna občina Ljubljana (27. avg. 2009).
<http://www.ljubljana.si/si/mol/mestna-uprava/sluzbe/javna-narocila/razpisi/13419/detail.html> (20. avg. 2014)
- Rotar D. B. 1981. Pomeni prostora. Ljubljana, Delavska enotnost: 312 str.
- Rotar D. B. 1985. Risarji: učenjaki: Ideologije v urbanizmu in arhitekturi. Ljubljana, Delavska enotnost: 221 str.
- Rozman T. 2012. Reševanje konfliktnih odnosov na prehodu urbanega tkiva v krajino na primeru SZ zelenega klina Ljubljane. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta: 122 str.
- RUAF. Urban agriculture types: production systems.
<http://moodle.ruaf.org/mod/lesson/view.php?id=129> (25. sept. 2013)
- Simoneti M. 1995. Vključevanje javnosti v urejanje in vzdrževanje zelenih površin mesta. Magistrsko delo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta – Oddelek za krajinsko arhitekturo: 153 str.
- Simoneti M. 1997a. Mestne zelene površine: med ljubiteljstvom in stroko. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče: 205 str.
- Simoneti M. 1997b. Usmeritve in pogoji za nadaljnji razvoj vrtičkarstva v Ljubljani: razvojno aplikativna enoletna raziskava. Ljubljana, Ljubljanski urbanistični zavod: 79 str.
- Simoneti M. 2013a. Kaj pa vrtički? Inštitut za politike prostora (17. okt. 2013).
<http://ipop.si/2013/10/17/kaj-pa-vrticki/> (06. nov. 2013).
- Simoneti M. 2013b. Vrtički – legitimna gverila. Inštitut za politike prostora.
http://ipop.si/wp/wp-content/uploads/2013/10/Vrti%C4%8Dkarstvo_SEM_simoneti_102013.ppt (06. nov. 2013)

Simoneti M. 2014. Urbano vrtičkarstvo. Prostori sodelovanja (02. okt. 2014)
<http://prostorisodelovanja.si/urbano-vrtickarstvo/> (22. nov. 2014)

Skupnostni urbani vrt. 2012. Urbane brazde.
<http://brazde.org/category/urbano-vrtnarstvo/> (20. avg. 2014)

Smit J., Nasr J. 1992. Urban agriculture for sustainable cities: using wastes and idle land and water bodies as resources. *Environment and Urbanisation*, 4, 2: 141-152

Smit J., Nasr J., Ratta A. 2001. Urban agriculture: Foods, jobs and sustainable cities. New York, United Nations Development Programme (UNDP).
<http://jacsmi.com/book/Chap02.pdf> (17. apr. 2015)

Spopad med Davidom in Goljatom za košček zelene Ljubljane. 2009. AB. Arhitektov bilten, 39, 181 / 182: 55-57

SSKJ - Slovar slovenskega knjižnega jezika. 1994. Ljubljana, DZS: 1714 str.

STA. 2009. V Štepanji vasi v Ljubljani urejenih 14 vrtičkov. Planet Siol.net (06. dec. 2009).
http://www.siol.net/novice/lokalne_novice/osrednja_slovenija/2009/12/v_stepanji_vasi_v_ljubljani_urejenih_14_vrtickov.aspx (20. avg. 2014)

Starec S. 2013. Skupnostno urbani vrtovi: Ne bodo se jim več zlahka odpovedali. Objektiv (13. apr. 2013).
<http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/ne-bodo-se-jim-vec-zlahka-odpovedali> (10. maj 2013)

Statistični urad Republike Slovenije. 2013. Podatki o izbranem naselju.
<http://www.stat.si/krajevnaimena/default.asp?txtIme=MARIBOR&selNacin=celo&selTip=naselja&ID=2620> (31. jul. 2014)

Statut društva Urbani eko vrt. 2012. Društvo Urbani eko vrt (31. jan. 2012).
<http://ekovrt.si/wp-content/uploads/2012/05/STATUT-dru%C5%A1tva-Urbani-eko-vrt.pdf> (7. jan. 2014)

Suhadolc J. 2009. Fondarija. Reporter (31. avg. 2009).
http://www.iztepac.net/Dokumenti/Mediji/20090831_Suhadolc_Reporter.pdf (15. jan. 2015)

- Šubic P. 2009. V občinski lasti čedalje manj vrtičkov. Finance (15. sept. 2009).
<http://www.finance.si/246927/V-ob%C4%8Dinski-lasti-%C4%8Dedalje-manj-vrti%C4%8Dkov?metered=yes&sid=371708395> (20. avg. 2014)
- Šuklje Erjavec I. 2014. Designing allotment gardens? What can be learned from experiences of Slovenia. COST TU 1201 – Lisbon meeting (21. mar. 2014).
http://www.urbanallotments.eu/fileadmin/uag/media/Lisbon/9-ISE_lisbon_meeting_designing_alotment_gardens_final.pdf (23. jun. 2014)
- UNESCO. From the Great Saltworks of Salins-les-Bains to the Royal Saltworks of Arc-et-Senans, the Production of Open-pan Salt.
<http://whc.unesco.org/en/list/203/> (16. dec. 2014)
- Urbane brazde. 2011. Pregled ureditve urbanih vrtov po svetu.
<http://brazde.org/wp-content/uploads/2012/04/Pregled-ureditve-urbanih-vrtov-po-svetu.pdf> (3. mar. 2014)
- Urbane brazde. 2012. Skupnostni urbani vrt.
http://brazde.org/wp-content/themes/Urbane%20Brazde/dokumenti/Urbani_vrtovi2SLO.pdf (22. okt. 2013)
- Urbani EKO vrt. O nas.
<http://ekovrt.si/predstavitev/o-nas/> (02. avg. 2014).
- Uršič M., Hočevar M. 2007. Protiurbanost kot način življenja. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede: 128 str.
- Vadnal K., Alič V. 2008. Mestno kmetijstvo – oblike in izkušnje. Acta agriculturae Slovenica, 91, 1: 191-212.
- Vadnal K., Jakše M., Alič V., Jereb-Bolka D. 2010. Is there a future for Krakovo gardens in Ljubljana?. Field Actions Science Reports. V: Special Issue 1|2010. Urban Agriculture. Duchemin E. (ed.).
<http://factsreports.revues.org/586> (14. Avg. 2014)
- Valenčič D. 2013. Občinski vrtički po novem tudi na navadnih njivah. Dnevnik (01. jul. 2013).
<http://dnevnik.cloudapp.net/slovenija/ljubljana/po-novem-tudi-na-navadnih-njivah> (20. avg. 2014)

Verdun. 2009. Utopia, de l'Atlantide aux cités du futur. (28. sept. 2009).
<http://verdun.over-blog.net/article-36019391.html> (16. dec. 2014)

Viljoen A. Bohn K., Howe J. 2005. Continuous productive urban landscapes: designing urban agriculture for sustainable cities. 1. izdaja. Oxford, Burlington, Architectural Press: 280 str.

Von Hassel M. 2005. Community gardens in New York City: place, community, and individuality. V: Urban place: reconnecting with the natural world. Barlett P. F. (ed.). Cambridge, MIT Press: 91-116

Whiston Spirn A. 2001. Introduction. V: Andersson S.-I., Høyer S. 2001. C. Th. Sørensen: landscape modernist. Copenhagen, Arkitektens Forlag: 9-12
<http://web.mit.edu/spirn/www/newfront/book/pdf/cthsorensen.pdf> (20. jun. 2014)

Zajc T. 2013. Zelenjavna oaza. Mladina (16. avg. 2013).
<http://www.mladina.si/147345/zelenjavna-oaza/> (21. avg. 2014)

Zeno.org. Lokomotive und Schrebergärten.
<http://www.zeno.org/Bildpostkarten/M/Eisenbahn/Dampflokomotiven/Lokomotive+und+Schreberg%C3%A4rten> (08. avg. 2014)

Zgodovina: Ocean v Mariboru. 2005. Mariborčan.
<http://www.revijakapital.com/mariborcan/clanki.php?idclanka=294> (17. jun. 2014)

Zonta M. 2012a. Skupnostni urbani vrt – od zamisli do realizacije. Arhitekturno predavanjje. Polenta, Maribor
<https://www.youtube.com/watch?v=jw9vzgblXRg> (12. jan. 2014).

Zonta M. 2012b. Urbani vrtovi v Mariboru – košček zemlje za prebivalce mesta: Pogovor s koordinatorjem EPK-jevega programskega sklopa Urbane brazde (pogovarjal se je Svenšek A.). MMC RTV SLO (11. mar. 2012).
<http://www.rtv slo.si/okolje/urbani-vrtovi-v-mariboru-koscek-zemlje-za-prebivalce-mesta/278606> (09. maj 2013)

Zonta M. 2012c. Vrt kot skupno dobro proti profitni logiki kapitalizma: z Matejem Zonto, vodjem projekta Urbano vrtnarstvo pri EPK Maribor 2012 (pogovarjal se je Gorjanc R.). Planet Siol. net (30. okt. 2012).
http://www.siol.net/novice/slovenija/2012/10/skupnostni_urbani_eko_vrt_mb.aspx (10. maj 2013).

Zonta M. 2013. Prostor izgradnje skupnosti: Od skupnostnega urbanega ekovrta do samoorganizirane skupnosti. V: Kam plovemo? Premisleki o izhodu iz krize. Šoštarič N. (ur.) Ljubljana, Sanje: 107-112

8.2 DRUGI VIRI

COST Action TU1201 / Urban Allotment Gardens in European Cities
Future, Challenges and Lessons Learned
http://www.urbanallotments.eu/fileadmin/uag/media/Lisbon/Lisbon_report_NK8.pdf
(29. jun. 2014)

Eden Allotment Gardens.
<http://www.edenallotments.co.uk/default.asp> (7. mar. 2014)

Gregorčič M. 2011. Potencia: samozivost revolucionarnih bojev. Ljubljana, Založba / *cf.: 345 str.

Jeraj J. 1933. Naša vas; oris vede o vasi. Ljubljana, Slovenska šolska matica: 207 str.

Kos D. 1993. Racionalnost neformalnih prostorov. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede: 264 str.

Prostorski plan Mestne občine Maribor: urbanistična zasnova mesta Maribor. 2004. Šmid A. et. al. (ur.). Maribor, Mestna občina Maribor: 75 str.

Simoneti M. 1993. Sodelovanje javnosti pri načrtovanju zelenih površin. V: Tehnike in načini odnosov z javnostjo v procesu urbanističnega načrtovanja: končno poročilo. Ogorelec B. (ur.). Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije: 120-130

Tönnies F. 1999. Skupnost in družba: temeljni pojmi čiste sociologije. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede: 346 str.

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem:

mentorju izr. prof. dr. Dragu Kosu in somentorici prof. dr. Ani Kučan za strokovno vodenje in usmerjanje, spodbudo in inspiracijo pri nastajanju diplomskega dela,

recenzentoma prof. dr. Davorinu Gazvodi in doc. dr. Tatjani Capuder Vidmar za hiter pregled naloge in strokovno mnenje,

dr. Karmen Stopar za prijazno pomoč pri oblikovanju naloge,

Tomažu Podboju za hitro odzivnost in prijazno pomoč,

Mateju Zonti za koristne informacije in napotke,

Mateji in Petru ter vsem ostalim prijateljem, ki mi vedno stojite ob strani,

vsem prijateljem iz Sant Mata.

Končno pa najlepša hvala moji dragi družini, vsakemu posebej, za vso podporo, pomoč in spodbudo na študijski poti.

HVALA Tebi.